

ЗАТВЕРДЖЕНО
Приймальною комісією
Протокол № 4 від 05.04. 2016 р.
Голова Приймальної комісії
В.О. Огнев'юк

Освітній рівень: II (магістерський)
Галузь знань: 03 Гуманітарні науки
Спеціальність: 033 Філософія

ПОГОДЖЕНО

Проректор

з науково-методичної та навчальної

роботи О.Б. Жильцов

РОЗГЛЯНУТО І ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри філософії

Протокол №10 від 04.03.2016 р.

Зав. кафедри О.С.Александрова

Київ 2016

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Фахове випробування з філософії призначено для перевірки знань вступників до Київського університету імені Бориса Грінченка на спеціальність 033 Філософія, освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» у відповідності до державних стандартів підготовки фахівців.

Під час фахового випробування оцінюються:

- знання фактичного філософського матеріалу;
- здатність аналізувати першоджерела;
- обізнаність з понятійно-категоріальним апаратом філософської науки.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ВСТУПНИКІВ

Кількість балів (max – 100)	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Критерії
90 – 100	«Відмінно»	A	Виставляється за глибокі знання навчального матеріалу, що міститься в основних і додаткових рекомендованих літературних джерелах; вміння аналізувати явища, які вивчаються, у їхньому взаємозв'язку і розвитку, чітко і лаконічно; логічно і послідовно відповідати на поставлені запитання; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних задач.
82 – 89	«Дуже добре»	B	Виставляється за ґрунтовні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені запитання; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язування практичних задач.
75 – 81	«Добре»	C	Виставляється за міцні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені запитання, які, однак, містять певні (несуттєві) неточності; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних задач.
69 – 74	«Задовільно»	D	Виставляється за посередні знання навчального матеріалу, мало аргументовані відповіді, слабе застосування теоретичних положень при розв'язанні практичних задач.
60 – 68	Достатньо	E	Виставляється за слабкі знання

			навчального матеріалу, неточні або мало аргументовані відповіді, з порушенням послідовності його викладання, за слабе застосування теоретичних положень при розв'язанні практичних задач.
1 – 59	«Незадовільно»	FX	Виставляється за незнання значної частини навчального матеріалу, істотні помилки у відповідях на запитання, невміння орієнтуватися під час розв'язання практичних задач, незнання основних фундаментальних положень.

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

Специфіка історико-філософського знання

Предмет і завдання історії філософії як науки. Історія філософії як процес пізнання та вирішення науково-філософських проблем. Методологічні засади і принципи історико-філософського дослідження. Історіографія історії філософії. Філософський текст як об'єкт наукової рефлексії. Історико-філософський факт і способи його тлумачення. Особливості інтерпретації в історико-філософському дослідженні та її місце і роль в історико-філософському знанні. Історичні концепції історії філософії як специфічної форми наукового знання. Співвідношення історії філософії і філософії. Значення історико-філософського знання для розвитку наукового пізнання і філософії.

Становлення і розвиток філософії в країнах Близького Сходу, Індії та Китаю

Єгипетська філософія. Джерела. Староєгипетська міфологія. Початки наук. Проблема людини. Вчення про Бога. Космогонія.

Філософія країн близького Сходу: Вавилон і Ассірія. Шумерська міфологія. Релігія семітів. Аркадо-вавілонська міфологія. Початки наук. «Бесіда пана і раба».

Індійська філософія доби брахманів. Історичне, природне і етнокультурне багатоманіття давньоіндійської цивілізації. Соціальна структура Стародавньої Індії. Варни. Ведичний період. Стилїстичні особливості ранніх вед. Чотири групи текстів ведичної літератури: Рігведа – «Веда гімнів», Самаведа – «Веда співів», Яджурведа – «Веда жертвних формул», Атхарваведа – «Веда заклинань».

Загальна характеристика систем брахманізму: визнання авторитету вед, домінування сакрального моменту над когнітивним, специфіка літератури сутр, віра в перевтілення і звільнення (мокшу) від земних страждань.

Філософія в Упанішадах. Формування в ранніх упанішадах основних філософських категорій. Відображення моральних проблем в упанішадах: проблеми зла і страждання, мокши, карми і майбутнього життя як воздаяння. Основні культурні пам'ятки епічного періоду Стародавньої Індії: «Махабхарата», «Рамаяна», «Закони Ману».

«Бгагавадгіта» як синтез релігійних і філософських ідей: трансформація брахманізму, вчення про належну дію, йогу, вчення про істинне знання. Відношення «Бгагавадгіти» до інших систем.

Філософська система чарвака-локаята. Філософія джайнізму. Метафізика джайнізму: субстанція і якість, джива і аджива, матерія і час, атомістична теорія. Теорія пізнання і логіка. Етика джайнізму («три перлини»). Особливості джайнізму як релігійної доктрини. Виникнення буддизму, три сходи його еволюції. Каноніка («Трипітака» раннього буддизму). Етика буддизму і її психологічна основа.

Ортодоксальні індійські вчення. Система ньяя. Історична періодизація, література, засновники. Логіка ньяя – науки про правильне пізнання світу шляхом доведення. Чотири умови всякого пізнання: суб'єкт, об'єкт, засоби і результат пізнання. Співвідношення інтуїції і логіки і процесі пізнання.

Філософські ідеї школи вайшешики. Історія виникнення, література, засновники. Відношення вайшешики й інших шкіл (ньяя, буддизму, джайнізму). Категоріальне розроблення теорії створення й пізнання: проблема субстанції, якості, діяння, спільності, особливості і т.п. Одкровення і логічний умовивід як єдині джерела пізнання. Проблема індивідуально «Я» і багатообразності душ. Фізика, теорія дев'яти субстанцій й атомістика вайшешиків. Теорія створення світу, відношення до Бога й етика.

Філософські ідеї санкх'ї. Проблема історичної періодизації і література. Санкх'я і упанішади, санкх'я і буддизм, санкх'я і «Махабхарата». Метафізика санкх'ї і теорія причинності. Пракриті і гунни. Пуруша як істинне «Я». Питання розвитку Всесвіту. Доктрина звільнення від страждань і проблема буття Бога.

Патанджалі як теоретик класичної йоги. Йога і упанішади. Вчення про свідомість, проблеми самадхи та нірвани. *Метафізичні і психологічні проблеми йоги.* Вісімкові засоби йоги і проблема морального шляху людини. Йога і санкх'я – загальне і специфічне. Йога як психотехніка.

Філософські ідеї міманси. Література і основоположники. Міманса і веді. Трансцендентне значення дгарми – як центральна проблема міманси. Реальність світу як єдина можлива умова досвіду і життя. Вісім категорій і дев'ять субстанцій, що відображають природу реальності. Пізнання: сприйняття, висновок, письмове свідчення, несприйняття як способи досягнення дійсності. Проблема «я». Реалізм в розумінні світу і його пізнаваності. Проблема мокши як стану атмана. Історико-культурне значення вчення міманси.

Виникнення веданти: її джерела. Вчення про Брахмана як незнищеної сутності слова. Розвиток вчення про Брахмана, його пізнання і вивільнення. Філософські ідеї адвайти-веденти Шанкари. Вчення про світ і його пізнання. Проблема чистого Брахмана як свідомості. Феноменальність світу і шести форм вірогідності його пізнання. Тотожність Атмана і Брахмана як відображення

істинної сутності світу. Брахман як сутність світу. Моральні ідеї і проблеми карми, мокши і майбутнього життя.

Буддистська філософія Індії. «Дгарма» як центральне поняття буддистської філософії. Вчення про чотири шляхи до істини Будди. Теорія карми, сансари, заперечення безсмертя душі, свободи волі, Бога як творця Всесвіту. Буддистська концепція причинності. Етика буддизму та її відношення до ведичної традиції. Буддистська йога. Буддизм як релігія. Вплив буддизму на філософію і культуру Індії.

Філософія вайбгашиків. Заперечення сутр і визнання Абхидгарми як єдиного авторитетного джерела. Об'єктивна і суб'єктивна класифікації об'єктів буття. Принцип можливості пізнавальної діяльності. *Школа саутрантиків.* Визнання авторитета сутр. Засновники школи. Принцип миттєвої дії. Проблема творення світу, Бога й нірвани.

Філософія мадг'ямаків. Феноменалізм і теорія відношень, досвід пізнання як ілюзія, що виникає з відносин. Дві істини: емпірична і трансцендентальна. Проблема нірвани як абсолюту і шести трансцендентних чеснот. *Основні ідеї школи йогачара.* Джерела і засновники школи. Проблема нірвани як звільнення від ілюзій, що приймають форму об'єктів. Види нірвани.

Релігійні та натурфілософські витоки філософії в Китаї. Китайська Піднебесна як один з типів цивілізації. Людина і суспільство в системі західних і традиційних східних цінностей. Поняття китайської філософії, її місце в світовій філософії. Історія вітчизняного і українського китаєзнавства. Основні види релігійних уявлень в Стародавньому Китаї: тотемізм, анімізм, культ мертвих, культ предків, культу Неба і Землі. Перші натурфілософські ідеї. Уявлення про «п'ять стихій», полярні сили Інь і Ян.

Філософська ієрогліфічна система «І-цзін» («Книги Перемін»). Своєрідність ієрогліфічної писемності. Час створення «І-цзін» і три покоління досконаломудрих. Основні категорії «Книга Перемін» – закладання основ китайської філософії. Триграми. Гексаграми. Онтологія і діалектика в структурі гексаграм. Відображення ідеї ситуації та її розвитку в поєднанні і порядку розташування рис гексаграми. «І-цзін» в оцінках східної і західної науки – від «книги ворожінь» до «філософського трактату».

Другий шар «І-цзін»: філософські коментарі («Десять крил»). Їх склад і час написання. Проблема авторства. Роль у становленні концепції дуальної природи космосу і людського суспільства; поняття «Тай цзи», ідея всезагального «Шляху» («Дао»). Три філософських суб'єкти в «Книзі Перемін»: «досконаломудра людина», «шляхетний чоловік» і даоська досконала людина. Роль ідей «Книги Перемін» в розвитку китайської класичної філософії.

Поняття «філософська школа». Критерії виокремлення шкіл в китайській філософії. Шість основних шкіл за версією Сима Таня: їх характеристика. Взаємопроникнення положень одних шкіл в інші, синтетичний характер китайської філософії. Натурфілософія (Інь-Ян Цзя).

Світоглядна класифікація даосизму, місце і роль даосизму в системі давньокитайської філософії. Лао-цзи, філософська автобіографія. Проблема авторства «Дао де цзін». Співвідношення природності і штучності у Лао-цзи.

Тотожність досконаломудрої людини і Дао. Досконаломудра людина і Піднебесна. Підготовка Піднебесної до гармонізації. Досконаломудра людина у ролі вождя Піднебесної. Військова доктрина Лао-цзи.

Класичне конфуціанство. Конфуцій, біографія філософа. Авторство «Лунь юй». Місце Конфуція в соціоприродній вертикалі Піднебесної. Конфуцій в якості досконаломудрої людини й хранителя культури. Дао і Де Конфуція. Шляхетний муж – конфуціанський ідеал діяльнісного і міркуючого суб'єкту. Дао шляхетного мужа. Шляхетний муж в статусі філософа, політика, законодавця моральних норм, ідеального правителя стародавності. Перспектива духовного удосконалення людини, розширення Дао людиною. «Лунь юй» і китайська культура.

Моїзм. Мо-цзи, засновник філософської школи і організації моїстів, філософ, державний діяч, дипломат. Критика існуючого суспільного порядку. Принцип: «за економію у витратах». Таза «шанування талантів» – одна з умов існування справедливості. Критерії належного соціального порядку. Причини утворення верств. Заперечення агресивних війн за умови збереження надійної оборони держави. Критика конфуціанського традиціоналізму, ритуальності. Небо як вищий зразок справедливості і добра. Воля неба – критерій розмежування добра і зла. Вчення Мо-цзи про пізнання. Предмет пізнання, роль практичного досвіду. Три критерії істинного знання: підстава, джерело, застосовність. Внесок пізніх моїстів і вчення про пізнання. Вчення про метод отримання істинного знання і способах його застосування. Сім методів розмірковування.

Школа закону (Фа Цзя) – легізм. Семантика терміна фа. Світоглядна кваліфікація легізма з точки зору його належності до філософії. основні представники легізму й письмові джерела його вчення. Мета легізму – побудова сильної держави, шляхом укріплення державного апарату й розвитку землеробства. Основний принцип – рівність всіх перед законом. Три основних напрямки (теоретичних принципи) легізму: принцип управління за допомогою законів (фа); принцип влади, сили, авторитету (ши); принцип методу, мистецтва управління (шу). Економічна й політична програма Шан Яна.

Школа імен (Мін Цзя). Головні представники. Постановка й рішення питань про форми, способи та закономірності мислення і пізнання. Теоретичне розробляння основ формальної логіки. Два напрямки всередині школи імен: «школа подібностей і відмінностей» і «школа відділення твердого і білого».

Становлення і розвиток філософії в античному світі

Культурно-історичний простір розвитку античної цивілізації. Формування полісу і його значення в античній історії. Економічні та політичні обставини. Антична демократія. Релігійне життя; Грецька міфологія як духовний феномен.

Гомер і його космогонія та теогонія. Соціоантропоморфізм. Проблема долі.

Гесіод. Проблеми космогонії та теогонії у поемах Гесіода «Теогонія», «Праці і дні». Від хаосу до космосу. Етичний елемент у поемах Гесіода. Проблема першопочатку. Значення епічної поезії як передфілософії.

Орфізм і його міфічна концепція творення світу. Орфічний міф про Діоніса-Загрея і його творення Зевсом людини із попелу. Філософські рефлексії орфіків та їх значення для подальшого розвитку філософії.

Лірична поезія. Відкриття людської індивідуальності і духовного світу. Значення грецької лірики для формування філософського мислення.

«Сім мудреців». Феномен мудрості і її змістові рамки. Етико-філософські рефлексії. Образ мудреця.

Східний елемент і його значення для формування старогрецької філософії.

Періодизація філософії у Стародавній Греції. Вплив античної філософської традиції на європейську духовну культуру.

Формування старогрецької філософії. Докласична філософія:

Іонійська (мілетська) філософія природи – перший філософський напрямок. *Фалес* із Мілету. Особа Фалеса (640-546 рр. до Р.Х.). Що є філософування? Початкові філософські рефлексії. Проблема першопочатку: «Усе з води». Гілозоїзм. Поняття «фісіса» як об'єкта філософських розмислів. Змістословних афоризмів Фалеса. Історична оцінка діяльності Фалеса. *Анаксимандр* (610-546 рр. до Р.Х.). Життя і діяльність. Апейрон – першопочаток всього, його характеристика. Твір «Про природу». Виникнення світу. Космогонія і космологія. Походження життя. Наукові здогадки Анаксимандра. Створення першої географічної карти і небесного глобуса. Оцінка Арістотеля. Світовий закон справедливості. Історична оцінка діяльності Анаксимандра. *Анаксімен* (585-528/5 рр. до Р.Х.). Повітря – першопочаток існуючого. Механізм творення тіл. Принцип згущення і розрідження, Космогонія. Метеорологічні погляди. Єдність мікро- і макрокосмосу. Гегелівська оцінка Мілетської філософії. Натурфілософська традиція і подальший розвиток античної філософії.

Геракліт із Ефесу: життя і діяльність. «Темний» філософ. Метафоричний стиль філософської мови. Першопочаток: «Усе із вогню». Ріка – образ дійсності. Принцип: «Усе тече – усе змінюється». Діалектика. «Принцип боротьби» («війна – батько усього»). Гармонія протилежностей. Вчення про Логос (розум) світу і його функції. Світ як космос. Людина – мікрокосмос. Логос душі. Етичні рефлексії. Гносеологічні ідеї. Пізнання як процес. Оцінка Арістотеля і Гегеля. Історичне значення філософії Геракліта.

Італійська філософська школа. Піфагор і піфагорейський союз. Піфагор (570-496 рр. до Р.Х.). Особа мислителя. Джерела піфагореїзму. Орфізм. Піфагорейський союз і піфагорейський спосіб життя. Дефініція філософії. Число як першо початок і основа буття. Число і звук, (акустика). Теорія музики. Містика чисел. Вчення про протилежності. Ідея міри та гармонії. Джерело гармонії. Космос і його побудова. Космологічні здогадки Піфагора. Вчення про душу. Метемпсихоз (переселення душі). Теорія пізнання. Етика. Політичні ідеї. Піфагорейська традиція і подальший розвиток античної

філософії. Послідовники Піфагора: Філолай із Кротона, Алкмеон Кротонський, Гіппас із Метапонту, Архит Тарентський. Піфагор і Платон. Історичне значення піфагореїзму для розвитку світової філософії і науки.

Елейська філософська школа. Духовні витoki філософії елеатів. *Ксенофан із Колофону* (570-480 рр. до Р.Х.). Філософська поема «Про природу». Критика антропоморфізму. Теологічний монізм Ксенофана. Ідея єдиного бога. Онтологічні пошуки. Гносеологічні рефлексії. Неабсолютний характер людського знання. Відносність істини. Перша спроба абсолютизації раціонального способу пізнання. Ксенофан і подальший розвиток елеатизму. *Парменід із Елеї* (540-480 рр. до Р.Х.). Життя і творчість. Філософська поема «Про природу». Онтологічні рефлексії; відкриття буття. Буття і небуття. Головні характеристики буття. Принцип тотожності буття і мислення. Розходження з іонійцями і Гераклітом. Теорія пізнання Парменіда. Два шляхи пізнання: «шлях істини» і «шлях людських уявлень» (картина світу «докса»). Абсолютизація розумового та недовіра чуттєвому пізнанню. Становлення засад раціоналізму і метафізики. Співвідношення істинного і неістинного світів. Оцінка філософії Парменіда Гегелем і Хайдеггером. Філософія Парменіда у контексті розвитку світової філософії. *Зенон з Елеї* (490-430 рр. до Р.Х.) та суть його вчення. Народження діалектики. Апорії Зенона і їх функціональне навантаження. Суть апорій: «Дихотомія», «Ахілл швидконогий», «Стріла» і «Стадій». Заперечення істинності чуттєвого пізнання. Формування логічної проблематики у філософії Зенона. Аргументи Арістотеля проти Зенона. Апорії Зенона і сучасні проблеми логіки і математики. Філософія елеатів як новий етап розвитку філософського теоретичного мислення.

Молодші філософи природи. *Емпедокл із Агрігента* (496-430 рр. до Р.Х.). Поеми «Про природу» і «Очищення». Теорії матерії. Вчення про чотири «корені» світу. Світові сили: «Любов» і «Ворожнеча». Фази космічного циклу. Космогонічні ідеї. Інтуїтивні здогадки про рух світла. Теорія пізнання: принцип «подібне пізнається через подібне». Реабілітація чуттєвого пізнання. Проблема зародження життя і органічна доцільність у природі. Наукові здогадки Емпедокла. Бог і моральне добро. Історичне місце Емпедокла. *Анаксагор із Клазомени* (500-428 рр. до Р.Х.). Творчий шлях. Теорія матерії. Вчення про гомеомерії. Дефініція гомеомерій. Принцип: «все в усьому». Проблема якісної визначеності буття. Вчення про світовий Розум (Нус) як активний, діяльний принцип оформлення буття. Закиди Платона і Арістотеля. Космогонічні ідеї. Походження життя. Психологія. Теорія пізнання. Принцип «протилежне пізнається через протилежне». Звинувачення в атеїзмі. Історичне значення філософії Анаксагора.

Джерела і зміст античного атомізму. *Особа Левкіппа.* *Демокріт* (460-371 рр. до Р.Х.). Життя та творча спадщина філософа. Попередники. Атомістична теорія матерії. Вчення про атоми і порожнечу. Головні властивості атомів. Рух – спосіб існування атомів. Коментарі Арістотеля. Атомістична теорія світобудови. Атомістична космологія. Макрокосм і мікрокосм. Вчення про причиновість. Фаталізм. Випадковість. Гносеологія

Демокріта. Вчення про два види пізнання: «світле (істинне)» і «темне». Взаємодія розуму і відчуттів у процесі пізнання. Вчення про «первинні» і «вторинні» якості. Проблема істини. Вчення про «образи». Світ людини. Походження і розвиток людей. Душа. Життєві орієнтири. Етико-соціальні ідеї Демокріта. Мораль і право. Суспільство і держава. Лінгвістичні рефлексії. Філософія Демокріта у контексті світової філософії та її вплив на розвиток науки наступних віків.

Софістика. Історичні передумови формування софістичної філософії. Софістика як явище культури і філософський напрям. Філософія на шляху від космосу (природи) до людини та суспільства. Відкриття риторики як практичного і доказового красномовства. Гегелівське визначення софістики. Софісти як просвітники античності. Освіта і навчання як визначальний фактор формування і розвитку людини. Два покоління софістів: старші і молодші.

Старші софісти. Протагор із Абдери (480-419 рр. до Р.Х.), життя та творчість. Сенсуалізм. Релятивізм. Конвенціоналізм. Принцип: «людина є міра усіх речей...». Гносеологія Протагора. Релігійні проблеми у філософії Протагора. *Горгій* із Леонтини (483-375 рр. до Р.Х.). Ідейні витоки вчення Горгія: вплив елеатів. Проблема буття. Буття і мислення. Мислення і мова. Момент агностицизму і скептицизму. Негативна діалектика Горгія. Етика і право. Роль риторики. Сила слова. *Гінній* із Еліди (приб. 400 р. до Р.Х.). Закони: природні і встановлені людиною. Суспільно-політичні рефлексії. *Продік* із Кіоса. Спосіб життя. Відношення до релігії. Ораторська діяльність. Оцінка діяльності Продіка у діалогах Платона. Розмірковування про мову філософії. *Антифонт* (приб. 480р.). Активність у політичному житті. Життєва драма. Розрізнення двох видів законів. Відношення до держави і суспільства. Анархізм. Космологізм. Заперечення інституту рабства. Віра в силу слова. Лікувальні бесіди. Розмірковування про людину.

Молодші софісти – Алкідам, Трасімах, Критій, Каллікп. *Алкідам.* Ораторська діяльність. Розмірковування про рівність людей і заперечення рабства. Твір «Похвала смерті». *Каллікп* (приб. 400 р. до Р.Х.). Обґрунтування ідеї права сильного. Ідеї нігілізму і анархізму. *Критій* (460-403 рр. до Р.Х.). Оцінка вчення Платоном. Погляди на релігію. Походження богів. Роль виховання. Боротьба із пияцтвом.

Історична заслуга філософії софістів і їх вклад в розвиток теорії права, етики, державознавства. Повернення філософії обличчям до людини. Розвиток педагогічних ідей. Роль і місце софістичної освіти. Оцінка софістики Платоном і Арістотелем.

Класична грецька філософія:

Філософія Сократа і сократичні школи. Епоха Сократа. Духовні та ідейні попередники філософії Сократа. *Особистість Сократа.* Відношення до софістики. Сократичний поворот у філософії: на шляху від космосу до людини. Відкриття людини. Стиль філософування (бесіда). Філософське життя у спілкуванні. Що є предметом філософії? Пошук істини. Метод

маєвтики і його складові. Відкриття індукції. Принцип: «пізнай самого себе». Сократичне «незнання». Філософія понять. Формування моральної філософії. Нова шкала цінностей. Що є чеснота? Етичний інтелектуалізм. Моральні закони. Найвище добро. «Даймоніон» Сократа. Філософ і суспільство. Релігійні погляди. Смерть Сократа. Істина вище від життя. Зустріч двох геніїв: Сократ і Платон. Історична доля вчення Сократа.

Сократівська філософська традиція і подальший розвиток філософії. *Головні сократичні школи: кініки, кіренаїки, мегарики.*

Філософія кініків. Історичні та духовні передумови становлення та розвитку кінійської філософії. *Антисфен* (444-366 до Р.Х.) – засновник школи. Навчання у Сократа. Походження назви школи. Творча спадщина. Спосіб життя та поведінки. Філософія як життєва мудрість. Теорія пізнання. Матеріалістичний сенсуалізм. Елементи релятивізму і агностицизму. Проблема загального і окремого. Етика Антісфена. Етичний ідеал. Виклик панівним етичним уявленням і законам полісу. «Антикультурна» традиція і заперечення прогресу. *Діоген із Сінопа* (412-323 рр. до Р.Х.). Портрет філософа. Кінічний спосіб життя. Радикальна вимога спрощення життя. Розрив з культурною традицією. Етика і антиетика Діогена. Пагнення до простоти. Проповідь аскетизму. Перші ідеї космополітизму. Гегель: «кінізм швидше спосіб життя, аніж філософське вчення». Історичне місце кінізму у світовій філософії.

Філософія кіренаїків. *Арістип із Кірени* (430-365 рр. до Р.Х.) – засновник школи. Суб'єктивний сенсуалізм «життя згідно з природою». Проповідь гедонізму. Втеча від страждань. Смысл життя. Критерій добра і зла. Інші представники школи: Теодор – Атеїст, Гегезій, Аннікер. Проповідь відречення від світу. Розрив з традиціями. Проблема самогубства. Історична доля вчення кіренаїків.

Мегарійська філософія. *Евклід Мегарський* (450-360 рр. до Р.Х.) – засновник мегарської школи. Суть філософського вчення. Витоки ідей мегарійської філософії. Проблема загального (Одного). Суть діалектики (еристики). *Евбулід Мелетський* (IV ст.). Автор перших софізмів. Логічні парадокси та їх суть. Діалектичний зміст парадоксів. *Стільпон із Мегари*. Проблема всезагального. Проблема співвідношення мислення і мови. Обґрунтування етики. *Діодор Кронос* (IV ст.). Проблема співвідношення можливості і дійсності.

Філософія Платона. Особистість Платона (427-347 рр. до Р.Х.) та його творча спадщина. Попередники. Зустріч із Сократом. Філософський діалог. Академія Платона. Філософське вчення Платона. Формування засад Ідеалізму. Обґрунтування метафізики. Вчення про ідеї. Природа ідей. Світ ідей і його структурна побудова. Смысл терміну «ідея». Світ ідей і світ речей. Ідеї – взірці речей. Речі – тіні ідей. Алегорія печери. Гносеологія. Процес пізнання ідей. Пізнання як пригадування (анамнезіс). Поняття «Ейдос» і його роль у процесі пізнання. Платонічна любов як алогічний шлях до абсолюту. Аналіз знання. Види знання. Діалектика як метод. Фізичне вчення Платона. Доцільність світу. Поняття Деміурга і його функції. Матерія (хора). Душа

світу. Вчення про людину. Поняття душі. Види душі. Душа і тіло. Метемпсихоз і есхатологія. Етичне вчення Платона. Поняття чесноти. Види чеснот. Вчення про добро. Розуміння смислу життя. Вчення про любов. Вчення про державу (політика). Походження держави. Форми держави. Ідеальна держава. Головні прикмети ідеальної держави та її побудова. Суспільні стани у державі. Казармовий комунізм. Проблеми виховання. Соціальний смисл утопії Платона. Естетичне вчення Платона. Поняття прекрасного. Розуміння функцій мистецтва. Мистецтво як наслідування (мімезіс). Естетичний ідеал Платона. Вчення про Бога і доказ його існування. Історичне значення філософії Платона.

Філософія Арістотеля. Життя і діяльність Арістотеля (384-322 рр. до Р.Х.). Творчий доробок. Попередники. Наукова орієнтація. Арістотель і Платон. Лікей – філософська школа Арістотеля. «Перша філософія» (теоретична) та її предмет. Метафізична теорія буття. Критика Арістотелем платонівської теорії ідей. Вчення про можливість і дійсність. Головні причини буття: матеріальна, формальна, діюча і цільова. Концепції матерії: «перша» і «друга» матерія. Субстанція, акт, потенція. Поняття форми. Відношення форми до матерії. Діалектика форми і матерії. Діюча причина та її функції. Цільова причина і її функції. Причина і мета. Етелехія. Телеологізм. «Друга філософія», її предмет. Космологічне вчення Арістотеля. Фізика. Вчення про вічність світу. Проблема руху. Простір і час. Матеріальні першопочатки (елементи). Структура світу. Вчення про першодвигун (Першу причину). Психологічне вчення Арістотеля. Вчення про душу. Функції душі. Біологічні ідеї. Теорія пізнання. Метод і його суть. Чуттєвий і раціональний ступені пізнання та їх специфіка. Поняття діючого розуму. Пасивний розум. Основні риси наукового знання. Гносеологічний принцип Арістотеля: «Немає нічого у розумі, чого б раніше не було у відчуттях» і його значення. Перший класифікатор наук. Діалектика Арістотеля. Практична філософія Арістотеля. Етика. Вчення про найвище добро. Головні чесноти. Знання і моральна поведінка людини. Проблема найвищого добра. Смисл буття людини. Справедливість. Етичний ідеал. Вчення Арістотеля про суспільство і державу. Проблема виникнення держави і суспільства. Визначення людини як політичної істоти. Форми державного правління. Структура суспільства. Суспільні чесноти. Економічні здогадки. Проблема рабства. Проблема публічного виховання, освіти. Приватне і публічне життя. Естетичне вчення Арістотеля. Визначення суті мистецтва. Види мистецтва. Оцінка літературних жанрів. Поетика. Соціальна функція мистецтва. Логіка Арістотеля. Визначення логіки як науки про мислення. Форми мислення: поняття і умовивід. Поняття і його природа. Дефініція. Категорії (субстанція, кількість, якість, відношення, місце, час, положення, посідання, дія, пасивний стан). Судження і його види. Поняття умовиводу. Силогізм та індукція. Теорія доказу. Сутність наукового знання. Вчення про індукцію. Історична доля логіки Арістотеля. Теологічні погляди Арістотеля. Доказ існування Бога. Бог і світ. Історичне значення філософії Арістотеля та її вплив на подальший розвиток філософського знання.

Продовження традиції Арістотелізму. Перипатетівська школа: Теофраст, Евдем, Арістоксен, Дікеарх, Стратон, Андронік з Родосу, Темістій і Олександр з Афродизії. Подальший розвиток філософії і природничих наук. Коментаторська діяльність перипатетиків.

Елліністично-римська філософія:

Епікуреїзм. Загальна характеристика епохи і її духовних здобутків. Життя і творчість Епікура (341-270рр. до Р. Х.). «Сад» Епікура та його ідеали. Завдання філософії. Каноніка. Теорія пізнання. Сенсуалізм. Проблема критерію істини і впевненості. Індуктивна логіка. Фізичне вчення Епікура. Матеріалістичний атомізм. Гіпотеза спонтанного самовідхилення атомів. Космологічні ідеї. Етичне вчення Епікура. Гедонізм. Культура розуму і чесноти як засоби щастя. Чотири головні чесноти: мудрість, хоробрість, поміркованість і справедливість. Етичні правила Епікура. Принцип: «проживи непомітно». Вчення про людину. Проблема щастя. Проблема страху і смерті у житті людини і шляхи звільнення від них. Суспільно-політичні погляди. Зацікавлений егоїзм як спосіб поведінки громадянина. Ідеал епікурейського мудреця. Історична доля епікуреїзму.

Епікуреїзм у Римі. *Творчість Лукреція Кара.* Поетико-філософський твір «Про природу речей». Атомістичний матеріалізм. Етичне вчення Лукреція Кара. Відношення до релігії. Розміркування про смертність душі. Вплив Лукреція Кара на розвиток філософської думки у Римі.

Стоїцизм. Засновники і творці філософії стоїцизму: Зенон з Кітіону, Хрісіпп, Арістон і Геріл з Карфагену. Предмет філософії як науки. Логічне вчення. Визначення предмету логіки. Проблеми гносеології. Генезис пізнання. Концептуалізм. Вчення про мову. Критерій істини. Фізичне вчення. Походження космосу. Гілозоїстичний матеріалізм. Пневма – Логос світу. Фаталістичний детермінізм. Пантеїзм. Теорія вічного кругообігу. Вчення про людську душу. Етичне вчення стоїків. Проблема вищого добра. Свобода. Етичний принцип: «Жити згідно з природою». Проблема щастя і чесноти. Головні ознаки чеснот. Проблема добра і зла. Моральні цінності. Апатія. Ідеал стоїчного мудреця. Суспільні погляди. Людина і суспільство. Космополітизм як суспільний ідеал. Суспільний принцип: «усі люди – громадяни всесвітнього царства розуму».

Римський стоїцизм: Посідоній (135-51рр. до Р.Х.). Заняття науками. Питання філософської антропології. Космологічні ідеї. Світ як вогненна пневма. Вчення про «сім'яні логоси». Філософія історії. Розміркування про прогрес. *Панецій (185-110 рр. до Р.Х.).* Вплив попередньої філософії. Зацікавлення природничими науками. Визнання самостійності особистості. Етика. Розрізнення теоретичних і практичних чеснот. Релігійні рефлексії. Алегоризм. *Луцій Анней Сенека (3-65 рр. до Р.Х.).* Політична кар'єра. Епоха. Вчитель імператора Нерона. Творчо-філософська спадщина. Відношення до попередників. Виокремлення моральної проблематики. Моральні листи до Луцілія. Ідеал мудреця. Пантеїзм. Вчення про душу. Уявлення про Бога. Відношення до міфології. Антропологічна проблематика. Рівність людей. Проблема рабства. Історичне значення Сенеки для подальшого розвитку

філософії. *Епіктет* (50-138 рр. до Р.Х.). Вільновідпущений раб. У чому щастя людини? Байдужість до світу. Доля і можливість бути собою. Внутрішня свобода людини. *Марк Аврелій* (121-180 рр. від Р.Х.). Філософ на троні. Мужність бути собою. Наодинці зі собою. Ідеал людини. Рівність людей. Розум і громадянськість. *Цицерон* (106-43 рр. до Р. Х.). Державний діяч і оратор. Еклектизм у філософії. Роль філософії. Етичний ідеал. Проблема життя і смерті у «Тускуменських бесідах». Трактат «Про природу богів».

Скептицизм: передумови виникнення античного скептицизму та його історичне значення. *Піррон* (365-275 рр. Р.Х.) – засновник скептицизму. Витоки назви школи. Зміна філософських орієнтирів. Проблема філософської рефлексії: як жити у цьому світі? Що є щастя? Проблема апатії. Спосіб відношення до речей. Принцип утримування. *Аркесілай* (315-240 рр. до Р.Х.) представник другої лінії скептицизму – Другої Академії. Полеміка зі стоїками. Нові орієнтири і установки філософування. Утримування від суджень. Проблема «благородності» і моральний вчинок. *Карнеад із Кирени* (214-129 рр. до Р.Х.) – представник Третьої Академії. Критика стоїцизму. Дискредитація чуттєвого пізнання. Заклик утримуватися від суджень. Ступінь вірогідності суджень. Відношення до релігії. Розуміння суспільства і моралі. *Тімон* (320-230 рр. до Р.Х.). Учень і послідовник Піррона. Творча спадщина. Відношення до медицини. Людина і спосіб її життя та поведінки. Атараксія. Логічні рефлексії. Гносеологічні ідеї. *Енесідем*. Пірронові промови. Попередники. Тропи як засіб обґрунтування засад скептицизму. Зміст тропів. Зв'язок із вченням Геракліта. *Агріппа*. Розширено вчення про тропи. Нові тропи. Поглиблення ідей скептицизму. *Секст Емпірик* (II ст. до Р.Х.). Творча спадщина («Проти вчених», «Три книги пірронових положень»). Спроба систематизації скептицизму. Критика наукового знання. Спроба відмежування скептицизму від інших вчень і попередньої філософії.

Платонізм і неоплатонізм:

Александрійська філософія. Передумови формування нової філософії. Александрія – духовний осередок культури і філософії. Релігійна проблематика як домінанта духовного життя епохи. Теософія. Головні філософські напрямки: грецько-єврейська релігійна філософія, неоплатонізм, неопіфагореїзм.

Грецько-єврейська релігійна філософія. Від філософського еклектизму до релігійно-філософського синкретизму. *Філон з Олександрії* – творець грецько-єврейської філософії. Життя і творчий доробок Філона. Головні засади філософії Філона. Алегоризм. Завдання філософії. Філонівська теорія Бога. Фізика. Вчення про матерію. Творчий принцип – Софія. Вчення про Логос як взіреть і прототип світу. Концепція людини. Психологія. Вчення про ідеї, сили і дуhi. Логіка. Етика Філона. Чесноти. Пристрасті. Вплив філонізму на пізніший розвиток релігійної та філософської думки.

Філософія неоплатонізму. Духовні витоки неоплатонізму. *Плотін* – творець системи неоплатонізму. Твір «Еннеади». Філософія Плотіна. Теорія буття. Вчення про Єдине, Розум і Душу. Матерія і світ. Проблема

виникнення світу. Феноменологічна теорія світу. Вчення про людину. Душа людини. Теорія пізнання Плотіна. Містична інтуїція, аскеза, очищення. Етичне вчення Плотіна. Роди чеснот. Естетичне вчення Плотіна. Вплив неоплатонізму. Неоплатонізм і християнство. *Порфірій* і його логічне вчення. Дерево Порфірія. Практична містика. Спасіння душі. Ієрархія чеснот. Заповіт середньовіччю. *Прокл*. Останній античний філософ. Коментаторська діяльність. Метод практичності. Процес еманції. *Ямвліх*. Міфологізація філософії. Специфіка вчення. Трактатування Єдиного. Космологія. Від теогонії до теургії. Процес сакралізації.

Філософія середніх віків та доби Відродження

Філософська апологетика та рання патристика. Вплив ідей античних філософів на ранньохристиянську думку. Погляди на світ і людину отців-апологетів Юстина, Татіана, Тертуліана, Іринія. Аріанство та полеміка з ним. Олександрійська школа. Ориген. Боецій. Григорій Великий. Августин Аврелій про людину, Бога та історію. Амвросій Медіоланський. Розквіт філософської думки в період Каролінгського Відродження (Алквін, Йоганн Скотт Еріугена). Гностицизм як феномен переплетення духовних культур Заходу і Сходу. Ідеї визначних гностиків Симона Волфа, Маркіона, Василида, Валентина. Полеміка проти гностичних єресей. Східний гностицизм (мандеїзм, маніхейство).

Східна патристика і філософія Візантії. Капподокійська школа (Василь Великий, Григорій Назіанзін, Григорій Ниський, Іван Златоуст). Євсевій Кесарійський. Єфрем Сірін. Максим Сповідник. Михайл Пселл. Діонісій Ареопагіт. Іван Дамаскін. Ісихазм. Іван Лествічник. Григорій Палама. Іконоборництво.

Ісламська філософія у Середні віки. Виникнення ісламу. «Коран» як пам'ятка духовної культури. Хадіси як форма створення і передачі духовних знань. Калам. Духовна традиція мутазилітів. Суфізм як містико-аскетична течія ісламу. Духовні практики суфіїв. Аль-Газалі. Мусульманська етика. Фікх як комплекс суспільних норм і правова доктрина. Поняття шаріату. Релігійно-філософські основи шіїтського ісмаїлізму.

Арабський аристотелізм та єврейська філософія. Вплив неоплатонізму на формування арабської філософської традиції. Східний аристотелізм та його вплив на релігійно-філософську думку Заходу (Аль-Кінді, Аль-Фарабі, Ібн-Сіна (Авіценна), Ібн-Рушд (Аверроес), Ібн-Баджа, Ібн-Туфайль). Соціально-політичні вчення арабських філософів (Ібн-Хальдун). Онтологія і філософська антропологія Танаха. Пізньоюдейські апокрифи. Єврейський неоплатонізм (Саадія бен Йосеф, Іцхак Ісраелі, Гебіроль, Єгуда Галеві) та аристотелізм (Аврам бен Давид, Маймонід). Каббала.

Рання схоластика. Зародження номіналізму та реалізму (Іоанн Росцелін, Ансельм Кентерберійський). Шартрська школа (Бернард Шартрський, Гільберт Порретанський) та її послідовники (Бернард Турський, Іоанн Солсберійський). Абельяр. Школа Сен-Вікторських августинців (Гільом

із Шампсо, Гуго Сен-Вікторський). Бернард Клервоський і середньовічна містика.

Західноєвропейська філософія XIII ст. Світоглядні засади латинського «бідного» чернецтва (св. Домінік, св. Франциск). Філософсько-релігійні погляди Бонавентури, Раймунда Луллія. Оксфордські магістри (Р. Гроссетест, Р. Бекон). Альберт Великий. Тома Аквінський як ключова постать схоластики. Томізм.

Західноєвропейська філософія XIV ст. Пізній реалізм (Йоганн Дунс Скотт) та номіналізм (В. Оккам, Ж. Бурідан). Етико-політична ідеї в період схоластики (Йоахим Флорський, Сігер Брабантський, Марсілій Падуанський). Містика Й. Екхарта і Й. Таулера.

Філософія Київської Русі. Вплив візантійської традиції на давньоруську філософію. «Слово про закон і благодать» Іларіона. «Києво-Печерський патерик». Нестор-літописець. Климент Смолятич. Суспільно-політичні ідеї в «Руській правді» та «Повчанні Володимира Мономаха».

Гуманістичні ідеї Ренесансу. Зародження ренесансної гуманістики (Д. Аліг'єрі, Ф. Петрарка, К. Салютаті, Л. Бруні, Дж. Бокаччо). Платонівська академія в Кареджі (М. Фічіно, П. Піко де Мірандола). Л. Валла, П. Помпонацці, М. Монтень. Філософські погляди представників Північного Відродження (Еразм Роттердамський, Й. Рейхлін).

Натурфілософія епохи Відродження. Погляди на природу Микола Кузанця. Геліоцентрична картина світу. Ідеї Ю. Дрогобича, М. Коперника, Г. Галілея, Л. да Вінчі, Дж. Бруно, Б. Телезіо, Ф. Патріці, Парацельса. Закладення основ нової європейської науки.

Політична філософія епохи Відродження. Утопічний соціалізм Т. Кампанелли і Т. Мора. Теорія державного суверенітету Ж. Бодена. Політико-правові теорії Н. Макіавеллі і Г. Гроція.

Релігійно-філософські ідеї діячів Реформації. Історичні передумови Реформації. Релігійно-філософські погляди діячів Реформації М. Лютера, Ж. Кальвіна, У. Цвінглі, Ф. Меланхтона, У. фон Гуттена, Я. Гуса. «Протестантська етика» та її роль у розвитку капіталізму.

Гуманістика епохи Відродження і доби Реформації у східноєвропейській філософській традиції. Брестська унія та її наслідки для духовної культури України. С. Оріховський. Розвиток полемічної філософської літератури у Братських школах (Й. Борецький, брати Зизанії, М. Смотрицький, К. Сакович) та Острозькій школі (І. Вишенський, Х. Філалет, Г. Смотрицький). Філософські погляди П. Могили. Світоглядні засади реформістських релігійних рухів у Московській державі (Нил Сорський та «нестяжательство», «єресі» Схарії, М. Башкіна, Ф. Косого) та погляди супротивників реформ (Йосипа Волоцького, ченця Філофея).

Нова філософія XVI-XVII сторіч та доби Просвітництва

Англійський емпіризм XVI-XVII століть. Філософські і соціально-політичні передумови виникнення філософії Нового часу. Наукова революція

та її вплив на філософію. Становлення нової науково-філософської культури. Картина світу Нового часу та її філософське обґрунтування. Механіцизм як світогляд і методологія. Емпірико-індуктивна методологія Ф. Бекона: концепція «двох істин», вчення про науковий досвід, теорія «ідолів», проблема методу, три шляхи пізнання, поняття «світлоносних» і «плодоносних» досвідів, індукція як метод пізнання, вчення про «форми». Методологія і гносеологія Т. Гоббса: знакова концепція мови і типологія знаків, номіналізм і конвенціоналізм, чуттєвий і раціонально-мовний досвід, аналітичний і синтетичний методи пізнання, механіцизм і матеріалізм. Сенсуалізм Дж. Локка: зовнішній і внутрішній досвід, концепція утворення складних ідей, вчення про первинні і вторинні якості. Суб'єктивно-ідеалістична філософія Дж. Берклі. Скептицизм і психологізм Д. Юма. Вплив англійського емпіризму на розвиток філософії.

Раціоналізм філософії Нового часу. Раціональний метод як гносеологічний, етичний і соціальний імператив епохи. Раціоналістична філософія Р. Декарта: картезіанська концепція науки, картезіанський метод, скептицизм як досвід радикального сумніву, *Cogito ergo sum*, вчення про інтелектуальну інтуїцію, вчення про вроджені ідеї та його критика, дуалістична метафізика, механіцизм і математичний метод. Картезіанство: логіка Пор-Рояля (А. Арно, П. Ніколь), okazіоналізм (А. Гейлінкс, Н. Мальбранш). Філософія Б. Паскаля від раціоналізму до кордоцентризму: логіко-методологічне осмислення природи та ідеал наукового пізнання, критика раціоналізму («пізнання розумом» і «пізнання серцем»). Пантеїстична натурфілософія Б. Спінози: Бог-субстанція-природа, субстанція як причина самої себе та її атрибути, вчення про причинність, механістичний детермінізм і фаталізм, роль інтелектуальної інтуїції у пізнанні. Принципи методу Г. Ляйбница: відношення метафізики і природничого знання, співвідношення Бога і світу, монадологія, істина розуму і факту, механіцизм і концепція преформізму. Вплив раціоналізму на розвиток філософії.

Етико-політичні погляди філософів Нового часу. Етико-релігійна доктрина янсенізму. Формування ідеї суспільного прогресу на противагу філософському фаталізму та середньовічній есхатології. Вчення Р. Декарта про пристрасті душі і правила моралі. Антропологія Б. Паскаля. Вирішення проблеми людської свободи у філософії Нового часу (Т. Гоббс, Б. Спіноза, Г. Ляйбниц). Поняття «природного стану» і «суспільного договору». Вчення про державу Т. Гоббса і Дж. Локка. Обґрунтування поняття «прав людини». Поняття «розподілу влад» (Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск'є) та закладення основ лібералізму. Вчення Б. Спінози про державу і право. Соціально-філософські ідеї Д. Юма та його вчення про Бога і церкву. Філософські засади консерватизму (Е. Бьорк, Ж. Де Местр).

Філософія доби Просвітництва. Просвітництво як ідейний рух. Теоретичні передумови формування просвітницького світогляду. Розум у просвітництві.

Філософія французького Просвітництва. Специфіка французького Просвітництва, французька Енциклопедія. Матеріалізм французького

Просвітництва: сенсуалістський матеріалізм П. Гассенді, філософія як наука про факти Ж. Д'Аламбера, деїзм Вольтера, вчення про матерію і рух Д. Дідро, механістичний матеріалізм О. де Ламетрі і П. Кабаніса, радикальний сенсуалізм Е. Конділляка. Просвітницький атеїзм: Вольтер, Д. Дідро, К. Гельвецій, П.А. Гольбах, Ж.А. Нежон. Філософське вчення Ж.Ж. Руссо і його апологія «природного стану». Соціально-політичні вчення французького Просвітництва: географічний детермінізм Ш.Л. Монтеск'є та його філософія правової держави і громадянського суспільства, прогрес у філософії історії Ж.А. Кондорсе, утопізм (Г. Маблі, Г. Бабеф, Е. Мореллі, Ж. Мел'є, К.А. Сен-Сімон). Вплив французького Просвітництва на розвиток філософії і науки.

Філософія англійського і німецького Просвітництва. Специфіка англійського Просвітництва. Матеріалізм і деїзм англійського Просвітництва: Дж. Толланд, А. Коллінз, Д. Гартлі, Дж. Прістлі. Філософія «здорового глузду» (Т. Рід та ін.), утилітаризм (Дж. Бентам), утопізм Дж. Вінстенлі. Етико-естетичний деїзм Е. Шефтсбері та Ф. Гатчесона. Б. Мандевіль про роль зла і пороків в історії. «Кембриджські неоплатоніки» (Б. Вічкоут, Г. Мор, Р. Кедворт). Вплив ідей Просвітництва на американську філософію та право (філософські ідеї батьків-засновників США). Специфіка німецького Просвітництва. Філософія Х. Вольфа. А. Баумгартен як засновник естетики. Етико-естетичні погляди Г. Лессінга. Ідеї М. Мендельсона та діячів єврейського Просвітництва в Європі. Й.Г. Гердер як філософ культури. Філософські ідеї представників німецького романтизму (Й. Г. Гаман, Новалис, брати Шлегелі, Й.В. Гете, Ф. Шиллер, Ф. Гельдерлін). Герменевтика Ф. Шлеєрмахера.

Розвиток східноєвропейської філософської традиції у XVII-XVIII століттях. Вплив французького Просвітництва на розвиток філософії і науки в Росії. Ідеї російських просвітників (А. Радіщев, Н. Новіков, М. Ломоносов, П. Батурін, Д. Кантемир, Н. Поповський). Просвітницькі ідеї в Україні: Й. Кононович-Горбацький, Л. Баранович, І. Галятовський, Ф. Прокопович, С. Яворський, І. Гізель, Я. Козельський, С. Десницький, С. Гамалія, Г. Кониський та ін.). «Філософія серця» Г. Сковороди та її перегук з паскалівською філософією. Роль просвітницьких ідей у становленні педагогічної науки у Східній Європі: Я.А. Коменський, Г. Коллонтай, С. Сташиц, С. Полоцький та ін.

Німецька філософія Нового часу

Основні напрями німецької філософської і просвітницької думки кінця XVII – початку XVIII ст. Г.В. Лейбніц (1646-1716). Вчення про субстанції–монади. Гносеологія і методологія. Проблема свободи. Теодіцея. Х. Вольф (1679-1754). Перша система філософії в Німеччині. Класифікація філософських наук. Основні принципи онтології. Етика. Г.Е. Лессінг (1729-1781). Особливості німецького спінозизму. Ідея гуманності. Й.Г. Гердер (1744-1803). Гуманність і природа. Пантеїстична філософія історії. Й.В. Гете (1749-1832). Натуралістичний пантеїзм. Особистість і суспільство.

Моральність і гармонія. Фр. Шіллер (1759-1805). Історія і теорія культури. Гуманність та історія. Співвідношення мистецтва, науки та моральності. Історія науки і техніки. Сфера дослідження. Взаємозв'язок науки й інших форм світогляду.

Класична німецька філософія та місце і роль у розвитку світової філософської думки. Поняття класичної філософії. Класична і посткласична філософія. Класична німецька філософія як завершення класичної філософії Нового часу. Головні надбання класичної німецької філософії. Розуміння предмету філософії та її мови. Соціально-історичні корені класичної німецької філософії, відображення в ній соціального досвіду передових країн Західної Європи, економічної та політичної відсталості Німеччини. Класична німецька філософія і Велика французька революція.

Ідейні джерела та культурні передумови формування німецької класичної філософії. Ідейні джерела класичної німецької філософії. Філософська революція в Німеччині як пряме продовження релігійної революції (класична німецька філософія та протестантизм). Національна німецька філософська традиція (діалектична містика: М. Екхарт, Я. Беме; Микола Кузанський, Г.В. Лейбніц). Німецьке Просвітництво. Класична німецька література. Романтизм. Західноєвропейський емпіризм і раціоналізм. Історія західноєвропейської філософії загалом. Природознавство XVIII – початку XIX ст. Англійська класична політична економія.

Єдність і суперечливість класичної німецької філософії. Класична німецька філософія та сучасна світова філософська думка. Класична німецька філософія і марксизм. Класична німецька філософія і російська література. Класична німецька філософія і вітчизняна філософська думка.

Натурфілософія докритичного періоду творчості І. Канта. І. Кант (1724-1804) – родоначальник класичної німецької філософії. Особа І. Канта. Біографічно-психологічний аналіз. Два періоди у творчості І. Канта. Діалектика і стихійний матеріалізм у працях І. Канта «докритичного» періоду. Космогонічна гіпотеза. Ідея розвитку. Ідея існування «Великого Всесвіту». Гіпотеза про космічне значення приливного тертя. Елементи критицизму в працях І. Канта «докритичного» періоду.

Перехід І. Канта на позиції «критичного ідеалізму». Головна проблема філософської системи І. Канта. Структура системи. «Критика чистого розуму». Головне питання і структура. Вчення про простір і час. Синтезуюча та об'єктивуюча функції простору та часу. Природа математичного пізнання. «Загальна» і «трансцендентальна» логіка. Вчення про категорії. Синтезуюча функція категорій. Вчення про «схематизм» як спроба вирішити проблему єдності чуттєвого і раціонального в пізнанні. Про застосування категорій. Основоположення «чистого» природознавства. Діалектика І. Канта. Розсудок і розум. Вчення про антиномії. Місце антиномічної діалектики в історії діалектики. Вчення про ідеї. Явище і «речі у собі». Суперечливість кантівського розуміння «речі у собі». Критика кантівського агностицизму. Заблудження і раціональні моменти. «Критика практичного розуму». Співвідношення теоретичного пізнання і морально-практичної

діяльності. Етика І. Канта. Категоричний імператив як основний закон, діяльності. Проблема свободи. І. Кант і релігія. Філософія історії і соціально-політичні ідеї. «Критика здібності судження». Пошуки форм поєднання теорії та практики. Естетика і теорія мистецтва. Ідея історії філософії як науки, як «філософської археології».

Система суб'єктивного ідеалізму Й. Фіхте, В. Шеллінга. Від Канта до Фіхте (1762-1814). К.Л. Рейнгольд (1758-1832). Г.Е. Шульце (1761-1833). С.Маймон (1745-1800). С. Бек (1764-1821). Особистість Фіхте. Теоретична філософія. Філософія як «науковчення». Основні функції філософії щодо конкретнонаукового пізнання. «Науковчення» і сучасна філософія науки. Система Й. Фіхте. Три основоположення системи. Суб'єктивно-ідеалістична теорія діяльності. Діалектика Й. Фіхте. Суперечність методу і системи. Практична філософія. Співвідношення теорії і практики. Етика. Філософія історії. Проблема свободи і необхідності. Теорія держави. Питання війни і миру. Боротьба за єдність німецької нації. Тенденція до об'єктивного ідеалізму. Історична доля фіхтеанства.

Два періоди в творчості Ф.В.Й. Шеллінга (1775-1854). Шеллінг і природознавство кінця XVIII - початку XIX століття. Структура і основний принцип «філософії тотожності». Натурфілософія. Принципи побудови, діалектичні ідеї. «Система трансцендентального ідеалізму». Теорія пізнання. Практична філософія. Філософія історії і проблема свободи. «Філософія мистецтва». Філософія Ф.В.Й. Шеллінга другого періоду його творчості. Філософія міфології та одкровення. Ф.В.Й. Шеллінг як історик філософії.

Система абсолютного ідеалізму Г.В.Ф. Гегеля. Філософське вчення Г.В.Ф.Гегеля (1770-1831) як підсумок і завершення філософських і соціально-політичних ідей Канта, Фіхте, Шеллінга. Система Гегеля. Основний принцип і загальна структура. «Феноменології духу». Висхідні принципи, структура, основні ідеї.

«Наука логіки». Співвідношення «Феноменології духу» і «Науки логіки». Основні принципи побудови «Науки логіки» (початку, заперечення, зняття, співпадіння початку і принципу, заперечення заперечення, сходження від абстрактного до конкретного, сходження від конкретного до абстрактного, співпадіння логічного й історичного). Структура «Науки логіки». «Перехід», «рефлексія», «розвиток» як форми діалектичного зв'язку категорій. «Вчення про буття». Категорії: якість, кількість, міра. Взаємоперехід якості та кількості. «Вчення про сутність». Сутність як віха в пізнанні. Позірність, сутність, явище. Вчення про суперечність. Сутність і форма. Матерія і форма. Зміст і форма. Категорія закону. Частина і ціле. Внутрішнє і зовнішнє. Дійсність як єдність сутності й існування. Про співвідношення категорій буття, існування, дійсність. Категорія абсолютного. Субстанція, атрибут, модус. Можливість і дійсність. Необхідність і випадковість. Субстанція і акциденція. Причинність і взаємодія. «Вчення про поняття». Раціональне і містичне в гегелівському переході від сутності до поняття. Поняття, судження, умовивід. Об'єктивність поняття. Ідея. Діалектичний метод. Про перехід від «Науки

логіки» до «Філософії природи». Критика гегелівського застосування діалектики. «Філософія природи». Висхідні принципи, структура і основні ідеї. Порівняльно-історичний аналіз «Натурфілософії» Шеллінга, «Філософії природи» Гегеля і «Діалектики природи» Ф.Енгельса. Гегель і сучасне природознавство. «Філософія духу». Основні риси філософії історії, філософії права, етики, естетики, філософії релігії. Діалектика й ідеалізм у розумінні історичних і духовних явищ. Критика К. Марксом державного права Гегеля. Історико-філософське вчення Гегеля. Історична доля гегелівської філософії. Гегель і марксизм. Гегель і неогегельянство. Гегель і сучасна філософія.

Філософські напрямки в Німеччині в 30-40-х роках XIX століття. Розпад гегелівської школи. Правогегельянці і лівогегельянці. Д.Ф. Штраус (1808-1874), В. Бауер (1809- 1882), А. Руге (1803-1880), М. Гесс (1812-1875), А. Цешковський (1814-1894), Е. Дембовський (1822-1846).

Антропологічний матеріалізм Л. Фейербаха. Життя і віхи філософської творчості Л. Фейербаха. Від теології до філософії. Концепція сутності християнства та релігії загалом. Критика філософії Гегеля. Антропологічний матеріалізм і «філософія майбутнього». Теорія пізнання. Відношення до діалектики. «Нова філософія» як «нова релігія». «Етика любові» як філософія перебудови суспільства. Гуманізм Л. Фейербаха. Л. Фейербах як історик філософії. Історична доля фейєрбахіанства: марксизм, неомарксизм, немарксизм. Односторонність оцінки вчення Л. Фейербаха К. Марксом і Ф. Енгельсом.

Філософія романтизму. Ф. Шлегель (1772-1829). Абсолютний ідеалізм. Теорія іронії. Філософія культури. Новалис (Фр. фон Гарденберг) (1772-1801). «Магічний ідеалізм». Філософія природи. Філософія історії. И.Х.Ф. Гельдерлін (1770-1843). Естетико-містичний пантеїзм. Соціально-історична концепція. Ф. Шлейєрмахер (1768-1834). «Відкриття» індивідуальності. Філософія релігії. Вчення про герменевтику.

Нова філософія XIX сторіччя

Посткласична філософія XIX століття: німецький шлях. Становлення посткласичної філософії. Основні риси та особливості духовної ситуації в Європі в першій половині XIX століття. Місце і роль філософії в інтелектуальному житті Європи XIX століття. Філософія і (або) наука, рефлексія і (або) життя. Проблема співвідношення «Cogito» і «Sum». Переосмислення західноєвропейськими мислителями проблем Бога, світу і людини. Витоки філософських переконань європейських мислителів XIX століття: романтизм, наука, технологічний прогрес. Зміна предмета і методу філософії, способу і стилю філософствування в XIX столітті. Трансформація рефлексивності (самосвідомість-суб'єктивність). Доля ідеалів Просвітництва в XIX столітті. Два «світи» І. Канта і генезис філософії в XIX столітті.

Неокантіанство. Проблематика і напрями досліджень, основні представники. Неокантіанство і Кант. *Предмет філософії*

неокантіанства. Марбурзька школа: критика кантівської «речі в собі» і трансцендентальний метод Г. Когена. Критика емпіризму і метафізики. Розробка логічного підґрунтя і структури сучасного наукового знання. Поняття субстанції та функції в концепції Е. Кассіра. Обґрунтування логіки «точних наук» П. Наторпом. Соціально-політичні та етичні доктрини. *Еволюція школи*. *Баденська школа неокантіанства* (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт). Проблеми методології природничого історичного пізнання, обґрунтування дуалізму номотетичного (генералізуючого) і ідеографічного (індивідуалізуючого) методів. Філософія цінностей – цінності і нормативна свідомість як предмет філософії. Філософія культури та філософія історії.

Іманентна філософія та емпіріокритицизм. Філософія як теорія пізнання. Іманентна філософія В. Шуппе. Апріоризм. Ідея теоретико-пізнавальної логіки. Іманентна філософія про істину. Розвиток іманентної філософії І. Ремке. Е. Мах і Р. Авенаріус – основні представники емпіріокритицизму. Емпіріокритична принципова координація. Вчення Р. Авенаріуса про «інтродукції» і принципову координацію. Принцип найменшої витрати сили, структура досвіду за Р. Авенаріусом. Тлумачення Е. Махом наукового пізнання. Теорія «нейтральних елементів». Наука як економія мислення. Еволюція емпіріокритицизму і рецепція його ідей в науковому пізнанні та філософії XIX–XX ст.

Ірраціоналізм. Метафізика А. Шопенгауера. Ставлення А. Шопенгауера до кантівської філософії. Світ як уявлення: природа уявлення, здатність уявлення, закон достатньої підстави, вчення про пізнання, мета пізнання. Світ як воля: воля як річ в собі, об'єктивація волі, шаблі світу (ідеї), натурфілософія, ідеї як об'єкт мистецтва, ієрархія мистецтв, предмет філософії. Детермінізм і проблема свободи волі людини. Світоглядний песимізм А. Шопенгауера. Метафізика моралі. Критика історії та історичної свідомості. Вплив ідей А. Шопенгауера на європейську філософію. Філософія «несвідомого» Е. фон Гартмана. Песимізм в XIX столітті.

Екзистенціальна діалектика С. К'єркегора. Поняття іронії. Проблема людської суб'єктивності. Вчення про «стадії життя» і «моральна діалектика» як засіб самовизначення людини. Діалектика відчаю. Боротьба С. К'єркегора з гегелівською філософією. Етичне та естетичне. Релігійний пафос С. К'єркегора. Доля філософських ідей С. К'єркегора.

Філософія життя. Витоки філософії життя. *Волюнтаризм А. Шопенгауера*. Теоретичні джерела філософських поглядів. Формування світогляду. Світ як воля та уявлення. Вчення про «майно», волюнтаризм і песимізм. Мистецтво і мораль як засоби подолання трагізму життя. Місце А. Шопенгауера в історії філософії і культури. «Філософія безсвідомого» Е. фон Гартмана.

Воля до влади Ф. Ніцше. Три періоди творчості Ф. Ніцше, його основні твори. Ставлення до А. Шопенгауера. «Народження трагедії з духу музики»: «апполонічне» і «діонісійське» начало світу; трагічне світовідчуття греків; мистецтво як спосіб осягнення світу; символізм. Філософія «вільних умів». Програма «переоцінки всіх цінностей». «Смерть бога», імморалізм і тотальна

критика культури. Діагностика європейського нігілізму; Ф. Ніцше і нігілізм. «Остання людина» та ідеал «надлюдини». Ідея «вічного повернення» як філософське осмислення самодостатності й замкнутості світу. «Воля до влади» – синтетичне вчення про життя. Доля філософії Ф. Ніцше.

«Філософія життя», її своєрідність. «Буття», «становлення», «життя», «переживання» як основні категорії «філософії життя». Віталізм і психологізм в інтерпретаціях життя.

В. Дільтей про життя та «історичне життя». Поняття «історичності». «Об'єктивація життя»: переживання і вираз (значення). Психологізація історичної реальності. Описова психологія і герменевтика. «Науки про дух» і «науки про природу». Програма «наук про дух». Сутність філософії, типологія світоглядів. Проект «Критики історичного розуму» та історизм В. Дільтея.

Філософія трагедії Г. Зіммеля: трансцендентність життя і індивідуальний закон існування. Філософія культури: життя і культура. Г. Зіммель про конфлікт сучасної культури. Проблеми філософії історії. Філософські підстави теоретичної соціології Г. Зіммеля. Соціологія як наука про «буття-суспільство», про форми суспільності. Г. Зіммель про «формальну» і «філософську» соціологію.

О. Шпенглер як представник філософії життя. Песимістична концепція філософії історії. Вчення про розвиток суспільства, пізнання, культури. Поняття «душа культури», «закони науки», «доля». Теорія суспільного кругообігу. Людина і техніка. «Пруський соціалізм» О. Шпенглера. Вплив філософії життя на подальший розвиток західноєвропейської філософської думки. К. Ясперс і його відношення до циклічності культур.

Французьке крило філософії життя. Інтуїтивізм А. Бергсона. «Надсвідомість» як основа світу. Поняття інстинкту, інтелекту, інтуїції в «Творчій еволюції». Джерела моралі і релігії. Місце і значення філософії А. Бергсона в культурному житті Франції, вплив його ідей на літературу, мистецтво, політику. Філософія А. Бергсона і творчість М. Пруста. А. Бергсон і М. Лоський.

Посткласична філософія XIX століття: англосаксонський шлях. Філософія vs наука: посткласична дилема. Зміна парадигм класичних філософських систем, заснованих на систематичному розумінні, що розглядали світ в єдності, з пропозицією одних або єдиних підстав буття. Припинення продукування глобальних філософських систем, що виходили з потреби об'єднання світу європейської культури. Прискорення і радикалізація соціокультурних змін у суспільстві. Руйнування соціально-політичних структур. «Атомізація» суспільства як зміна типу соціальних зв'язків, зростання автономії особистості. Втрата адекватності сформованих форм ідентифікації людини щодо соціальних простору і часу. Руйнування і трансформація традиційної ієрархії цінностей.

Висування науки на домінуючі позиції в культурі. Друга наукова революція, результатом якої стала професіоналізація наукової діяльності. Наука як одиниця в суспільному розподілі праці, соціальний інститут.

Оформлення предметної організації науки, орієнтація науки на виробництво, перетворення на «безпосередню продуктивну силу». Наукова картина світу починає займати соціокультурну нішу, яка раніше займалася релігійним світоглядом і філософією.

Позитивізм. Позитивізм як світогляд, стиль мислення і філософія. Соціально-історичні передумови та теоретичні джерела позитивної філософії. Основні етапи позитивізму. *О. Конт* і Програма «позитивної філософії». Предмет науки і предмет «позитивної філософії». «Закон трьох стадій розвитку людського духу» як універсальний закон історії. Класифікація наук і основні принципи пізнання *О. Конта*. Виникнення соціології; місце соціології в системі наук. Соціальна філософія та соціологія як «позитивна» наука. Критерії науковості. Суспільство як предмет соціології. *О. Конт* про соціальну статистику і соціальну динаміку. Порядок і прогрес. Ідея синтетичної історії людства. «Позитивна» політика і проект «релігії людства» *О. Конта*.

Логіка позитивного дослідження *Дж.Ст. Мілля*. Вчення про принципи («канони») індуктивної логіки. Утилітаризм, евдемонізм і суспільний прогрес. Психологізація суспільної реальності в концепції «наук про дух» *Дж.Ст. Мілля*.

Еволюціонізм і «феноменалістська» теорія пізнання *Г. Спенсера*. Еволюція і прогрес, спрямованість еволюції. Універсальні закони і механізми еволюції в природі і суспільстві. Органічна теорія суспільства *Г. Спенсера*. Закони диференціації та інтеграції в соціальних системах. Теорія організацій. Історична типологія суспільств.

Природничий матеріалізм та посткласичний абсолютний ідеалізм. Природничонауковий матеріалізм *Т. Гекслі*. Основні принципи природничонаукового матеріалізму. *Т. Гекслі* та агностицизм. Від «емоційної теології» до фідеїзму.

Англійський «абсолютний ідеалізм». Доля гегелівської філософії в XIX столітті. Виникнення неогегельянства в Європі. Основні представники «абсолютного ідеалізму». Ідея єдності, цілісності, гармонії світу як абсолюту у вченні *Т. Гріна*. Філософія *Ф. Бредлі*: проблема універсалій, критика емпіризму і психологізму. Вчення про діалектичний методі як основний принцип цілісності свідомості. Видимість і реальність. Вчення про абсолют. *Б. Бозанкет* «Принцип індивідуальності і цінність». *Д. Ройс* – представник американського крила неогегельянства. «Дух як субстанція» *Д. Мак-Таггарта*. «Історизм» концепції *Р. Дж. Коллінгвуда*.

Італійське неогегельянство. Філософія духу, філософія практики і філософія історії *Б. Кроче*. «Актуальний» ідеалізм *Д. Джентіле*.

Німецьке неогегельянство: специфіка та представники (*Р. Кронер*, *А. Ліберт* та інші).

Подальша ірраціоналізація вчення Гегеля у французькому неогегельянстві: *Ж. Вааль*, *О. Кожев*, *Ж. Іпполіт*.

Прагматизм Виникнення прагматизму. Основи вчення прагматизму (*Ч.С. Пірс*, *Дж. Дьюї*, *В. Джемс*). Прагматизм як «філософський товар» американської філософії. *Ч.С. Пірс* як ідеолог прагматизму. Проблема

інтерпретації філософії Ч. Пірса. Сумнів та «прагматична віра». Порівняльна цінність методів закріплення вірувань. «Науковий метод» та вірогідність. Прагматична теорія значення. «Випадок, Любов та Логіка»: «метафізика» Ч. Пірса. Система категорій. «Тихізм»-«синехізм»-«агапізм». Філософія Ч. Пірса та «клімат думок».

Шляхи вдосконалення досвіду за Дж.Дьюї. Розуміння Дж.Дьюї специфіки соціальної реконструкції. Основні проблеми моралі і соціальної філософії, які вбачав Дж.Дьюї.

Прагматизм як система. Філософія В. Джемса. В Джемс: від психології до філософії прагматизму. Психологія В. Джемса. Прагматизм як метод залагодження філософських спорів. Прагматизм та істина. «Радикальний емпіризм» В. Джемса. Прагматизм та релігійна віра.

Сучасна світова філософія

Відмова від моністичної «двополюсної» моделі філософського процесу на користь плюралізму.

Постпозитивізм та аналітична філософія. Логічний позитивізм. Філософія А.Вайтгеда і Б.Рассела. Ідеї представників «Віденського кола» (М.Шлік, Р.Карнап, О.Нейрат, Г.Райхенбах та ін.). Аналітична філософія мови Л. Вітгенштайна («Логіко-філософський трактат»).

Австрійська та британська школи аналітичної філософії. Критичний раціоналізм К.Поппера. Соціально-філософське вчення К. Поппера. Вчення представників Львівсько-Варшавської школи (К.Твардовський, К.Айдукевич, Т.Котарбінський, Я.Лукасевич, А.Тарський та ін.). Британська аналітична філософія (Дж.Мур, А.Аєр, Дж.Остін, Г.Райл та ін.).

Аналітична філософія у США (Н.Гудмен, С.Кріпке, Дж.Сьорл, Д.Деннет та ін.) та американський неопрагматизм (В.Квайн, Д.Девідсон, Г.Патнем, В.Селларс, Р.Рорті та ін.).

Філософія науки. Теорія конвенціоналізму А.Пуанкаре і П.Дюема. Поняття верифікації і фальсифікації. «Логіка і зростання наукового знання» К.Поппера. Теорія дослідницьких програм І.Лакатоса. «Структура наукових революцій» Т.Куна. Анархічна епістемологія П.Феєрабенда. Сучасна філософія техніки: технооптимізм проти техноскептицизму.

Феноменологія. Становлення феноменологічного вчення Е.Гуссерля. Витоки феноменології у філософських і психологічних вченнях Ф.Брентано, К.Штумпфа, В.Дільтея, А.Мейнонга. Перший період творчості Е.Гуссерля («Логічні дослідження»), становлення основ феноменології (ідеація, інтенціональність, інтуїція).

Другий і третій періоди творчості Е.Гуссерля. Основні поняття «Ідей до чистої феноменології і феноменологічної філософії». Феноменологічна і трансцендентальна редукція, ноезис, ноєма. Період «генетичної

феноменології» («Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія»). Поняття «життєвий світ». Філософія історії Е.Гуссерля.

Вчення послідовників Е.Гуссерля. Вчення Л.Ландгребе й Е.Фінка. Феноменологічне вчення М.Шелера. Феноменологічна психологія. Вчення Г.Шпета. Феноменологічна естетика (Р.Інгарден, М.Дюфрен). Феноменологічна соціологія (А.Шюц, П.Бергер, Т.Лукман). Феноменологія сприйняття М.Мерло-Понті.

Філософія М.Гайдеггера. Основні поняття твору «Буття і час». Онтологія «Що таке метафізика?». Філософія мови М.Гайдеггера. Філософія історії і філософія техніки. Гайдеггер і нацизм: трагедія вибору. Оцінки філософії М.Гайдеггера його критиками і послідовниками.

Екзистенціалізм і персоналізм. Німецький екзистенціалізм. Витоки екзистенційної філософії у вченні С.К'єркегора. Аналіз основних праць К.Ясперса («Психологія світоглядів», «Філософія», «Духовна ситуація часу», «Філософська віра»). Філософія історії К.Ясперса. Проблема гуманізму у творчості К.Ясперса.

Французький екзистенціалізм. Філософські ідеї у літературних творах Ж.-П.Сартра. «Буття і ніщо» Ж.-П.Сартра. Феноменологічна філософія Ж.-П.Сартра. «Екзистенціалізм це гуманізм». Політична філософія Ж.-П.Сартра. Філософія абсурду А.Камю. Філософські ідеї у літературних творах А. Камю. Філософія С. де Бовуар. Філософія бунту А.Камю. Філософія Г.Марселя.

Персоналізм. Французький персоналізм (Е.Муньє, М.Недонсель та ін.). Російський персоналізм (М.Бердяєв, М.Лоський, Л.Шестов, С.Булгаков). Американський персоналізм (Б.Боун, Е.Брайтмен). Діалогічна філософія (Ф.Розенцвайга, М.Бубера, Е.Левінаса, О.Розеншток-Гюссі). Філософія П.Тейяр де Шардена.

Еволюція критичної філософії. Фройдизм і його вплив на критичну філософію. Основи психоаналізу З.Фрейда. Фройдівське соціально-політичне вчення. Психоаналіз К.Г.Юнга. Психоаналіз Ж.Лакана. Неофройдизм (концепція індивідуальної теорії особистості А.Адлера, розвиток теорії міфу О.Ранком, фройдо-марксизм В.Райха і Е.Фромма). Вплив фройдизму на критичну філософію Франкфуртської школи (Г.Маркузе, Т.Адорно, М.Горкгаймер. Еволюція критичної теорії (Ю.Габермас).

Неомарксизм і постмарксизм. Неомарксизм Д.Лукача, Е.Блоха, А.Грамші. Філософське вчення Л.Альтюссера. Філософія В.Беньяміна. Неомарксистські школи в Угорщині, колишній Югославії, Польщі, в Україні (Київська філософська школа), «методологічний рух» (Г.Щедровицький, О.Зінов'єв та ін.), філософія Е.Ільєнкова. Криза марксистської філософії в умовах радянського режиму. Ліва філософія в Західній Європі (Г. Дебор, А.Лефевр, Л.Гольдман та ін.). Постмарксизм (А.Негрі, Е.Лаклу, Ш.Муфф, А.Бадью та ін.).

Філософія постмодернізму. Передумови зародження постмодерної філософії. Філософія Ж.Батая. Філософія Г.Башляра. Структуралізм і постструктуралізм. Структурна антропологія К.Леві-Строса. Структурна лінгвістика і лтературознавство (Р.Якобсон, Ю.Лотман). Вчення теоретиків

постмодернізму (Ж.-Ф.Ліотар, Ж.Дельоз, Ф.Гваттарі, Ж.Дерріда, М.Фуко, Р.Барт, Ф.Джеймсон, Ж.Бодріяр та ін.). Постмодерна феміністична теорія. Критика постмодернізму. Поняття «метамодернізму».

Сучасна релігійна філософія і герменевтика. Причини кризи томізму і передумови появи неотомізму. Сучасний неотомізм (Ж.Марітен, Е.Жильсон та ін.). Сучасна католицька релігійна філософія (Д. фон Гільдебранд, Р.Гвардіні, Г.Кюнг та ін.). Філософія Д.Бонхеффера. Діалектична теологія (К.Барт, П.Тілліх, Р.Бультман, Р.Нібур та ін.). Школа філософської антропології (Г.Плеснер, А.Гелен, К.Льовіт, Е.Ротгакер та ін.). Філософська герменевтика (К.-О.Апель, Г.-Г.Гадамер, П.Рікбор та ін.).

Історія зарубіжної та української культури

Історія зарубіжної культури як навчальна дисципліна: її філософський зміст. Особливості та специфіка історії зарубіжної культури як інтегрованої сфери знання. Завдання історії зарубіжної культури як науки. Культурна творчість людини як вияв подвійного відношення природного і соціального.

Сутність культури та основні культурологічні концепції. Феномен культури: проблема визначення. Сутність та найважливіші аспекти культури. Основні культурологічні парадигми: концепції циклічного розвитку (Дж. Віко, М. Данилевський, О. Шпенглер, А. Тойнбі); еволюціоністська теорія культури (Л. Морган, Е. Тейлор, П. Тейяр де Шарден, Ю. Стюард); антропологічна або функціональна концепція культури (Б. Малиновський, К. Леві-Строс); марксистська теорія культури. *Функції культури:* адаптаційна, пізнавальна, аксіологічна, інформаційна, комунікативна, нормативна, гуманістична, людинотворча (соціалізація особистості), виховна, світоглядна.

Гене́за культури та її сутність. Сучасний погляд на проблему антропосоціогенезу. Сутність культурної еволюції та її відмінність від біологічної. Культурна еволюція як специфічна властивість людського існування. Головна відмінність культурної еволюції – особливий зміст, оформлення, закріплення та способи передачі інформації.

Генезис та етапи культурної еволюції. Виникнення нового засобу фіксування і передавання досвіду – еволюція знарядь. Формування гregarно-індивідуального добору. Зміни виробничої діяльності та перехід від біологічної до соціальної організації. Особливості становлення культурної еволюції за доби верхнього палеоліту.

Виникнення мистецтва як унікального механізму культурної еволюції. Виникнення мистецтва як унікального відображення взаємодії людини зі світом. Людинотворчий та аксіологічний потенціал мистецтва. Мистецтво як самосвідомість культури.

Типи соціокультурних світів. Типологія культури як наукова проблема. Соціокультурний світ – визначення та характерні особливості. Поділ соціокультурних світів на типи: історичні типи культури, регіональні

культури, цивілізації. Типологізація як метод вивчення та аналізу культури. Поняття «модель» та основи методу моделювання. Основні підходи до типологізації культури. Світоглядний підхід: міфологічний, релігійний, науковий типи культур. Формаційний підхід. Локальний підхід. Підхід, що запровадив поняття епохи перехідних типів культур.

Історична типологія культури. Агрегатні стани культурно-історичного процесу. Характерні риси та визначальні детермінанти історичного типу культури. Аграрна культура: зародження, виникнення, формування, розвиток. Дихотомія «людина-природа». Джерела виникнення культур давніх цивілізацій. Процес формування держав. Виникнення візантійської та західноєвропейської культур. Середньовічна культура. Зародження і формування буржуазних відносин. Тріада «людина-природа-машина». Перехід до технічної культури. Еволюція нових підходів до проблеми культурно-історичної періодизації: за способом привласнення і виробництва, за розподілом матеріальних благ, за етапами історичного розвитку Землі, за рівнем духовного сприйняття світу та хронологією духовних начал, за стилями як формами самореалізації людини.

Регіональна типологія культури. Регіональний підхід як інтегративне та системне бачення людської культури. Поняття «культурний регіон». Арабо-мусульманський культурний регіон. Африканський культурний регіон. Далекосхідний культурний регіон. Європейський культурний регіон: основні характеристики та аналіз культурно-історичного розвитку. Індійський культурний регіон. Латиноамериканський культурний регіон: дві площини дослідження (до і після відкриття Америки).

Культура як знаково-семіотична система. Інформаційно-семіотичне розуміння культури. Основні напрямки побудови загальної теорії культури: адаптаціонізм та ідеаціонізм. Сутність інформаційно-семіотичного підходу. Культура як світ людської діяльності або світ артефактів. Культура як світ смислів. Знання, цінності та регулятиви як основні види смислів. *Види знаків і символів.* Культура як світ знаків, єдність матеріального і духовного. Знаки та системи знаків. Знаковий характер предметів культури. Культура як кодування та інформаційне забезпечення суспільства. *Структуралізм* як метод пізнання: зміст і сутність.

Соціокультурна динаміка. Цивілізація і культура. Поняття соціокультурної динаміки. Характерні ознаки динаміки культури. Варіативний характер динамічних процесів: прогрес, регрес, стагнація, криза культури. Моделі соціокультурної динаміки. *Циклічна парадигма розвитку культури.* Циклічні моделі культурної динаміки Дж. Віко, М. Данилевського, О. Шпенглера, А. Тойнбі, Л. Гумільова. *Еволюціоністська парадигма щодо розвитку культури.* Лінійна модель Г. Спенсера, Е. Тейлора, Дж. Фрезера, марксистська модель формацій. Хвильова модель соціокультурної динаміки П. Сорокіна. *Функціональний підхід* до культурної динаміки Т. Парсонса. Постмодерністська парадигма соціокультурної динаміки. *Передумови синергетичного підходу до динаміки культури.* Сутність синергетичного підходу до соціокультурної динаміки. Концепція Ю.М. Лотмана.

Культура і цивілізація. Поняття «цивілізація» в теорії культури. Співвідношення культури та цивілізації. Відмінність понять «культура» та «цивілізація». Культурно-історичні епохи: особливості аналізу та критерії виділення.

Основні етапи культурної еволюції людства:

Первісна культура: особливості архаїчної культури; міф і первісна культура; тотемізм і магія; анімізм; фетишизм, ідолопоклонство, ритуалізм; первісне мистецтво.

Світ ісламської культури: картина світу, ідея послідовного монотеїзму; система мусульманських цінностей; теократична ідея соціального світу; художні традиції ісламського світу.

Культура античного світу: культура стародавньої Греції (докласичний період, класичний період, культура епохи еллінізму); культура Стародавнього Риму (етруська культура, царський період, період Республіки, період Імперії).

Культура Західної Європи в епоху Раннього і Класичного Середньовіччя: загальна характеристика Раннього Середньовіччя; вплив релігії на культурне життя і формування нового типу світогляду; італійське Відродження; північне Відродження.

Культура Візантії: особливості історичного розвитку Візантії; державний устрій Візантії; період Раннього Середньовіччя; період Македонської династії і династії Комнінів; епоха Палеологів.

Західноєвропейська культура епохи Просвітництва: головні цінності епохи Просвітництва; особливості просвітництва в країнах Європи; стильові жанри й особливості мистецтва XVIII століття.

Західноєвропейська культура XIX століття: класицизм, романтизм, реалізм, нові напрямки в західноєвропейській культурі кінця XIX століття.

Культура західної Європи XX – початку XXI століття: індустріальна цивілізація і проблема культури; XX століття і нові форми мистецтва; західноєвропейська література XX ст.; європейський театр XX ст.; архітектура, музика, кінематограф; інформаційна цивілізація і проблеми культури.

Історичний розвиток української культури від витоків до сьогодення:

Філософсько-теоретичні основи історії української культури. Місце культури в історичному процесі формування нації. Історія української культури як навчальна дисципліна. Об'єкт і предмет української культури. Завдання її вивчення. Методологічні принципи й джерела вивчення культури як історичного процесу.

Історичні умови виникнення та джерела формування української культури. Кам'яний вік на території України. Розвиток культури мешканців України в добу мезоліту та неоліту. Кочові племена та їхня роль у формуванні української культури. Матеріальна та духовна культура Скіфів. Античні колонії Північного Причорномор'я. Культура східних слов'ян.

Розвиток землеробства у східних слов'ян, кераміка. Кераміка зарубицької культури. Міфологія східних слов'ян.

Особливості культури Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Писемність та живопис доби Київської Русі. Роль Християнства в добу розвитку Київської Русі. Храм, мозаїка, фрески. Релігія та церкви. Софія Київська та Києво-Печерська лавра як християнські святині. Розвиток фольклору та літератури в добу Київської Русі: «Слово о полку Ігоревім» - видатна пам'ятка літератури доби Київської Русі. Літописець Нестор та його «Повість минулих літ». Розвиток культури Галицько-волинського князівства. Галицько-Волинський літопис та його основні ідеї. Розвиток живопису та архітектури у Галицько-Волинському князівстві.

Культурні традиції українського ренесансу (XIV- перша половина XVII ст.). Основні умови становлення української культури. Особливості духовного життя в українських землях. Роль секуляризації у розвитку культури в добу Ренесансу. Розвиток освіти, науки, книгодрукування. «Пересопницьке Євангеліє» – найвидатніша пам'ятка культури доби ренесансу. Полемічні твори Г. Смотрицького, М. Смотрицького та І. Вишинського. Музика, театр, архітектура, живопис. Козацькі думи. Розвиток театру у Львові та Луцьку. Вертеп та його особливості. Кам'янець-Подільська фортеця Хотинська фортеця як перлини архітектури цієї доби.

Особливості культури українського бароко. Роль козащини у формуванні культури українського бароко. Українське бароко як перший універсальний напрям культури. Розвиток освіти в добу українського бароко. Православний колегіум, єзуїтський колегіум. Система братських шкіл. Києво-Могилянська академія як духовна фортеця. Специфіка українського бароко в архітектурі, літературі та мистецтві. Храмова архітектура доби українського бароко. Козацькі літописи: літопис Самовидця, Григорія Граб'янки та С. Величка. Полемічна література Л. Барановича, І. Гізеля, І. Галятовича. Українська поезія доби українського бароко. Театральна драма Довгалівського та Кониського. Розвиток музики в добу українського бароко. Партесний концерт, творчий доробок Березовського та Віделя.

Українська культура кінця XVIII поч. XX ст. Тенденції розвитку культури в Європі у XIX – на початку XX ст. Інтелігенція у боротьбі за національне відродження. Кирило-Мефодіївське товариство та його роль в розбудові української національної ідеї. Розвиток освіти і науки в Україні у XIX ст. Львівський, Чернівецький та Харківський університети та шляху до розбудови вищої освіти. М. Грушевський, В. Таган, Барановський, Б. Кістяківський – видатні вчені XIX ст. Література романтизму, критичного реалізму та модернізму. Нечуй-Левицький, Панас Мирний – видатні творці реалізму. Становлення національного мистецтва. *Особливості української культури XX ст. – поч. XXI ст.* Новий етап національного відродження. Розвиток культури в умовах тоталітарних режимів. Соціалістичний реалізм як основний напрямок розвитку культури в добу тоталітаризму. Політика «українізації», мовна реформа. Культурне життя на західноукраїнських землях. Суперечності розвитку культури в умовах деєгалізації та «застою».

Українська культура в період перебудови у СРСР. Сучасна українська культура.

Українська філософія в контексті національної культури

Філософія як складова частина культури. Українська філософія та її специфічні риси. Періодизація історії філософії України: розвиток та аналіз.

Філософська думка давньої Русі. Ідеї раннього та громадянського гуманізму в Україні XVI – перша пол. XVII ст. Розвиток гуманістичних та реформаційних ідей в Острозькому культурно-освітньому центрі та братських школах. Києво-Могилянська академія – центр розвитку філософської думки в Україні XVII – XVIII ст. Філософія Г. Сковороди. Український романтизм: світогляд і філософія. Українська академічна філософія XIX ст. Основні напрями філософської думки в Україні другої половини XIX – початку XX ст. Філософські та соціально-політичні ідеї в українській літературі та публіцистиці другої половини XIX – поч. XX ст. Філософська думка в українській західній діаспорі.

Історія науки і техніки

Об'єкт і предмет дослідження історії науки і техніки. Місце історії науки і техніки серед інших філософських дисциплін. Історія науки та її роль у розвитку духовної культури. Наука і філософія. Наука і релігія. Наука і мистецтво. Наука і мораль.

Антична наука. Епоха філософії. Іонійський, Афінський та Олександрійський етапи розвитку науки. Загальна характеристика розвитку науки і техніки в античному періоді.

Історія розвитку науки у Середньовіччі. Епоха релігії. Наука Візантії. Наука в країнах арабського Сходу. Західноєвропейська наука. Середньовічна наука і технічні досягнення. Гуманітарні науки в епоху релігії.

Розвиток науки і техніки в епоху Відродження. Епоха мистецтва. Леонардо да Вінчі. Науково-технічні досягнення епохи Відродження. Коперніканська революція. Загальна характеристика гуманітарних наук в епоху Відродження. Початок епохи науки. Крах концепції світоутворення античності. Г. Галілей. Народження небесної механіки. Й. Кеплер. Ідея влади людини над природою. Р. Декарт. Ф. Бекон – пророк технологічної революції. Гідростатика і пневматика. Торрічеллі, Паскаль, Геріке, Бойль. Оптика і механіка. Грімальді, Гюйгенс, Ремер, Гук, Ньютон.

Основні напрями класичної науки. Закладення підвалин класичної науки в епоху Нового часу. Математизація природознавства. Обчислення найменших. Ляйбніц. Математичні основи механіки. Ейлер, Д'Аламбер, Лагранж. Математична розробка вимірювання. Гаусс. Перетворення Фур'є.

Значення теплових явищ для розвитку науки. Температура і температурні шкали. Температура і теплота. Рихман, Блек. Вимірювання

теплоти. Закон збереження і перетворення енергії. Початок термодинаміки. Клаузіус, Карно. Зародження молекулярно-кінетичної теорії. М. Ломоносов. Кінетична теорія газів.

Електрика і магнетизм. Початок теорії електрики. Елінус, Кулон. Електричний струм. Вольт. Магнітна дія струму. Ерстед, Ампер. Ланцюгова теорія і вимірювання. Ом. Теплові дії електричного струму. Електромагнітна індукція. Фарадей. Електромагнітне поле. Максвел. Електромагнітні хвилі. Герц.

Напрямки в оптиці. Геометрична оптика. Фотометрія. Бугер, Ламберт. Теорія хвилі. Юнг, Френзель. Спектральний аналіз. Швидкість світла. Фізо, Фуко. Інфрачервоне випромінювання. Гершель. Електромагнітна теорія світла. Ефірний вітер.

Основи хімії та її роль у розвитку науки. Виникнення наукової хімії. Кількісний метод в хімії. Лавуазьє. Хімічна атомістика. Періодична система елементів. Д. Менделєєв. Проблеми систематизації та їх розв'язання в працях біологів. «Система природи» К.Ліннея. Ідея «сходинок істот» Ш.Бонне. Дослідження у галузі фізіології.

Біологія та фізіологія, аналіз соціальних процесів. Особливості біологічної систематики Карла Лінея. Еволюціонізм Ч. Дарвіна. Теорія Д. Менделєєва. Клітинна теорія Шванна. Систематика в органічній хімії (Бутлеров). І.П. Павлов та його здобутки в фізіології.

Всесвітня історія і суспільний прогрес: теоретичні роздуми. Започаткування етнографічних досліджень. Походження мови як наукова проблема. Формування психологічних концепцій. Класична політична економія. Соціологія. Політичні вчення.

Умовність меж в природознавстві. Мікросвіт. Квантова природа випромінювання. Планк. Теорія відносності. Ейнштейн. Моделі атомів. Н.Бор. Радіоактивність. Будова ядра. Елементарні частини. Квантова механіка – механіка мікросвіту.

Мегасвіт. Ньютонівський Всесвіт. Перша модель розвитку Всесвіту. І.Кант. Космологічні парадокси. Всесвіт Ейнштейна. Структурна організація Всесвіту. Еволюція і будова Галактики. Еволюція і типи зірок. Сонячна система і Земля.

Біосфера і людина в історії науки і техніки. Катастрофізм та еволюціонізм в біології. Катастрофи на Землі. Клітина. Генетична інформація. Синтетична теорія еволюції. Концепція самоорганізації. Людина як космічна істота.

Нанотехнології та інформаційні технології. Біотехнології, нанотехнології в природознавстві. Людина, орієнтована на техніку та техніка орієнтована на людину. Людиномашинні системи і проблеми виведення людини з безпосереднього виробництва. Людина в системі електронних сіток. Електронне та інформаційне суспільство в контексті переходу від індустріального до постіндустріального суспільства. Техніка та глобальні проблеми сучасності, «глобалізація» і «технізація», їх взаємозв'язок.

Світоглядно-методологічні концепції сучасного природознавства

Мета науки та її функції. Критерії наукових знань. Поняття наукової картини світу. Поняття науково-технічної революції і науково-технічного прогресу. Сцієнтизм та антисцієнтизм. Проблема наукових революцій. Філософія науки та її основні концепції (позитивістські і прагматистські концепції науки, конвенціоналізм А. Пуанкаре, інструменталізм Дж. Дьюї, концепція росту наукового знання К.Р. Поппера, концепція дослідницьких програм І. Лакатоса, концепція історичної динаміки науки Т. Куна, анархічна епістемологія П. Феєрабенда та ін.). Верифікація, фальсифікація, детермінізм та проблема демаркації в науці. Критерії класифікації наук. Науки за предметом дослідження (природничі, гуманітарні, технічні). Теоретичні та емпіричні науки. Науки фундаментальні і прикладні. Спеціалізація та інтеграція в науці.

Емпіричний і теоретичний рівні наукового пізнання. Форми наукового пізнання (наукові факти, проблеми, гіпотези, теорії). Наукові принципи і закони. Наукові концепції і парадигми. Методи наукового пізнання (загальнонаукові методи, спеціальні методи, особливі методи теоретичного пізнання). Емпіричні методи наукового пізнання (спостереження, вимірювання, експеримент та ін.). Особливі універсальні методи наукового пізнання (аналогія, моделювання, аналіз, синтез, класифікація). Системний підхід і класифікація систем. Синергетика як теорія самоорганізації систем. Науковий світогляд і релігія.

Розвиток науки в Античному світі. Філософія як начало всіх наук. Космологія Ст. Греції. Давньогрецька філософія про рух і простір. Атомізм давньогрецької філософії та його розвиток в добу еллінізму. Погляди на світ двох найвизначніших філософів Античності Платона й Аристотеля. Геоцентрична система Клавдія Птолемея. *Світоглядні проблеми при взаємодії Церкви і науки у Середні віки.* Розвиток природничих наук на Близькому Сході. Доба Відродження та її значення для відновлення активних наукових пошуків. Геліоцентрична система світу М. Коперника. Розвиток астрономії й медицини в період Відродження. Мислителі доби Відродження про безкінечність світів. Емпіризм і раціоналізм у філософії Нового часу. Становлення образу «філософ-учений». *Вчені і мислителі Нового часу про світ, природу і людину.*

Біосфера як сфера життя і ноосфера як сфера творчості людського розуму. Рівні організаційної складності живих систем. Створення моделі ДНК. Генетичний код. Будова ДНК. Поняття клітини та поділу клітин (амітоз, мітоз, мейоз). Генетика і геном. Клонування як наукова, філософська й етична проблема. Концепції походження життя на Землі (концепція довільного зародження, панспермія, креаціонізм, концепція стаціонарного стану, концепція біохімічної еволюції). Теорія еволюції органічного світу. Теорія аутопоезиса.

Становлення сучасної механічної картини світу. Механіка Г. Галілея та І. Ньютона. Поняття фізичного поля та електромагнітних сил. Класична термодинаміка та її закони. Квантово-польова картина світу. Етапи становлення сучасної фізичної картини світу: теорія відносності А. Ейнштейна, неевклідова геометрія К. Гаусса, М. Лобачевського, Б. Рімана, відкриття катодних та рентгенівських променів, відкриття електрона, відкриття радіоактивності. Нейтронно-протонна модель атома. Бозон Гітса і стандартна модель у фізиці. Проблеми і принципи сучасної фізики.

Космогонії і космологія про походження Всесвіту. Галактики, зірки, Сонячна система та її загадки. Нерелятивістські моделі походження Всесвіту у класичній науці. Релятивістські моделі Всесвіту. Модель Великого вибуху. Модель пульсуючого Всесвіту. Модель Інфляційного Всесвіту. Модель Стаціонарного Всесвіту. Модель Холодного Всесвіту. Модель Метавсесвіту. Модель Самоузгодженої космології. Проблема пошуку позаземних цивілізацій.

Концепції походження і еволюції Землі. Гетерогенна і гомогенна гіпотези утворення Землі. Геосфера землі та геодинамічні процеси. Планета Земля у Сонячній системі. Сучасні філософсько-екологічні вчення про планету Земля.

Антропогенез. Лінія антропогенезу: дріопітек – австралопітек – людина уміла – людина прямостояча (*Homo erectus*) – людина розумна (*Homo sapiens*) – людина розумна розумна (*Homo sapiens sapiens*). *Антропосоціогенез.* Філософська футурологія й наукова фантастика про майбутнє людини і людства. Нанотехнологія. Цефалізація як результат розумної діяльності людини. Штучний інтелект та його проблеми. Можливості генетики. Біоетика і проблеми сучасної медицини (евтаназія, кріомедицина). Глобальні проблеми людства. Наука у пошуках шляхів їх вирішення. Теорія коеволюції і ноосферогенезу М. Мойсеєва.

Метафізика й онтологія

Класична метафізика. Визначення класичної онтології. Природа буття(метафізика Арістотеля, Томи Аквінського, Дунса Скотта та ін.). Енцикліка Лева XII. Недефінітивність буття. Значення терміну буття. Буття як дійсна цілісність. Буття як логічна цілісність).

Основні метафізичні поняття. Акт і потенція. Сутність та існування. Загальне визначення трансценденталій. Трансценденталія добра. Трансценденталія істини.

*Категорії*Субстанція. Некласичні розуміння субстанції. Субстанція в епістемологічному контексті. Акциденції. Інші категорії.

Причина та ціль. Форма і матерія. Матеріальна і формальна причини. Дієва і цільова причини. Причина і ціль. Проблема форми. Матерія як метафізичне поняття.

Аналітична онтологія. Визначення аналітичної онтології. Аналітична лінгвофілософія й онтологія. Слово і буття. Область компетенції онтології та

природничих науки. Онтологія як дескриптивна наука. Характеристики аналітичної онтології.

Предикація та проблема універсалій. Мовленнєвий акт предикації. Проблема універсалій в аналітичній філософії. Реалізм і номіналізм у сучасній інтерпретації. Тропи та їх значення в сучасній онтології. Тропи і слова.

Референція та питання про екзистенцію. Ідентичність та модальність. Проблема референції в аналітичній онтології. Принцип тотожності Ляйбніца. Принцип тотожності Куайна. Синхронна і діяхронна тотожність. Модальність *de dicto* і *de re*.

Партикулярії. Поняття партикулярій. Партикулярія персони. Однокатегоріальна онтологія та проблема фізичного об'єкту. Властивості у класичному розумінні. Властивості в аналітичній онтології.

Теорія пізнання

Предмет теорії пізнання. Співвідношення понять пізнання і знання. Походження знання та обґрунтування знання. Що є протилежністю знання? Поняття меж знання. Різновиди знання і форми пізнання. Специфічність епістемологічного пізнання. Відмінність теорії пізнання від теорії та методології науки.

Основні проблеми теорії пізнання. Знання і досвід; знання і мова. Відмінність знання від гадки. Апріорі та апостеріорні, аналітичні та синтетичні судження. Розсудок і розум. Психофізична проблема. Знання «іншого». Безумовність і остаточність знання: проблема епістемологічного фундаменталізму. Суб'єкт знання, наука й комунікація.

Метафізична теорія пізнання (античність). Поняття теорії. Інтуїція реальності та об'єктивістська теорія знання. Епістема і докса. Апорії Зенона, їхня значущість для окреслення проблематики теорії пізнання. Арістотелівська концепція досвіду. Теоретико-пізнавальні особливості античної софістики й скептицизму.

Метафізична теорія пізнання (середньовіччя, початок Нового часу). Метафізична демаркація знання і віри. Метафізична цінність знання. Теорія загального: номіналізм, концептуалізм і реалізм. Історичні засади «наукового світогляду» та передумови виникнення філософського суб'єктивізму. Співвідношення понять суб'єктивізму, натуралізму і психологізму на тлі співвідношення метафізики і теорії пізнання Нового часу.

Теоретико-пізнавальний психологізм. Психологізм у теорії пізнання. Поняття методу пізнання. Змішання плану походження знання і план обґрунтування знання. Ідея достовірного першоелемента знання. Ідея достовірного першоелемента знання. Епістемологічний фундаменталізм психологізму. Психологізм і принцип онтогносеологічної відповідності.

Раціоналізм. Картезіанський дуалізм і джерело достовірності знання. Дедукція як метод пізнання і обґрунтування. Дискусія про спосіб існування

вроджених ідей. Апріорні припущення будь-якого пізнання. Суперечності психологістського раціоналізму.

Емпіризм. Локкове поняття досвіду. Поняття ідеї в емпіризмі. Індукція як метод пізнання і обґрунтування. Гоббс про мовний характер пізнання. Номіналізм Брґлі: спосіб існування ідей. Дискусія про соліпсизм. Юмовий скептицизм щодо поняття причини й природної закономірності. Суперечності психологістичного емпіризму.

Теоретико-пізнавальний трансценденталізм. Трансценденталізм: розрізнення походження знання і обґрунтування знання. Кантівська теорія суджень; мовна форма знання. Розумдок і розум. Антиномії Канта. Гегелівське подолання антиномізму Канта. Поняття досвіду в Гегеля і спекулятивний принцип онтогносеологічної відповідності. Циклічна епістемологія Гегеля.

Трансцендентально-феноменологічна теорія пізнання. Поняття досвіду у феноменології Гуссерля. Проект феноменологічного обґрунтування знання. Засади трансцендентальної феноменології. Гуссерлева спроба подолання картезіанського дуалізму. Суперечності теоретико-пізнавального трансценденталізму.

Історіоцентричні, біоцентричні та лінгвоцентричні теорії пізнання. Еволюціонізм, марксизм, біологізм Ніцше й Шпенглера, прагматизм – спроби подолання розбіжності міжемпіричною реконструкцією походження знання і обґрунтуванням знання. Усунення суб'єкта пізнання з теорії пізнання. Засади логічного позитивізму.

Природа знання. Що означає слово «знати»? Загальна значущість як ознака знання. Фундаментальне пізнавальне відношення «суб'єкт – об'єкт» та проблема інтерсуб'єктивності. Співвідношення понять досвіду і пізнання; структура досвіду і структура процесу пізнання. Знання як ментальний стан. Знання як функція комунікації.

Джерела й межі знання. Предмет знання. Спосіб існування загального; понятійна форма знання. Мовне і позамовне знання (повсякденне знання, знання болю як індивідуальне знання тощо). Теоретичне і практичне знання. Наука як тип пізнання. Факт і теорія. Гіпотеза, первинність проблеми. Проблеми емпіричного базису науки.

Обґрунтування знання. Поняття достовірності. «Трилема Мюнхаузена» (Альберт). Аргументи Вітгенштайна й Поппера проти епістемологічного фундаменталізму. Метод і доведення. Гіпотетико-дедуктивний метод. Значущість проблеми обґрунтування знання для теорії пізнання і філософії.

Істина. Істина і хиба; абсолютна і відносна істина. Основні теорії істини: кореспондентська, когерентистська, феноменологічна та прагматистська. Критерії істини. Верифікація і фальсифікація. Пояснення і розуміння. Звільнення поняття досвіду від обмежень поняття наукового досвіду. Різновиди досвіду й різновиди істини. Істини філософії, науки і мистецтва.

Психофізична проблема. Традиційний зміст психофізичної проблеми. Центральне місце психофізичної проблеми в теоретико-пізнавальному

дискурсі; зв'язок цієї проблеми з проблемою свідомості. Основні спроби розв'язання цієї проблеми (за С. Пірсом): дуалізм, логічний біхевіоризм, ідеалізм, матеріалізм, функціоналізм, двохаспектна теорія, феноменологія.

Скептицизм. Основні аргументи скептицизму. Співвідношення понять скептицизму, агностицизму і релятивізму. Ідеал науковості та проблема раціональності. Чи є скептицизм ірраціональним? Знання як виправдане вірування. Соціальні функції пізнання.

Сучасний стан теорії пізнання. Відмова від теорії пізнання як абстрактної теорії «усякого пізнання». Застосування поняття «сімейної подоби» Вітгенштайна до наук і різновидів знання. Непереборність потреби в пошуку фундаменту знання.

Традиція логіка

Історія логіки. Логіка Стародавнього Сходу (логіка Індії, буддійська логіка, логіка школи Ньяя, логіка Дігнаги, школа логіки Чарвака, логічні ідеї джайністів). Антична логіка до Арістотеля (зародження логіки у Стародавній Греції, логіка піфагорійців, логіка Парменіда, логічні ідеї Геракліта Ефеського, система логіки Демокрита, внесок Сократа в логіку, логіка мегарської школи, логіка кініків, логічні ідеї Платона, вчення про ідеї Платона і логіка). Логіка Арістотеля (логічні твори Арістотеля, закони логіки у формулюванні Арістотеля, Арістотелеве розуміння судження, класифікація суджень в Арістотеля, універсалії, силлогістика Арістотеля, фігури силлогізму в Арістотеля, істина і хиба в Арістотеля, аналіз парадоксів і ентмеми Арістотеля, логічні помилки). Логіка пізньої Античності (логіка Стої, критерій істинності у стоїків, номіналізм стоїків, категорії стоїків, стоїчна класифікація суджень, силлогістика стоїків, теорія знаків у стоїків, логічне вчення епікурейців, індукція і гіпотеза в епікурейців). Логічна думка Середньовіччя (богословські підстави розвитку логіки Середньовіччя, Арістотель і середньовічна логіка, логічні ідеї епохи патристики, логіка Петра Іспанського, логіка Івана Італа, логіка у Вірменії і Грузії, логіка епохи Схоластики, проблема універсалій, суппозиція термінів у вченні Вільяма Оккама, місце логіки серед наукових досліджень Середньовіччя). Логіка Нового часу (Рене Декарт і логіка Нового часу, Логіка Пор-Рояля, логічні вчення Арнольда Гейлінкса, внесок Бенедикта Спінози у логіку, логічні ідеї Томаса Гоббса, Джон Локк і його логіка, логіка Іммануїла Канта, критична (трансцендентальна) філософія, категорії в ученні Канта, «річ в собі» і «річ для нас» у І. Канта). Сучасна логіка (класична і некласична логіка, аксіоми класичної логіки, фундатори сучасної логіки, зв'язок сучасної логіки з математикою і лінгвістикою, логіка висловлювань, логіка предикатів, філософська логіка, напрямки сучасної логіки).

Поняття. Загальна характеристика поняття (визначення поняття, формування поняття, розрізнення поняття і уявлення, знання про предмет і поняття, філософська дискусія про походження поняття). *Ознаки* (визначення ознаки, ознаки схожості та ознаки розрізнення, істотні та неістотні ознаки,

загальні ознаки, взаємозв'язок істотних та загальних ознак, основні та похідні ознаки, необхідні та випадкові ознаки, невіддільна випадковість, рід і вид, ознаки, які виражають сутність предмета). *Зміст та обсяг поняття* (зміст поняття як набір істотних і загальних ознак, родові та видові ознаки у змісті поняття, обсяг поняття як набір індивідуумів, обсяг поняття як перетин обсягів вихідних понять, закон оберненого відношення змісту і обсягу, епістемологічне і формально-логічне розуміння поняття, глибина і ширина поняття).

Дефініція (природа дефініції, структура дефініції, види дефініції, поділ реальної дефініції, специфіка номінальної дефініції, особливості експлікації, епістемічна ситуація формування експлікації, структура експлікації, правила побудови дефініції, дефініція і сутність предмета).

Види понять (критерії поділу понять, прості і складні поняття, конкретні і абстрактні поняття, позитивні і негативні поняття, співвідносні і безвідносні поняття, пусті і непусті поняття, одиничні і загальні поняття, трансцендентальні і нетрансцендентальні поняття, збірні і незбірні поняття, ясні і неясні поняття, адекватні і неадекватні поняття, всеосяжні і невсеосяжні поняття, інтуїтивні і абстрактивні поняття, прямі і непрямі поняття). *Відношення між поняттями* (специфіка відношення між поняттями, порівняльні поняття, непорівняльні поняття, сумісні поняття, несумісні поняття, тотожні, підпорядковані і перехресні поняття, нейтрально співпорядковані поняття, антагоністично співпорядковані поняття, контрарні і контрадикторні поняття, кола Ейлера). *Операції над поодинокими поняттями* (специфіка операцій над поодинокими поняттями, узагальнення поняття, операція абстрагування, обмеження поняття, види обмеження, зворотність дії узагальнення й абстрагування, поділ поняття, види поділу поняття, правила поділу поняття, типові помилки при поділі поняття). *Операції над кількома поняттями водночас* (специфіка операцій над кількома поняттями водночас, додавання обсягів понять, вираження додавання понять у математичній логіці, сума понять, які перебувають у різних відношеннях, множення обсягів понять, вираження множення понять у математичній логіці, добуток понять, які перебувають у різних відношеннях, віднімання понять, вираження віднімання понять у математичній логіці, доповнення обсягу поняття). *Вираження поняття в мові* (поняття і слово, семіотика мовного вираження поняття, однозначність і багатозначність слова, різновиди випадковості, специфіка природних і штучних мов, однозначність, предметність і взаємозамінюваність, суппозиція термінів, види суппозиції, суппозиція і значення термінів)

Судження. Загальна характеристика судження (визначення судження, матерія і форма судження, структура судження, характер зв'язків судження, судження існування, судження відношення, поділ суджень, прості і складні судження, істиннісне значення судження).

Прості атрибутивні судження (поділ суджень за якістю, поділ суджень за кількістю, зведений поділ суджень за кількістю і якістю, квантифікація термінів судження, квантифікація загально-стверджувального

судження, квантифікація загально-заперечного судження, квантифікація частково-стверджувального судження, квантифікація частково-стверджувальних суджень, логіка предикатів, кванторна формалізація кількісної характеристики термінів). «Логічний квадрат» (відношення між судженнями «логічного квадрата», історія формування «логічного квадрата», контрарні судження, субконтрарні судження, судження, які знаходяться у відношенні підпорядкування, контрадикторні судження, пари одночасно істинних суджень, пари одночасно хибних суджень, «логічний квадрат» для суджень з відмінними термінами).

Модальні судження (модальність судження, атлетичні модальності, аподиктичні, асерторичні та проблематичні судження, теорія можливих світів, вираження модальності в мові, заперечні модальні судження, закономірності відношень між модальними судженнями, «модальний шестикутник», перетворення модальних суджень, деонтична, епістемічна і темпоральна модальність). *Складні категоричні судження* (логічні сполучники, істиннісне значення складних суджень, кон'юнкція і кон'юнктивні судження, таблиця істинності кон'юнктивного судження, штрих Шеффера та відповідні судження, диз'юнкція і диз'юнктивні судження, таблиця істинності диз'юнктивного судження, стрілка Пірса і судження, які будуються за її допомогою, строга диз'юнкція і строгодиз'юнктивні судження, заперечення строгої диз'юнкції). *Умовні судження* (умовність як різновид судження, імплікативне судження, структура імплікативного судження, відношення значень антецедента і консеквента, таблиця істинності імплікативного судження, необхідна і достатня умови, «парадокси імплікації», антиімплікація, еквіваленція і судження еквівалентності, таблиця істинності імплікації). *Інші різновиди складних суджень* (приховані судження, ексклюзивні судження, відмінність між ексклюзивним і простим судженням, ексцептивне судження, відмінність між ексцептивним і простим судженням, тавтологія (логічна закономірність), контрадикція (логічна суперечність).

Питання (питання і судження, коректність і некоректність питання, рема і тема питання, сильна і слабка форма питання, позитивний засновок питання, негативний засновок питання, питання, які вимагають ствердження або заперечення, питання, які вимагають розповідної відповіді, тривіально некоректні і нетривіально некоректні питання, найпоширеніші помилки побудови питань).

Умовивід. Загальна характеристика умовиводу (завдання умовиводу, матерія і форма умовиводу, структура умовиводу, види умовиводу, безпосередні і опосередковані умовиводи, істинність і правильність умовиводу).

Безпосередні умовиводи (безпосередні умовиводи як операції над поняттями, види безпосередніх умовиводів, умовиводи за відношеннями логічного квадрата, умовиводи модальності, умовиводи перетворення, умовиводи перетворення, умовиводи обернення, умовиводи протиставлення, протиставлення предикатів і протиставлення суб'єктів).

Простий категоричний силогізм (опосередковані умовиводи, дедукція в епістемології і логіці, категоричний умовивід, терміни силогізму, аксіоми силогізму, правила термінів, правила засновків, фігури силогізму, правила фігур силогізму, модуси фігур силогізму).

Полісилогізми та скорочені силогізми (структура полісилогізму, особливість просилогізму і епісіогізму, прогресивний полісилогізм, регресивний полісилогізм, ентимема, різновиди ентимеми, сорит – складноскорочений силогізм, прогресивний (гокленієвський) сорит, регресивний (аристотелівський) сорит, епіхейрема).

Розділові умовиводи (диз'юнктивні судження як засновки розділових умовиводів, альтернативи розділових суджень, суто розділові умовиводи, розділово-категоричні умовиводи, *modus ponendo tollens*, *modus tollendo ponens*, розділово-умовні умовиводи, простий модус розділово-умовного силогізму, складний модус розділово-умовного силогізму, помилки при побудові розділового умовиводу).

Умовні умовиводи (суто умовні умовиводи, умовно-категоричні умовиводи, *modus ponens*, *modus tollens*, умовно-розділові (лематичні) умовиводи, поділ дилем, проста конструктивна дилема, складна конструктивна дилема, проста деструктивна дилема, складна деструктивна дилема).

Індукція (індуктивний умовивід, повна індукція, неповна індукція, наукова індукція, передумови збільшення вірогідності індукції, найпоширеніші помилки індукції, роль експерименту і спостереження в науковій індукції).

Аналогія (умовивід по аналогії, Арістотелів аналіз аналогії, структура умовиводу по аналогії, дедукція та індукція в аналогії, значення умовиводу по аналогії в сучасній філософії науки, вірогідність висновків умовиводу по аналогії).

Закони логіки. Що таке закони логіки? (закони мислення та їхнє відображення в логіці, історія основних законів логіки, Арістотель і В. Ляйбніц як творці основних законів логіки, поняття закону і закону логіки, закони буття і логіки, філософська дискусія щодо сутності законів логіки, роль законів логіки у пізнанні і побуті).

Закон тотожності (визначення закону тотожності, формалізація закону тотожності, історія формування закону тотожності, проблема тотожності, закон тотожності і його застосування в силогізмі, закон тотожності і софізми, закон тотожності і логічне та епістемологічне поняття, тотожність за «принципом Ляйбніца», тотожність за «принципом Куайна», однокатегоріальна онтологія В.Ф.О. Куайна).

Закон несуперечності (визначення закону несуперечності, формалізація закону несуперечності, історія закону несуперечності, закон несуперечності і атрибутивні судження, закон несуперечності і модальні судження значення слів «в один час і в одному відношенні», онтологічні підстави закону несуперечності, культурно ситуації відсутності закону несуперечності).

Закон виключеного третього (визначення закону виключеного третього, формалізація закону виключеного третього, історія закону виключеного третього, онтологічні підстави закону виключеного третього, закон виключеного третього і контрадикторні судження, закон виключеного третього і модальні судження, принцип виключеного четвертого у тризначній логіці, принцип виключеного п'ятого у чотирьохзначній логіці, закон виключеного третього і багатозначна логіка).

Закон достатньої підстави (визначення закону достатньої підстави, формалізація закону достатньої підстави, історія закону достатньої підстави, онтологічні підстави закону достатньої підстави, достатня умова, необхідна умова, класифікація причин у теорії причин Арістотеля, цільова причина і ентелехія, інтенція і *actus humanus*, *ordo intensionis* і *ordo executionis*).

Інші закони логіки (закон подвійного заперечення, закон ідемпотентності, закон комутативності, закон контрапозиції, проста і складна контрапозиція, закон асоціативності, закон дистрибутивності, закони де Моргана).

Сучасна логіка (класична)

Алгебра логіки висловлювань. Мова алгебраїчної логіки висловлювань. Поняття «сучасна логіка» та «математична логіка». Класична логіка як початковий етап сучасної логіки. Логіка висловлювань. Висловлювання. Алгебра логіки висловлювань. Структура мови логіки висловлювань: об'єкт-мова, метамова, алфавіт логіки висловлювань. Логічні та технічні символи. Елементарні (атомарні) та складні (молекулярні) формули.

Семантика логічних символів. Правила інтерпретації пропозиційних змінних, правила інтерпретації пропозиційних зв'язок. Таблиці істинності. Встановлення логічної валентності складного висловлювання за допомогою таблиць істинності: складання списку пропозиційних змінних; визначення головного логічного сполучника.

Типологія формул за семантичними ознаками. Поділ формул за семантичними ознаками. Тотожно-істинні формули, тотожно-хибні формули, виконувані формули. Детерміновані та не-детерміновані вирази. Використання таблиць істинності для типології формул за семантичними ознаками.

Рівносильні формули. Логічні відношення між формулами. Поняття рівносильності: рефлексивність, симетричність та транзитивність. Основні закони логіки висловлювань: закон подвійного заперечення, закон комутативності, закон асоціативності, Закон ідемпотентності, закон виключення тавтології із кон'юнкції, закон перетворення кон'юнкції на протиріччя, закон перетворення диз'юнкції на тавтологію, закон виключення протиріччя із диз'юнкції, перший закон де-Моргана, закон вираження кон'юнкції через диз'юнкцію, закон виразу диз'юнкції через кон'юнкцію, закон виключення імплікації, закон заміни еквіваленції, закон заміни сильної

диз'юнкції, закони виявлення, закони поглинання, правило заміни рівносильності.

Фундаментальні логічні відношення у $S1$: сумісності за істинністю, сумісності за хибністю, логічного слідування.

Нормальні форми логіки висловлювань. Кон'юнктивна нормальна форма (КНФ). Проблема розв'язання. Досконала кон'юнктивна нормальна форма (ДКНФ). Скорочена кон'юнктивна нормальна форма (СКНФ). Диз'юнктивна нормальна форма (ДНФ). Досконала диз'юнктивна нормальна форма (ДДНФ). Скорочена диз'юнктивна нормальна форма (СДНФ).

Числення логіки висловлювань. Аксиоматичне числення логіки висловлювань. Визначення числення логіки висловлювань. Мова аксіоматичного числення логіки висловлювань: правила утворення та правила перетворення, пропозиційні символи, логічні символи. Аксиома в $S2$, теореми в $S2$, доведення, теореми та метатеореми.

Метатеорема про дедукцію. Металогічні принципи в $S2$. Метатеорема про дедукцію як методологічний принцип, що характеризує аксіоматично-дедуктивні системи в теорії А.Тарського. Варіанти доведення метатеореми про дедукцію.

Металогічні принципи в $S2$: принцип розв'язання, принцип несуперечливості, принцип повноти, принцип незалежності.

Принцип розв'язання як процедура встановлення, чи є дана формула логічним законом. Поняття тавтології. Визначення принципу несуперечливості. Доведення $MT5$. Несуперечливість щодо елементів алфавіту. Принцип повноти. Функціональна та дедуктивна повнота мови. Принцип незалежності.

Натуральне числення логіки висловлювань. Визначення натурального числення логіки висловлювань. Структура $S3$. Генценівські числення. Правила висновку для $S3$. Дефініція доведення в $S3$. Вивідність із припущень. Побудова доведення теореми в $S3$.

Алгебраїчна система логіки предикатів. Мова та семантика алгебраїчної логіки предикатів. Синтаксис метамови алгебраїчної системи логіки предикатів. Вихідні символи. Правила утворення термінів та формул. Поняття терма та предикаторної змінної. Рекурсивність поняття. Зв'язана змінна, вільна змінна. Конгруентна формула. Замкнена формула та замкнений терм. Прикладна першопорядкова мова логіки предикатів.

Область інтерпретації. Інтерпретаційна функція. Інтерпретація предметної константи. Інтерпретація предикатної константи. Поняття предметно-функціональної константи та її інтерпретація. Поняття моделі. Встановлення значення довільного терму у деякій моделі. Правила встановлення значень.

Типологія формул $S4$ та процедури встановлення значень формул $S4$ за семантичними ознаками. Поділ формул в $S4$ за семантичними ознаками. Закони класичної логіки предикатів, незагальнозначимі формули, виконувані формули, невиконувані формули.

Елементарні формули. Складні формули, головним знаком яких є

пропозиційна зв'язка. Складні формули, головним знаком яких є квантор. Умови істинності та хибності елементарних формул. Умови істинності та хибності формул, де головним знаком є пропозиційна зв'язка. Умови істинності та хибності формул, де головним знаком є квантор.

Логічні відношення між формулами в S4 та проблема їх розв'язання. Фундаментальні відношення логіки предикатів: сумісності за істинністю, сумісності за хибністю, логічного слідування. Поняття розв'язуваної логічної теорії. Побудова аналітичної таблиці. Загальнозначима формула. Замкнена аналітична таблиця.

Закони логіки предикатів та процедури розв'язання виразів логіки предикатів. Поняття закону логіки предикатів. Отримання законів логіки предикатів із законів логіки висловлювань. Використання кванторів для отримання законів логіки предикатів із законів логіки висловлювань. Закон усунення квантора загальності. Закон введення квантора існування. Закон підпорядкування. Закон введення квантора загальності для кон'юнкції. Закон введення квантора існування для кон'юнкції. Закони введення та виведення квантора загальності для диз'юнкції. Закон введення квантора існування для диз'юнкції. Закон введення квантора загальності для імплікації. Закони перестановки кванторів. Закони заперечення кванторів. Закони взаємовираженості кванторів.

Числення предикатів. Аксиоматичне числення логіки предикатів. Мета побудови логічних числень. Поняття аксіоматичного числення логіки предикатів. Визначення правильної підстановки. Правила усунення та введення квантора загальності. Правила введення та усунення квантора існування. Правило перейменування вільних змінних. Правило перейменування зв'язаних змінних. Доведення формули В. Висновок в S5.

Металогічні принципи аксіоматичного числення предикатів. Змістовно несуперечлива система аксіом. Несуперечлива система аксіом. Незалежність аксіом. Незалежна аксіома. Залежна аксіома. Принцип повноти.

Натуральне числення предикатів. Особливості натурального числення предикатів. Прямі правила висновку у S6. Непрямі правила висновку: правило введення імплікації, правило введення заперечення або правило спростування шляхом зведення до абсурду, правило доведення від противного. Поняття висновку у S6. Поняття доведення у S6. Завершений висновок. Завершене доведення. Методики вибору засновків: МЗ 1; МЗ 2; МЗ 3; МЗ 4.

Сучасна логіка (некласична)

Багатозначна логіка. Система багатозначної логіки Я. Лукасевича. Тризначна логіка Я. Лукасевича. Табличне визначення логічних сполучників в тризначній системі Я. Лукасевича. Визначення пропозиційних сполучників у формі рівностей. Чотиризначна логіка Я. Лукасевича. Таблиці

істинності в чотиризначній логіці Я. Лукасевича. Закони протиріччя та виключеного третього в чотири значній логіці Я.Лукасевича.

Багатозначні логіки Брауера-Гейтінга, Е.Поста, Д.Бочвара. Обґрунтування математики на принципах інтуїціонізму в логіці Брауера-Гейтінга. Табличне визначення для заперечення та імплікації. Багатозначна логіка Е.Поста. Відмінність багатозначної логіки Е.Поста від логіки Я.Лукасевича. заперечення в логіці Е.Поста. Тризначна логіка Д. Бочвара.

Система модальної логіки.Алетична логіка. Мова алетичної логіки висловлювань.Поняття логічної та фізичної необхідності, можливості, випадковості. Алетична логіка та теорія можливих світів. Опис стану. Можливий світ. Логічно істинні висловлювання та фактично істинні висловлювання.

*Темпоральна логіка.*Сутність та особливості темпоральної логіки. Поняття про часові висловлювання. Мова темпоральної логіки висловлювань. Темпоральна логіка та теорія можливих світів. Поняття «подія», «процес», «момент часу», «часовий потік». Метод аналітичних таблиць у темпоральній логіці.

*Деонтична та епістемічна логіка.*Деонтична логіка як розділ модальної логіки. Структурні складові норм. Характер норми, зміст, умова та суб'єкт норми. Характеристика деонтичного висловлювання. Мова деонтичної пропозиційної логіки. Деонтична логіка та теорія можливих світів.Визначення епістемічної логіки. Мова епістемічної пропозиційної логіки. Епістемічна логіка та теорія можливих світів.

Соціальна філософія

Соціальна філософія як онтологія суспільного буття. Проблемне поле соціальної філософії. Суспільство як особлива сфера дійсності. Суспільство як соціальний організм. Діалектика індивідуального і суспільного, суб'єктивного та об'єктивного в суспільстві. Суспільство як система. Соціальні відносини і соціальна система суспільства. Особливості та специфіка соціального пізнання.Провідні фактори, проблеми та тенденції розвитку сучасного суспільства.

Предмет і функції соціальної філософії. Логіка соціального пізнання: суб'єктивний фактор, історичність, складність і динамізм соціальних явищ. Емпіричний і теоретичний рівні соціального пізнання. Проблема методу в соціальній філософії. Діалектичний метод та системний підхід. Синергетика як метод розуміння закономірностей розвитку суспільства. Категоріальний апарат соціальної філософії. Соціальна філософія й інші соціальні науки (соціологія, політологія, культурологія, релігієзнавство та ін.).

Становлення та розвиток соціально-філософської думки від Античності до середини XIX століття:

Циклічне бачення соціального часу у Ведах. Непорушна система варн як основа давнього індійського суспільства. Соціальна складова концепцій

сансари і карми.

Даоський принцип «невтручання» (у-вей) як основа суспільної гармонії. Конфуціанський ідеал суспільної згоди. Китайська школа фа цзя (легісти) як приклад авторитарного адміністрування суспільства.

Давньогрецький поліс як громадська община та форма місцевого самоуправління. Зародження і становлення полісної демократії. Причини занепаду полісів. Соціально-філософські погляди Платона та його вчення про ідеальну державу. Соціально-філософські погляди Арістотеля: обґрунтування «середнього класу». Етико-соціальний ідеал Епікура та епікурейців. Поняття гедонізму та евідемонізму. Стоїцизм як ідейна основа бачення людини і суспільства періоду римської античності.

Суспільство в Середні віки: два світи – церковний і світський. Становлення теологічного бачення суспільства: Августин та його вчення про рівність. Первинність церкви над державою в концепції Томи Аквінського.

Соціально-філософська парадигма епохи Відродження. Економічні і суспільно-політичні причини занепаду феодалізму. Проблеми взаємодії влади і громадян у вченні Н. Макьявеллі про державу. Перші соціальні утопії.

Соціально-філософські ідеї вождів Реформації. Становлення капіталістичних відносин. Механістичний погляд на людину і суспільство. Суспільство «Нової Атлантиди» Ф. Бекона. Становлення поняття природного права: Г. Гроцій. Теорія суспільного договору: Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо. Соціально-філософський ідеал Б. Спінози. Суспільство як сім'я у концепції Д. Юма. Людина як суспільна істота в соціально-філософських теоріях доби Просвітництва. Розподіл влад у соціальній теорії Ш.-Л. Монтеск'є. Соціальні утопії XVIII-XIX ст.

Соціально-філософські ідеї представників німецької класичної філософії. Антропологізм Л. Фойєрбаха. Соціологічна інтерпретація суспільства: О. Конт, Г. Спенсер, Дж.С. Міль. Соціально-філософська доктрина марксизму: діалектика суспільного розвитку.

Сучасна соціальна філософія. Передумови «весни народів» та розвиток етнонаціональних соціально-філософських теорій. Ф. Ніцше як соціальний філософ. Психологічний напрям у соціально-філософській думці. Феноменологічна соціологія. Критика тоталітаризму й авторитаризму у творчості неомарксистів. Погляди на суспільство Ю. Габермаса. Соціально-філософська концепція фемінізму: протофемінізм, суфражизм, сучасний фемінізм. Постколоніалізм.

Проблема людського вибору у філософії екзистенціалізму. Основні соціально-філософські позиції постмодернізму: «машина бажань» та номадологія Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі, криза метанаративів Ж.-Ф. Ліотара, деконструктивізм Ж. Дерріда, соціальна міфологія Р. Барта, «біополітика» та «генеалогія влади» М. Фуко, аналіз суспільства споживання і теорія гіперреальності як знакової форми симуляції соціальної реальності Ж. Бодріяра, «сферологія» П. Слотердайка, ідея соціальної науки П. Вінча та ін.

Вітчизняна соціально-філософська думка. Погляд на суспільство та його історію у філософській думці *Київській Русі*. Соціально-філософські погляди представників братств, Острозької школи та Києво-Могилянської академії. Боротьба проти окатоличення України як суспільний феномен.

Кордоцентрична філософія Г. Сковороди. Соціально-філософські погляди Т. Шевченка. Зародження національно-демократичної ідеології: кирило-мефодіївці та «громадівці». Соціально-філософські погляди М. Драгоманова та Б. Грінченка. Соціально-філософські погляди українських філософів-правників. Ідейні засади українського державницького націоналізму: М. Міхновський, В. Липинський, Д. Донцов та ін.

Переосмислення соціально-філософської *доктрини марксизму в Україні*: І. Франко, О. Терлецький, С. Подолинський, М. Грушевський, В. Винниченко, націонал-комуністи. Трансформація марксизму в умовах тоталітарної радянської держави. Соціально-філософські теорії в українській діаспорі.

Основні сфери суспільного життя. Матеріально-економічна сфера суспільства. Праця і виробництво у суспільному житті людей. Суспільне виробництво і його структура. Людина як суб'єкт суспільного виробництва. Продуктивні сили і виробничі відносини. Форми власності і проблема соціальної нерівності. Причини появи капіталізму та капіталістичного суспільства: К.Маркс, М.Вебер, В.Зомбарт. Людина у світі планової та ринкової економіки. Поняття конкуренції. Вчення про закриті й відкриті суспільства А.Бергсона та К.Поппера. Глобалізм та антиглобалізм.

Філософія техніки та її значення у розумінні динаміки соціальних процесів (О. Шпенглер, К. Ясперс, М. Гайдеггер, Л. Мамфорд). Технооптимізм і технопесимізм. Сутність НТР. Концепції постіндустріального та інформаційного суспільства (Р. Арон, В. Ростоу, З. Бжезинський, Д. Белл, А. Тоффлер, А. Турен, Й. Масуда та ін.).

Соціальна сфера суспільства. Суть соціального. Поняття «соціальна сфера». Раціональна та ірраціональна природа соціального. Соціальний час і соціальний простір. Соціальні спільноти: рід, плем'я, сім'я, народність, нація, політична нація. Школа «психології народів». Штучне формування наднаціональної спільноти «радянський народ» за часів СРСР. Проблеми становлення української політичної нації.

Структура суспільства: класові і стратифікаційні концепції диференціації суспільства (К. Маркс, П. Сорокін, Т. Парсонс, Р. Мертон). Комунікативні зв'язки у суспільстві. Сучасний соціальний ескапізм як втеча від реальності.

Політична система суспільства. Сутність політичного життя суспільства, його елементи та галузі. Філософські проблеми влади, її структура і типи (раціональний, традиційний і харизматичний). Теорії походження держави.

Політична система і політичні інститути. Сутність і види політичних режимів. Форми політичного правління. Політичні конфлікти. Революційний та еволюційний розвиток суспільства. Політична еліта: теорія еліт: В. Парето,

Г. Моска, Р. Міхельс. Соціально-філософське підґрунтя громадянського суспільства. Проблема насилля в політиці та політична практика ненасильницького руху. Пліуралізм і демократія.

Основні політичні ідеології: зародження, розвиток та сучасні трансформації. Меркантилізм та утилітаризм як ідейні засади лібералізму. Неолібералізм. Основні засади консерватизму. Сучасний консерватизм та ідеї представників «консервативної революції». Ідеологічне підґрунтя фашистської ідеології: соціальний клерикалізм Ш. Морраса та «Аксьон франсез», італійський фашизм Б. Муссоліні, нацизм та неонацизм. Соціалізм – від соціалістичних і комуністичних утопій до спроб втілення цієї ідеології на практиці. Сучасні ліві ідеології: троцькізм, маоїзм, постмарксизм, ситуаціонізм та автономізм.

Соціал-демократизм. Християнський соціалізм та теологія звільнення. Соціально-політична концепція анархізму як суспільного ідеалу безначалля (П.Ж. Прудон, М. Штірнер, М. Бакунін, П. Кропоткін та ін.). Український анархізм в роки громадянської війни. Географічний детермінізм і геополітика. Україна на геополітичній карті світу.

Духовне життя суспільства. Сутність і зміст духовного життя суспільства. Елементи духовного життя суспільства (духовна діяльність, духовні стосунки, духовне спілкування, духовне споживання). Філософське осмислення людської свободи. Необхідність і свобода. Індивідуальна та суспільна мораль. Норми суспільної моралі. Співвідношення моралі і права. Галузі духовного життя суспільства. Поняття ідеології. Релігійне життя суспільства: людина у пошуках віри. Поняття свободи віри, догматизму та релігійного фундаменталізму.

Суспільна свідомість, її еволюція, структура та форми. Закономірності духовного життя суспільства. Критерії розвитку та показники функціонування духовного життя суспільства. Поняття та функції духовної культури. Соціальна філософія про масову свідомість (Г. Лебон, С. Московичі). Проблема маніпуляції масовою свідомістю.

Людина і природа. Поняття антропогенезу і теорії походження людини: креаціонізм та еволюціонізм. Становлення людини як соціальної істоти. Біологічне і соціальне у людині. Зародження соціального біологізму: Т. Мальтус, Ч. Ломброзо, соціал-дарвінізм, віталізм, расова антропологія. Соціальна демографія.

Органічна теорія Г. Спенсера. Антропологічні концепції: еволюціонізм Е. Тейлора, Л. Моргана, Дж. Фрезера, соціокультурна і соціально-функціоналістська антропологія Е. Дюркгейма, Б. Малиновського, Л. Леві-Брюля, структурна антропологія К. Леві-Строса).

Особливості філософського осмислення проблеми антропосоціогенезу (теорія ноосфери Е. Леруа і В. Вернадського, російський космізм, християнський еволюціонізм П. Тейяр де Шардена). Теорія етногенезу Л. Гумільова.

Поняття екології, соціальної екології та екологічної культури. Сучасна екофілософія. Коеволюція як спільна еволюція людського суспільства і

природи. Глобальні проблеми людства та шляхи їх вирішення.

Соціальний вимір культури. Суть і структура культури. Людина у світі культури. Культура і цінності. Природа і культура. Єдність і багатоманітність культур, культурний плюралізм. Історичні типи культур. Типологія культур. Масова культура, субкультура, традиційна культура, контркультура. Елітарна і масова культура, поняття кризи культури (А. Вебер, Х. Ортега-і-Гассет, М. Бердяєв).

Концептуальні підходи до визначення культури у сучасній культурології. Ігрова концепція культури Й. Гейзинги. Взаємопроникнення культур і мультикультуралізм.

Гене́за культури. Теорії локальних культур (М. Данилевський, О. Шпенглер, А. Тойнбі). Протиставлення культури і цивілізації. Поняття цивілізації. Цивілізації Сходу і Заходу: головні риси і відмінності. Конфлікт цивілізацій у концепції С. Хантингтона. Сучасна глобальна цивілізація та проблема розчинення в ній самотутніх етнонаціональних культур.

Філософія історії

Предмет філософії історії, її основні принципи та підходи. Діахронічний (лінійний) та синхронний (структурний) погляд на філософію історії. Головні школи філософії історії (німецька, французька, російська, англійська). Рушійні сили і механізми історичних процесів. Ідея долі в історії. Детермінізм. Структура історичного часу. Натуралістичний історизм античності. Провіденціально-есхатологічне тлумачення суспільного розвитку в християнській теології. Субстанціоналізація історичного в Новий час. Мета і смисл історії. Місце людини в історії.

Головні етапи розвитку філософії історії. Філософія історії як універсальна історія людства, побудована на певних засадах (Г. Гегель, А. Тойнбі). Філософія історії як теорія суспільства в цілому (К. Маркс). Філософія історії як сукупність досліджень, спрямованих на виявлення специфічних особливостей соціального.

Проблема цінності історії. Філософія історії як теорія історичного знання та пізнання (Дільтей, Ріккерт, Кроче, Коллінгвуд). Філософія історії та історична наука. Філософія історії та соціальна філософія. Філософія історії та соціологія.

Еволюція історичної свідомості: міф (теогонії, космогонії), бачення історії пророками. «Природний історизм» античної філософії. *Давньогрецька історіографія:* від реєстрації подій до науки історії (Геродот та Фукудід). *Еліністичний період* у формуванні історичної свідомості. Ідея світу як єдиного історичного цілого у стоїків. Ідея ойкуменічної історії. Полібій та Сима Цянь: розширення розуміння області історії. Циклічні моделі історії. Особливості сприйняття історичного часу.

Християнська інтерпретація історії як певного роду цілісності. Проблема спрямованості історії у Августина. Проблема свободи волі та

самодіяльне людське начало в історії (Фома Аквінський). Середньовічні хроністи. Людина як мета історії у філософії гуманістів.

Філософія історії Дж. Віко як перший досвід цілісного розуміння еволюції людського суспільства. Субстанціалістські концепції історії у західноєвропейській філософії історії Нового часу.

Розробка філософії історії як теорії історичного прогресу (І.Г. Гердер, Кондорсе).

Філософсько-історичні ідеї представників німецької класичної філософії (І.Кант, Й.Фіхте, Й.Шеллінг, Г.Гегель). Філософія історії як засіб обґрунтування радикальної соціальної дії (К.Маркс). Історичний матеріалізм як філософія історії. Догматизація марксизму в російській революційній течії. Телеологізм у розумінні історичного розвитку. Редукція всесвітності до абстрактної всезагальності. Ставка на універсальні закони історії: позитивістське піднесення історії до рангу науки (О.Конт, Г.Спенсер). Особливості історичного методу Й.Дройзера.

Витоки та етапи формування історичної свідомості української нації. Ідейний вплив західно-європейської філософії раціоналізму на формування історичної думки в Україні. Українська історіографія XVIII – початок XX ст.: від літописної до наукової історії. Українська філософсько-історична думка другої половини XIX ст.: народницька течія історичних досліджень (М.Костомаров, М.Драгоманов). Романтично-позитивістська візія історичних розвідок М.Грушевського. Націософія: витоки, теоретичне обґрунтування, сучасність.

Критична філософія історії: проблеми та течії. Передумови формування критичної філософії історії. Основні течії критичної філософії історії. Проблеми критичної філософії історії. Раціоналізація феномену історизму та поліваріантність його значень. Реймон Арон про завдання критичної філософії. Аналітична філософія історії Артура Данто.

Гносеологічний течія критичної філософії історії (В.Дільтей, Г.Зіммель, Р.Коллінгвуд, Р.Арон). Ідея історії як «історії думки» Р.Дж. Колінгвуда. Метод розуміння історії та проблема критерію істини історичного знання.

Логіко-методологічні інтенції критичної філософії історії (В.Віндельбандт, Г.Ріккерт).

Трансформація онтологічного вектору історичного розвитку в *неоісторизмі* М.Гайдеггера. Поняттєвий інструментарій онтологізації історичного: *темпоральність*, Dasein (тут-буття).

Концептуальна критика «принципу історизму» К.Поппером: здобутки та недоліки. Тлумачення історії як поглиблення процесу комунікації (К. Ясперс).

Проблема спрямованості та поступу історії.

Субстанціалізація історичного: універсалістські концепції лінейного розвитку історії. Проблема початку історії та її кінця в християнській історіософії. Пошуки єдиної субстанції, що розкривається в часі. Ідея

природнього закону, що спрямовує історичні діяння людей (Т. Гоббс, Дж. Локк та ін.).

Ідея поступу в історії. Проблема критеріїв поступу, визнання суперечливого характеру прогресу. Ідея поступу в Просвітництві.

Гегелівська концепція спрямованості історії, телеологізм та фіналізм. Історія як розгортання світового духу у філософії історії Г.Гегеля.

Соціальні утопії про майбутнє досконале суспільство. Марксистська концепція прогресу. Формаційна модель всесвітньої історії. Еволюціонізм XIX ст. про спрямованість соціальних змін та їх необхідність. Криза прогресистської ідеології. Неоєволюцістські ідеї про універсальний вимір історії.

Відмова від активістських претензій людини на пертворення світу на раціональних засадах у посткласичній філософії. Ідеї конвергенції та їх обґрунтування на засадах «технологічного детермінізму» (Р.Арон, Д. Белл, Д.Гелбрайт та ін.). Питання про «кінець історії» в новітній філософії історії (Ф.Фукуяма). Філософські обґрунтування ідеї єдності історії та її еволюція.

Культурно-цивілізаційна модель історичного розвитку. Заперечення єдності історії. Еволюція ідеї циклізму історії в античності, середньовіччі та сучасній філософії. Поняття цивілізації у філософсько-історичному мисленні.

Вчення М.Данилеського про культурно історичні типи. Конститутивні закони культурно-історичних типів. Головні фази існування культурно-історичного типу. Класифікація культурно-історичних типів. Евристичний потенціал мультицивілізаційного підходу Данилеського.

Нелінійність та морфологія історії О.Шпенглера. Критика євроцентризму у праці «Присмерк Європи» ідеєю рівноцінності всіх культур. Гомологічні фази розвитку культур. Цивілізація – як закріплення культури. Класифікація 8 культур за рівнем зрілості. Щаблі розвитку культур та їх специфічні риси.

Теорія локальних цивілізацій А.Тойнбі. Цивілізація як атом історичного аналізу істориком. Головні критерії вивчення цивілізацій. Життєві цикли цивілізації. Періодизація історії в цивілізаційному вимірі.

Вчення про культурно-історичні суперсистеми П.Сорокіна. Подолання данилевсько-шпенглерівської стадійності в розвитку культур-цивілізацій. Три еволюційні фази культурного циклу: іденціальна, ідеалістична, чуттєво-світська. Закон соціокультурної динаміки. Світогляд як головний критерій класифікації соціокультурних суперсистем.

Вчення С.Гантінгтона про «зіткнення цивілізацій».

Ідея коливальних циклів в історії. Великі цикли історії М.Кондарат'єва. Пасионарна концепція М.Гумільова.

Коваріантні (співзмінні) моделі всесвітньої історії. Проблема єдності та багатоманітності історичного розвитку у сучасній філософії історії. Комплементарність формаційного і цивілізаційного підходів до розуміння історії.

Концепт «осьового часу» К.Ясперса та його методологічний потенціал. Зміст періоду осьового часу. Осьовий час і проблема єдності всесвітньої

історії. Перспектива другого «осьового часу» в історії. Осьовий час і трансценденція. Людська історія як ланка космічної еволюції (В.Вернадський, П.Т. де Шарден).

Утопія як метапаттерн «світлого майбутнього». Методологічний потенціал утопії в філософсько-історичному мисленні. Утопія і суспільно-історична практика. Людина в історії як центральна проблема «Нової історичної науки» (Школа «Анналів»). Погляд на проблеми історичного пізнання.

Постметафізичні та постмодерністські проєкції історії. Постнекласична перспектива сучасної філософії історії. Монадологічна інтерпретація історії (І.Бойченко). Тоталогічна концепція історії (В.Кизима).

Неомарксистське бачення суспільно-історичного процесу (Франкфуртська школа: Хоркхаймер і Адорно) як послідовної зміни форм *«саморуйнування просвітництва»*. Фази історичного процесу в контексті комунікативної теорії Ю.Габермаса.

Технократичні моделі історії та соціального майбутнього. Уточнення О.Шпенглером свого бачення історії через призму феномену «техніка»: ідея прискорення історичного розвитку. Теоретики «постісторії» (Л. Мамфорд, А. Гелен, Ж.Бодріяр та ін.).

Методологічні засади постмодернізму як культури філософування. Постмодерністська критика історичистської раціональності. «Генеалогія історії» М.Фуко. «Ризома» як метапаттерн історії (Дельоз і Гваттарі). Постановка питання про історію як багатовимірний простір можливих соціокультурних змін.

Проблема суб'єкта історії, її чинників та спрямованості. Людина й історія: проблема необхідності та свободи в історії. Світоглядні уявлення про долю і можливість вибору спрямування життєдіяльності людини в античному суспільстві. Постановка питання про свободу волі в християнській історіософії (Ф. Аквінський). Філософія Відродження: нове бачення місця та ролі людини, її можливостей у визначенні своєї долі. Пошук у філософії Нового часу нових підстав історичного самопокладання. Ідея народу як активно діючої та вищої моральної сили в історичних діяннях. Просвітництво: людина як дійсна основа історії, її міра та предмет. Від онтології субстанції – до онтології суб'єкта в німецькому ідеалізмі XVIII – початку XIX ст. Постановка питання про соціально-історичний суб'єкт як рушійну силу історії в марксизмі.

Заперечення світобудівничої місії суб'єкта як сенсу та призначення людського життя у філософії XX ст. (філософія життя, феноменологія, екзистенціалізм). Проблема атомізації суспільства та повстання мас як проблема історії XX ст. (Х.Ортега-і-Гассет, Г.Арендт та ін.).

Зростання ролі індивідуальної відповідальності людини перед історією. Необхідність формування нового типу соціально-історичного суб'єкта в умовах загрози людському існуванню з боку екологічної катастрофи та глобальних проблем сучасності.

Смисл історії як філософсько-світоглядна проблема. Сміслова завершеність моделі історії у християнській історіософії. Класика та сучасність: два підходи до смислу історії. М.Бердяєв: прорив історії в понадісторію. «Витоки» та «мета» історії в релігійному екзистенціалізмі. К.Ясперс про єдність людства та смисл історії. Трагічна постава історії (М. Гайдеггер). Неопротестантизм про «драму історії» (П.Тілліх). Сучасний неотомізм про кінцеву мету людського суспільства (Ж. Марітен, К. Раннер). Проблема співвідношення добра та зла в історії. Сущє та належне. Соціальна доцільність проти ідеалу вільного розвитку індивіда. Цінності історії та цінності людського існування. Ідея всезагального блага. Проблема свободи історичного вибору та історичної відповідальності.

Політична філософія

Політична філософія в системі філософського знання. Політична філософія як особливий спосіб концептуалізації світу як світу політичного. Дефініції політичної філософії А. Макліна, П. Рікера, У. Кимліки, Т. Алексеевої, О. Панаріна.

Політична філософія і політична наука: тотожність об'єкту, різні способи конституювання предмету. Проблема когнітивної місії політичної філософії, позиціонування в системі політичних та філософських наук. Специфіка політико-філософського аналізу як критерій диференціації методологічних позицій щодо предмета політичної філософії.

Сучасний спектр інтерпретацій предмету політичної філософії: позитивістський підхід (сциєнтиський) – Д. Істон, Р. Даль, Д. Джерміно; ціннісний підхід (аксіологічний) – Л. Штраус, деонтологічний підхід – Ф. Бенетон, Д. Мілер, П. Манан; концептологічний підхід – Т. Алексеева, мультипарадигмальний підхід – У. Кимліка; дискурсивний підхід – М. Фуко, Ж. Деріда, Ж.-Ф. Ліотар, Дж. Батлер; структурно-філософський підхід – О. Панарін, І. Василенко.

Відкритість понять політичної філософії: поняття як програма пошуків і принципи запобігання помилок. Дискурс щодо понять: влада, свобода, рівність, справедливість, легітимність, солідарність.

Дискурс та основні типи політичної філософії. Поняття дискурсу політичної філософії. Комунікативно-семіотичні та дисциплінарні функції дискурсу. Дискурс як когнітивна решітка. Світоглядні, методологічні, концептуальні, категоріальні, ідеологічні та ін. фільтри матриці політико-філософського дискурсу.

Ключові параметри когнітивної решітки: тип раціональності (класичний, некласичний, постнекласичний), філософсько-світоглядна установка, ціннісно-ідеологічна орієнтація, парадигми та теоретико-методологічні стратегії тощо.

Загальна характеристика класичної філософії: монізм, логоцентризм, телеологізм.

Основні риси античної філософії: натуралізм, космологізм, поєднання філософії та етики, деонтологічність.

Трансформація монізму в політичну теологію, телеологізму в концепт божественного визначеності, логоцентризму в ієрархізацію світу божественного та світу земного в філософському дискурсі Середньовіччя.

Антропоцентризм як основна ідея епохи Відродження.

Трансформація ідей монізму та логоцентризму в ідею держави Розуму, переростання телеологізму в ідею прогресу в епоху Просвітництва.

Діалектика німецької класичної філософії. Основні питання: зв'язок необхідності та свободи; взаємовідносини громадянина та держави; співвідношення об'єктивного та суб'єктивного у політичному процесі; проблема досягнення правової держави та громадянського суспільства.

Політична філософія перехідного типу: Ф. Ніцше та В. Ленін. Наявність рис раціоналізму – монізму та логоцентризму. Радикальна критика системи цінностей. Воля, влада, практицизм, нігілізм, енергійна політична боротьба, соціально-перетворююча діяльність як основні ідейні настанови.

Базові риси некласичної політичної філософії: поліцентризм або плюралізм; принцип автономності як спосіб подолання логоцентризму; цивілізаційний підхід та мультикультуралізм як заміна телеологізму; критика раціоналізму, сцієнтизму, прогресизму. Політико-філософські погляди О. Шпенглера.

Базові риси постнекласичного типу філософії: критика сучасного суспільства через аналіз нових форм панування та деструктивності; застосування методології дискурсної деконструкції при аналізі суспільства масового споживання; використання синергетичної парадигми; розгляд мережевої комунікації та ризомних зв'язків як перспективних форм суспільних відносин та моделей устрою майбутнього світу; критика проекту західної модернізації та тотальної маркетингації суспільного життя.

Теоретична спадщина Франкфуртської школи (М. Хоркхаймер, Т. Адорно, Г. Маркузе, Е. Фром), французького структуралізму (К. Леві-Строс, Ж. Лакан, М. Фуко, П. Рікер), філософії постмодернізму (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж. Бодрійар).

Політична онтологія. Центральне питання політичної онтології. Сутність, форми існування та відтворення політичної влади, особливості політичного часу та політичного простору.

Поняття політичної влади: базові риси, хронотопи, джерела та ресурси.

Теорії політичної влади: теологічна, теорія Платона, теорія Аристотеля, теорія Гегеля. Плюралістична модель політичної влади.

Концепція влади перехідного та некласичного дискурсу. Інтерпретація влади крізь призму понять: енергія, потенціал, воля, гегемонія, диктат, примус, панування (легітимне та нелегітимне), контроль, управління. Категорії виробництва, розподілу та перерозподілу у топосі влади.

Теоретико-методологічні засади концепцій політичної влади М. Фуко, Д. Батлер, П. Бурдьє, Е. Тоффлера.

Типологія владних ресурсів. Імпульс політичного маркетингу на дослідження онтології влади, її сутності, рис, форм, засобів реалізації. Соціально-енергетичний ресурс влади та соціальний капітал. Економічний ресурс влади. Культурно-інформаційний ресурс політичної влади.

Концепції свободи. Негативна та позитивна свобода. Примус та неадекватність можливостей.

Свобода як відсутність перешкод (Т. Гоббс). Негативна свобода як концепція можливостей (І. Берлін).

Позитивна свобода: свобода як автономія (Т. Грін). Автономія к розвиток свого потенціалу. Автономія як самообраний спосіб життя. Автономія як бажання другого порядку.

Критика концепції позитивної свободи (І. Берлін). Монізм та плюралізм.

Свобода у політичній теорії. Свобода у лібералізмі (Дж. Локк, Дж. С. Міль).

Соціалістичний підхід: свобода та матеріальний добробут (Ж.Ж. Руссо, марксизм). Тлумачення свободи Р. Норманом. Ідеал вільної людини.

Консерватизм та легальні свободи (Е. Берк).

Свобода філософська як безперешкодний прояв своєї волі (Ш. Монтеск'є).

Рівність як концепція та цінність. Типологія рівності. Рівний добробут. Рівне задоволення потреб. Рівні ресурси. Рівний громадянський статус. Політична та соціальна рівність. Рівність можливостей.

Рівність та свобода у сучасній політичній філософії. Рівність *versus* свобода; суперечність поглядів Ж.Ж. Руссо та А. де Токвіля).

Класичний лібералізм про свободу та рівність. Свобода проти рівності: небезпеки соціальної рівності. Свобода проти економічної рівності.

Ліберальний егалітаризм: редукція свободи (Р. Дворкін). Реформістський лібералізм Хобхауса: самовизначення, загальне благо та рівність. Плюралізм, свобода та рівність.

Проблема співвідношення свободи та рівності у соціалістичній думці. Співробітництво та рівність.

Консервативна критика рівності. Консерватизм та ліберальний егалітаризм.

Концепції справедливості. Справедливість як фундаментальне питання політичної філософії. Бесіди Сократа з Кефалом, Меноном, Полімархом, Фрасімахом. «Концептуальний реалізм» Сократа (Дж. Гаус).

Проблеми справедливості в лібералізмі. Дж. С. Міль про п'ять типів «справедливих/несправедливих» типів людських відносин. Ідея «відплати» як центральна у ліберальній теорії справедливості.

Розподільча справедливість у реформістському лібералізмі. «Держава всезагального добробуту» (Хобхаус). Концепція мерітократичної справедливості.

Теорія справедливості Дж. Роулза – домінуюча теорія плюралістичного ревізіоністського лібералізму.

Соціалізм та справедливість. Марксистське тлумачення справедливості. Соціал-демократична версія справедливості.

Демократія та справедливість.

Консервативні погляди на справедливість. Традиція, згода та справедливість: анти раціоналістичний консерватизм. Антиплюралістичний консерватизм. Консерватизм та колективізм.

Вплив розуміння рівності на інтерпретацію понять свободи та справедливості у політичній філософії.

Легалізація та легітимація держави. Природний стан: різні версії. Т. Гоббс – «війна всіх проти всіх». Дж. Локк – «стан повної свободи». Ж.Ж. Руссо – «природний стан» (пастораль). Анархізм – ідеал життя без уряду. Раціональний анархізм і захист держави.

Легалізація (узаконення) держави. Теорія «суспільного договору». Проблема згоди.

Утилітаризм (три школи). Утилітаризм та легітимація держави. принцип порядності – підкорятися законам, сплачувати податки.

Легітимація як ознака узаконення держави.

Філософська антропологія

Людина як предмет філософського осмислення. Діалектична єдність процесів антропогенезу та соціогенезу. *Індивідуація* як процес соціального виокремлення людини у відносно самостійного суб'єкта, що відбувається в русі історичного розвитку суспільних взаємин. *Процес соціалізації* як головний процес, через який здійснюється взаємодія між особистістю та суспільством.

«Людська природа» в філософських вченнях доби Античності. Розроблення Сократом проблеми людини як соціально-діяльної істоти. Філософське розуміння людської природи Арістотелем. Філософська позиція Епікура щодо життєвого завдання людини. Вчення про людину як важливий компонент моральної філософії ранньої та середньої Стої. Поняття атараксії. Філософсько-антропологічні ідеї давньоримського (пізнього) стоїцизму. Філософські твори Сенеки, Епіктета, Марка Аврелія. Розгляд філософією пізнього стоїцизму людської душі часткою світової душі.

Місце людини у Всесвіті, згідно з філософією античного неоплатонізму (Плотін, Прокл, Порфірій та інші). Духовне «ув'язнення» людини в чуттєвій матерії. Філософська настанова неоплатонізму щодо духовного орієнтування людини на екстатичне осягнення нею суті «надсущого Єдиного».

Вчення про людину у творах мислителів європейського Середньовіччя та Відродження. Виокремлення європейською середньовічною філософією, яка ідейно спиралась на традицію раннього християнства, релігійно-моральної проблеми людського існування.

Велич людської любові до ближнього як чинник спасіння людських душ у творах представників грецької патристики (каппадокійський гурток). Поняття особи у Августина Блаженного. Бачення Августином людини

особою. Релігійна антропологія Томи Аквінського. Дуалізм людської природи. Нематеріальність душі людини як утілення інтелектуальної субстанції. Релігійно-філософське вчення Томи Аквінського про людську душу. «Симфонія розуму та віри».

Оригінальність філософських ідей щодо *людської природи в добу Відродження*. Філософський антропоцентризм як ідейна передумова виникненню гуманістичних вчень. Людина та її природа як головний предмет інтелектуальних пошуків у добу Відродження.

Проблема людської свободи волі в філософських творах Л. Валли та Еразма Роттердамського. Філософсько-антропологічні *ідеї епохи Нового часу та Просвітництва*. Нове бачення людини філософією Нового часу: людина як посередник між власною природою та природним світом.

Ставлення філософа-раціоналіста Рене Декарта щодо єдності сутності (природи) людини з її мисленням. Декартова теза «Мислю – отже, існую». Людина як реальний зв'язок бездушного і мертвого тілесного механізму з розумною душею, яка має волю й мислить.

«Кінцева мета» та «вище благо» людини як результат суспільної угоди в філософських творах Т. Гобса, Дж. Лока та інших представників емпіризму. «Сенс життя» як гармонія природності та цивілізованості. Подолання ідейної позиції Т. Гоббса щодо «війни всіх проти всіх» у філософії Дж. Локка. Поняття «табула раси» у творах Ф. Бекона та Дж. Локка. Ідейна трансформація людського «сенсу життя», через його приземленість, на людський «інтерес, який зрозумілий правильно».

Вчення про людину у творі Д. Г'юма «Трактат про людську природу». Особлива увага людській природі в роботах філософів доби європейського Просвітництва. Проблема людини та її свободи у творах Б. Спінози, Т. Гоббса, Д. Дідро, К. Гельвеція, Ж. Ламетрі, Ж.Ж. Руссо.

Визначальне уявлення німецької класичної філософії людини як суб'єкта духовної діяльності. Ставлення представників *німецької класичної філософії* до людини як до творця культурного світу, як до носія загального ідеального начала, духу, розуму.

Виокремлення *І. Кантом* морального характеру людської природи. Присутність вродженого морального закону в людині. Дуалізм людської природи у філософських творах І. Канта. Сенс людського життя в філософії І. Канта. Поняття доброї волі та моральності. Моральний закон у людині як «внутрішній суддя».

Й. Фіхте про визначальну роль діяльності в людському житті. Діяльнісний чинник у людській природі. Поняття загально-людського «Я» в філософії Й. Фіхте. Діалектика людського «Я» та «не-Я».

Філософсько-антропологічний аспект філософії тотожності *Ф.В.Й. Шеллінга*. Абсолютний розум як прояв людського «Я». Теоретичне значення понять відчуття, споглядання, уявлення, судження щодо реалізації «практичного Я» людини. Поняття людської волі. Ф.В.Й. Шеллінг як ідейний попередник «філософії життя».

Г.В.Ф. Гегель про визначальну присутність духовного чинника в людському бутті. Поняття «нещасної свідомості» у творі «Феноменологія духу». «Хитрість розуму» в філософії Г.В.Ф. Гегеля. Сенс людського життя в філософії абсолютного ідеалізму Г.В.Ф. Гегеля. Теоретичне значення єдності людського розуму та волі в філософії Г.В.Ф. Гегеля.

Бачення *Л. Фойєрбахом* людини природною істотою, як вищого щаблю природного саморозвитку. Людські почуття та свідомість як природні явища. Людина як незмінна, абсолютна сутність, а не як конкретний історичний індивідуум. «Субстанційність» діяльно родової сутності людини в філософії Л. Фойєрбаха. Людське прагнення до щастя як чинник практично реальної міжлюдської гармонії. Значення поняття серця, втілення людської любові, щодо повернення людини її власної суті.

«*Людська природа*» в західній посткласичній філософії. Інтелектуальний феномен посткласичної філософії як теоретична відповідь раціоналістичній надмірності, яка превалювала у творах представників німецької класичної філософії. Теоретичний пошук представниками посткласичної філософії дійсно справжнього, що є в людській природі. *Фр. Шляйєрмахер* як ідейний попередник «філософії життя».

Ірраціоналізм філософії А. Шопенгауера. Поняття волі в філософії А. Шопенгауера. Людське життя як стан непроминального розчарування та песимізму. «Етика песимізму» А. Шопенгауера. Зародження екзистенційної тенденції в філософії С. К'єркегора. Проблема людського вибору. Ситуація людської зустрічі з «абсурдом» у філософії С. К'єркегора.

«*Філософія життя*» *Ф. Ніцше*. «Воля до влади» та концепція «надлюдини» в філософських творах Ф. Ніцше. Вчення Ф. Ніцше про нігілізм і волю до влади: їхній антропологічний зміст. Ф. Ніцше про «надлюдину»: ідейні витоки поняття та його основні елементи.

Інтуїтивізм А. Бергсона. Інтуїція як самоосягнення людського життя. Поняття творчої еволюції. Людина як творча істота, яка здатна до ірраціональної інтуїції. Шлях «життєвого прориву» в філософії А. Бергсона.

Феноменологія Е. Гуссерля як ідейний натхненник екзистенційної філософії. Проблема трансцендентного у творах представників європейського екзистенціалізму. Визначення *М. Гайдеггером* трансцендентного як фундаментальної характеристики людини. Подолання людиною уречевлення світу повсякденності. Кінечність людського буття. Поняття межових ситуацій (страх, турбота, вибір і рішення, сумління тощо).

Позиція *К. Ясперса* щодо необхідності концентрації зусиль особистості на піднесення сьогодення до масштабу трансценденції. Тлумачення у *французькому екзистенціалізмі (Ж.П. Сартр)* трансцендентного як ніщо, через яке здійснюється людська свобода. Свобода як неодмінна умова спонтанного творення людиною самої себе згідно з екзистенціалізмом Ж.П. Сартра.

Філософсько-антропологічний аспект філософії *американського прагматизму* (Ч.С. Пірс, В. Джеймс, Дж. Д'юї, Дж.Г. Мід).

Європейський марксизм: історична доля, головні ідеї та персоналії. Проблема відчуження та уречевлення людини. Вирішення проблеми людської свободи в західному марксизмі. Історичний матеріалізм К. Маркса та діалектичний матеріалізм Ф. Енгельса.

Філософія європейського *неомарксизму*: Г. Лукач, К. Корш, франкфуртська школа (М. Горькаймер, Т. Адорно, Г. Маркузе, Е. Фромм). Теоретичний вплив психоаналізу З. Фрейда на виникнення школи фрейдомарксизму.

Поняття інструментальної раціональності в філософії *неомарксизму* М. Горькаймера. Примат теоретичного знання над соціальною практикою індустріально-масового суспільства як чинник особистісної емансипації суб'єкта критичного мислення в філософії Т. Адорно. Філософсько-історичне значення людських потреб у неомарксистській філософії Т. Адорно.

Трансцендендування як людська потреба в філософії *фрейдомарксизму* (*неофрейдизму*) Е. Фромма. Екзистенційний вимір діалектичної єдності теорії та практики в неомарксистській філософії Г. Маркузе.

Сучасна західна філософська антропологія. *«Людська сутність»* у творах представників філософської антропології. Виникнення в 20-х роках ХХ ст. філософської антропології, впливової філософської течії, в контексті західного гуманітарного знання. М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен, Е. Ротгакер, Н.Е. Генгстенберг, О.Ф. Больнов як основні представники цієї течії. Філософська антропологія як прояв загального «антропологічного перевороту» в європейському інтелектуальному контексті. Філософія німецького романтизму та «філософія життя» як ідейні джерела філософської антропології. Присутність деяких принципів трансценденталізму І. Канта та неокантіанства, трансцендентальної феноменології Е. Гуссерля та трансцендентальної аналітики людського буття М. Гайдеггера у творах представників філософській антропології. Проблема людини як об'єднуюче начало філософської антропології. Самостійні антропологічні концепції: 1) біологічна (Гелен, Портман); 2) культурологічна (Ротгакер, Ландман); 3) релігійна (Шелер, Генгстенберг); 4) педагогічна (Больнов). Теза М. Шелера про принципову протилежність людини і тварини.

Особистість в «описовій психології» В. Дільтея й Е. Шпрангера. Проблематика *суперечності існування окремої людини* у сучасному раціоналізованому суспільстві у творах М. Вебера. Філософська концепція особистості в філософії Х. Ортеги-і-Гассета. Розуміння *суті взаємозв'язків особистості та суспільства* в теорії соціальної мобільності і стратифікації П. Сорокіна. *Теорія соціальних ролей* Т. Парсонса. Створення Т. Парсонсом загальної аналітичної логіко-дедуктивної теорії людських дій. Виконання особистістю в кожній системі взаємин певної функції чи ролі (батька, керівника, товариша тощо).

Проблема особистості як центральна для філософії персоналізму (Е. Муньє, Г. Марсель). Дослідження З. Фрейдом коріння внутрішніх і соціальних проблем людини, закладених ще в дитинстві, які суттєво впливають на даліше життя особи.

Теза про суттєві суперечності індивіда та соціуму як вихідна в теорії неофройдиста Е. Фромма. Західні прикладні теорії щодо пояснення необхідних умов людського життя у суспільстві. Проблема досягнення успіху людиною та збереження її індивідуальності у творах Д. Карнегі, Е. Берна та ін. Я людини, її внутрішній світ як втілення надзвичайно особистого, інтимного. Функціонування в соціумі особистості за умови, що вона не завдасть собі шкоди як індивідуальності.

Філософія культури

Сенс культури та багатоманітність визначень цього поняття. Філософія культури: її об'єкт, предмет і методи. Функції культури. Діахронічний і синхронічний аспекти дослідження культур. Типологія культур: національні культури, культура певних соціальних груп і класів, культура історичних епох тощо. Масова, народна й елітарна культура. Поняття субкультури і контркультури. Міфологія, релігія і культура: особливості взаємодії.

Культура і природа, цивілізація і культура – основні поняття в системі філософії культури. Матеріальна і духовна культура. Структура духовної культури суспільства. Канали трансляції культури (повсякдення, спеціалізована), її динаміка (цілісність, упорядковані тенденції, спрямований характер). Мова і символи культури (мова як дім буття). Культурно-мовна стратифікація. Культура як пам'ять. Місця пам'яті як символи культури.

Еволюція цінностей. Функції культурних норм та їхня класифікація. Види культурних норм: звички, звичаї, традиції, обряди, ритуали, закони. Взаємозалежність норм і цінностей. Нормативна система культури в рамках традиційного, індустріального та постіндустріального суспільств. Людина як вища цінність в культурі.

Формування культурних традицій в рамках первісного суспільства. Індійська і китайська культури. Філософське осмислення проблеми відмінностей у культурах Сходу і Заходу. Соціальні і духовні основи античної культури. Язичництво і християнство: взаємопроникнення традицій. *Культура середньовічної Західної Європи:* культура церковна і народна. *Культура Візантії і християнського Сходу.*

Епоха Ренесансу як початок нової європейської культури. Вплив Реформації на формування раціоналістичної культури Європи. Стан духовної культури Європи від доби Просвітництва до кризи раціоналізму в кінці XIX – поч. XX ст. Індустріальна культура першої пол. XX ст. Ідея культурного і науково-технічного прогресу. Криза прогресизму.

Проблема культурного вибору як філософська проблема XX ст. *Особливості культури модерну. Мистецтво в епоху модерну. Культура епохи постмодерну.* Постколоніальні культурні процеси. Глобалізація і проблема розмиття національних культур. *Мультикультуралізм та його криза у 10-х роках XXI ст.*

Філософія культури у творчості філософів XVII-XVIII ст.: С. Пуфендорф, Й.Г. Гердер, німецькі романтики, філософи-просвітники. Бачення культури у творах представників німецької класичної філософії. Ф. Ніцше як критик «аполонівської» культури і моральних цінностей, що ґрунтуються на християнстві. Марксистська теорія культури та її подальша еволюція.

Німецька, британська, французька і американська антропологічні школи (Л. Морган, Е. Тайлор, Дж. Фрейзер, Ф. Боас, Р. Бенедикт, М. Мосс, А. Редкліфф-Браун, Л. Вайт, М. Дуглас, А. Крюбер, Б. Малиновський, Л. Леві-Брюль, М. Мід, Е. Сепір, Ф.Нортторп та ін.). Помилковість висновків расово-антропологічної школи і школи соціал-дарвінізму. Культура у психоаналітичній традиції. Юнгіанська школа. Етногенез у філософії культури. Погляди Л.Гумільова.

«Циклічні» концепції культури. Структуралізм і постструктуралізм. Структурна антропологія К. Леві-Строса. Ігрова концепція культури Й. Гейзингі. Сучасне осмислення екологічної культури: «глибинна екологія», «екотеологія» та ін. Постмодерністські концепції культури (Ж. Бодріяр, Ж. Ліотар, М. Маклюен, Г. Вайт, П. Веріліо, Дж. Ваттімо, У. Еко та ін.).

Практична філософія

Предмет та проблемне поле практичної філософії. Реабілітація практичної філософії та її дисциплінарне поле. Розпад замкнених картин світу та світоглядів. Релятивність та довільність етичних орієнтацій. Функціонально диференційоване суспільство як децентроване суспільство.

Суперечки «про позитивізм» та «свободу від цінностей» 50-60 років XX ст. Контрверзи об'єктивізм-суб'єктивізм та раціональність-ціннісна за ангажованість дії.

Когнітивістські етики: можливість неупередженого обговорення практичних питань на раціональних підставах.

Опоненти когнітивістів: дефінітивні теорії, інтуїтивістські ціннісні етики, некогнітивістські теорії (емотивізм та децизіонізм). Розуміння нормативних речень як описових, експресивних, імперативних або прескриптивних.

Сучасні тенденції до аксиологізації та етизації у ціннісному консерватизмі, комунітаризмі, теологічній філософії, постмодернізмі. Реанімація етики як першої філософії.

Проблема ідентифікації предмета практичної філософії. Фактичне і належне. Дія як категорія, що не редукується. Людина як морально-практична істота. Самоідентифікація у процесі комунікативної дії.

Нормативна єдність практичного та теоретичного розуму (неподільність чотирьох домагань значущості як умови людського мовлення – смислу (зрозумілості), правдивості, істинності і правильності). Епістемічне та практичне «Я». Нормативні перспективи людського світу. Людська життєва практика як умістище критеріїв та масштабів наукових та технічних дій.

Дисциплінарне коло сучасної практичної філософії: дискурсивна етика та філософія мови, політична філософія, філософія господарювання, філософія екології, філософія права, філософія релігії, філософія техніки.

Теоретична та практична філософія. Онтологія та практична філософія. Антропологія та практична філософія. Герменевтично-інтерпретаційна функція практичної філософії.

Парадигмальні моделі практичного розуму. Поняття практичного розуму. Практичний розум як «фронезис» Арістотеля. Трансформація змісту практичного розуму у філософії Нового часу (Гоббс, Ляйбніц). Свобода як самозаконодавство практичного розуму (Кант). Практичний розум як практичний дух (Гегель). Практичний розум як технічний розум позитивізму.

Класифікація соціальної дії М.Вебера. Трансформація практичного розуму в марксизмі в правила інструментальної дії. Діалектика стратегічної і інструментальної дії. Поняття практично-комунікативного розуму. Діалектика комунікативної і стратегічної раціональності за В.Гьосле.

Проблема обґрунтування (легітимації) у філософії. Головні підходи обґрунтування моральних норм соціальної дії: інтуїтивізм (ціннісний консерватизм), децісіонізм (теорія системного аналізу Н.Лумана), раціоналізм (комунікативна філософія). Проблема граничного обґрунтування (Letzbegrundung) в комунікативній практичній філософії.

Постмодерністська критика практичного розуму. Деконструкція поняття суб'єкта. Історія владних практик конституювання суб'єктивності. Влада як культурний феномен, комплекс стратегічних відносин. Мікровлада: повсякденні міжіндивідні інтеракції. Подолання «юридичної матриці».

Ідея свободи в практичній філософії. Детермінізм як визнання неможливості розриву причинової зумовленості. Неможливість експериментального доведення свободи вибору.

Три перспективи тлумачення свободи у практичній філософії: свобода волі, свобода дії, свобода бажання. Поняття індиферентності свободної волі у В. Оккама та поняття практичного знання у Дунса Скота.

Воля як останнє бажання в ланцюгу бажань. Детермінація ідеєю найліпшого. Свобода дії як відсутність опору (Т.Гоббс). Джерело морально-практичних норм.

Б. Спіноза (свобода як автономія в онтологічному сенсі) – Ж.-Ж. Руссо (самовизначення щодо способів та меж державної влади) – І. Кант (автономія моральної особи). Свобода вибирати між різними можливостями, виходячи з власної духовної ініціативи. Свобода і обов'язок.

Свобода як сваволя, відсутність визначальних підстав, індиференція щодо усякої детермінації. Нестрогість та несущільність мотиваційної детермінації. Креативна сила уяви. Проективність людського буття.

Неспроможність «об'єктивуючого» знання щодо свободи. Свобода як практичне апріорі. Умови можливості застосування поняття свободи. Реальність історії як сфери свободи.

Парадигмальні моделі практичної філософії. Історичні моделі практичної філософії. Основні метафізичні та епістемологічні припущення.

Ставлення до традиції: сучасне як коментар до минулого. Діалектика як рух від вірогідних суджень до вірогідних висновків.

Поняттєві межі Арістотелевої етики. Звичаєво-практичний розум – фронезіс, (поміркованість, розсудливість, розважливість). Відмінність задоволення та блага. Відмінність цілей та засобів.

Практична філософія І.Канта. Основні метафізичні та епістемологічні припущення. Кантове розмежування царин природи та свободи. Розум як ноуменальна причина морального закону. Людина як інтелегібельна істота. Трансцендентальний спосіб розгляду: по той бік фактичного досвіду (диференціювати мовні та практичні умови можливості людської орієнтації в світі від фактичних мови, досвіду та практики). Причинність зі свободи як нечасове спричинення. Розрізнення емпіричної реальності та реальності “з практичної точки зору”.

Поняттєві межі Кантової практичної філософії. Філософія моралі як метафізика звичаєвості. Деонтологія. Свобода як трансцендентальна ідея. Свобода в практичному сенсі слова: незалежність волі від примусу імпульсами чуттєвості. Чиста воля. Добра воля. Автономія волі. Гетерономія волі. Імперативи. Закони. Максими. Види гіпотетичних імперативів. Категоричний імператив та його різні формулювання.

Позитивний зміст концепції. Відхилення натуралістичного способу розгляду людини. Воля як практичний розум. Реальність свободи з практичної точки зору. Особа як адресат звичаєвих вимог. Моральна автономія особи. Гідність. Габілітус. Елімінація недоброзвичаєвих максим.

Філософія практики. Теоретичні конструкти філософії свідомості: пізнання, усвідомлення, самосвідомість. Витоки філософії практики К. Маркса. Теретичні конструкти філософії практики: дія, усвідомлення, праця. Метаморфози розуміння практики: Кант – Гегель – Вебер – Дюркгайм – Маркс – Габермас-Апель.

Марксистське вчення про суспільну практику. Структурний вимір практики як системи суспільного буття в марксизмі. Головні риси суспільної практики. Марксистська концепція відчуження людини в суспільній практиці.

Трансцендентально-прагматичний вимір практики: інтерсуб’єктивність, соціальність, універсальність. Проективна єдність інтерсуб’єктивно створеної спільної волі. Умови смислової повноти дії, її сприйнятливості та зрозумілості. Практика як царина конституювання та легітимації людської взаємодії, соціальних відносин.

Нормативна єдність практичного та теоретичного розуму (неподільність чотирьох домагань значущості як умови людського мовлення – смислу (зрозумілості), правдивості, істинності і правильності). Епістемічне та практичне «Я». Нормативні перспективи людського світу. Людська життєва практика сукупність критеріїв та масштабів наукових та технічних дій.

Комунікативна практична філософія. Основні засади комунікативної практичної філософії. Інтерсуб'єктивність як опозиційна до суб'єктивності парадигма філософського способу мислення.

Онтологія суб'єкта культури. Історичність як первісна характеристика людського буття. Феномен розуміння як проблема буття. Герменевтична ідея кола (М. Гайдеггер, Г.-Г.Гадамер).

Поняття морального у Ю.Габермаса. Принцип універсалізації. Строгий смисл універсалізації: припущення універсалізації незалежно від соціального простору та історичного часу.

Легітимація соціальної практики. Методологічні настанови трансцендентальної прагматики. Рецепція американського прагматизму. Семіотична теорія Ч.Пірса: інтерпретативне пізнання, опосередковане знаковою системою; постулат "останнього переконання"; конституювання спільноти як суб'єкту пізнання.

Прагматичний поворот у теорії значень. Теорія мовленнєвих актів Дж.Серла та Дж.Остіна. Поняття іллокутиву й перлокутиву. Констативні та перформативні вислови. Перформативні суперечності та способи їх уникнення.

Теоретичні засади дискурсивної етики. Консенсуально-дискурсивна раціоналізація життєвого світу. Концепт життєвого світу як система узвичаєних конвенцій; допредикативне та докатегоріальне конкретне знання мови та світу. Доповнювальність понять «життєвий світ» та «комунікативна дія». Взаємна інтеграція знання світу та знання мови. Достатні підстави претензій на значущість: знання горизонту, знання контексту, знання підстав. Проблематизація та комунікативне відновлення знання горизонту та знання контексту.

Трансцендентальні умови комунікації. Поняття ідеальної комунікації (необмеженої комунікативної спільноти). Поняття консенсусу. Консенсуально-комунікативна раціональність.

Відмова претензій етики на остаточне обґрунтування у сфері життєвого світу.

Г.Йонас: витлумачення екологічної кризи як онтологічної. Відкидання постулату про ціннісно-нейтральну природу. Питання про незаперечні цінності. Аксиологічна перевага буття над небуттям. Практична філософія і натурфілософія. Подолання антропоцентризму в етиці. Футурологія застереження.

Критика К.-О. Апелем телеології буття Г. Йонаса за неможливість повернення до онтолого-метафізичної парадигми обґрунтування засобами докантивської філософії. Вимога обґрунтування принципів всеузагальної відповідальності виключно через строгу трансцендентальну рефлексію.

Дискурсивно-етична легітимація політико-правових та економічних інститутів. Відношення моралі, права та політики. Правова чинність моральних норм. Звільнення адресата права від необхідності обґрунтовувати норми. Право як поєднання свободи кожного із спільно визначеним взаємним

примусом. Узгоджувальна природа законів, формальне апріорі політичної свободи.

Моральна природа політичних принципів. Поняття легітимації. Процедурний тип легітимації. Правова форма політичних рішень. Зорієнтованість політики на колективні цілепокладання в межах погоджених правил. Принцип зміни. Поняття про розумну практичну згоду. Принцип збереження у політичній сфері: усвідомлення фактичності реальної комунікації та збереження її узвичаєних форм. Принцип доповнювальності.

Трансформація нормативного фундаменту економічної теорії. П.Ульріх: філософія економіки як комунікативна метатеорія. Проблема інституційного застосування моральних норм до системи ринкового господарства.

Незворотність процесу диференціації суспільства. Власний код сфери економіки: прибутки-збитки. Конфлікт між моральними нормами та принципом прибутку. Концепція «якості життя». Трирівнева система соціально-економічної раціональності: сфера легітимації та контролю економічної системи; функціональне управління комплексною економічною системою; калькуляційна раціональність персональної дії. Проблема виявлення колективного ладу уподобань. Комунікативно-етична раціональність у сфері економіки та господарювання. Ідея підприємницько-політичного діалогу. Прагматичні умови застосування комунікативної етики. Соціально-відповідальне підприємництво, зорієнтоване на політику консенсусу: діалогічна концепція відповідальності.

Ідея «соціального ринкового господарства» К.Гоманна. Пріоритет політики над економікою. Обґрунтування пріоритету шляхом комунікативного консенсусу.

Методологічні межі комунікативної теорії. Область застосування деонтологічної етики: розповсюдження тільки на питання, які можна обговорювати раціонально. Неможливість обрати гіпотетичну настанову щодо джерел власної ідентичності.

Межі раціонального дискурсу (А. Велмер): обумовленість практичного, естетичного та терапевтичного дискурсу суспільно-історичною ситуацією; вкоріненість практичних дискурсів у «боротьбі за визнання»; локальність та епізодичність практичних дискурсів.

Критика В.Гюсле: комунікативна прагматика як комунікативний ідеалізм. Зведення світу до знання про світ.

Критика Т.Ренча: методологічний розрив між належним та буттям. Самодетермінація комунікативно-дискурсивної практики.

Критика Г.Люббе: недостатність критеріїв розрізнення стратегічної та комунікативної дій.

Б.Екерман: вимога розмовної стриманості.

Критика Б.Вальденфельса: логоцентризм та євроцентризм.

П.Козловські: невизначеність здатності бути раціональним, відсутність повної поінформованості акторів, фактор професіоналізації публічних видів діяльності; витрати на дискурс (особисті та суспільні).

Критика кантіанської та гегельянської традиції практичної філософії в сучасному прагматизмі (Р.Порті). Критика концепції самості. Публічна мораль як предмет «ми-інтенцій». Зміна «доктрини об'єктивності» на «доктрину солідарності». Судження на підставі історичного досвіду.

Релігієзнавство

Релігієзнавство як наука. Предмет релігієзнавства. Структура релігієзнавства: філософія релігії, історія релігії, соціологія релігії, психологія релігії, феноменологія релігії та географія релігії. Основні категорії релігієзнавства. Методи дослідження та методологічні принципи релігієзнавства.

Наукове і богословське дослідження релігійних явищ: співставлення предмету, методології та структури. Принципи релігієзнавчих досліджень. Особливості історичного, філософського, соціологічного, психологічного, феноменологічного аналізу релігії. Засади визначення релігії, напряму її інтерпретації.

Визначення релігії. Релігія як відношення до сакрального: релігійний досвід, релігійні почуття, релігійна віра. Релігійні уявлення, догми та доктрини. Форми релігійних уявлень та вірувань. Релігійний культ: ритуал, обряд, таїнство. Релігія як відношення між людьми: релігійна спільнота. Інституціоналізація релігії. Соціалізація особи в рамках релігійного інституту. Типи релігійних організацій, їх походження і еволюція. Функції релігії. Принципи класифікації та систематизації релігійних феноменів.

Історичний розвиток релігієзнавства. Релігієзнавство як специфічна сфера гуманітарного знання. Психологічні фактори і гносеологічні предтечі виникнення релігієзнавства як галузі наукового пізнання. Зародки науки про релігію. Вчення про релігію епохи Середніх віків і Нового Часу. Дисциплінарні вияви релігієзнавства. Релігієзнавча думка в Україні.

Академічне і богословське релігієзнавство. Релігієзнавство і теологія. Філософські джерела формування релігійної свідомості, діяльності, відносин: метафізика, онтологія, епістемологія, праксеологія, антропологія релігії.

Генезис релігії, її ранніх форм. Теорії походження релігій: богословські та науково-раціоналістичні підходи. Єдність і багатоманіття джерел релігії. Умови формування і чинники первісних релігійних вірувань. Співвідношення гносеологічних і соціальних передумов у виникненні первісних вірувань.

Основні форми первісних вірувань. Ранні вірування та їх еволюція: магія, фетишизм, анімізм. Освячення роду та етносу в різних формах релігійних вірувань: тотемізм, культ предків. Родоплемінні культу. Родоплемінні вірування предків давніх українців.

Етнічні та регіональні релігії. Характерні риси і типи національних та національно-державних релігій. Розмаїття релігійних уявлень: полідемонізм, політеїзм, монотеїзм. Національні та національно-державні релігії Стародавнього Світу. Умови і причини виникнення етнічних релігій. Характерні особливості етнічних релігій. Порівняльний аналіз народних і

національних релігій. Вплив язичництва на формування та самоідентифікацію українців. Етнічна релігія давніх українців. Національні та національно-держані релігії сучасності: типологічні ознаки.

Етнічні релігії Америки та Африки. Національні релігії Індії: індуїзм, джайнізм, сикхізм. Національні релігії Китаю: даосизм, конфуціанство. Синто-японська національна релігійна система. Іудаїзм – національна релігія євреїв. Особливості віровчення і культу іудаїзму.

Світові релігії. Типологічні особливості світових релігій. Буддизм як світова релігія. Виникнення та поширення буддизму. Зміст буддистського релігійно-філософського вчення. Етика буддизму. Основні напрями в буддизмі, їх особливості. Поширення буддизму у сучасному світі.

Епоха виникнення християнства, його релігійні, філософські та етичні джерела. Біблія як священна книга іудаїзму і християнства. Християнська догматика. Символ віри. Християнський культ. Особливості церковної організації. Церква та держава: історичні моделі взаємодії. Основні конфесії у християнстві.

Православна догматика, східний обряд. Вселенське Православ'я: автокефальні та автономні церкви. Православна церква та держава: принцип “симфонії” та практика цезаропапізму.

Особливості віровчення, культу та церковної організації католицизму. Католицькі чернечі ордени. Католицизм в історії: папство як чинник політичного життя Європи. Контрреформація: роль Тридентського собору. Католицизм після П'я IX (кін. 19-20ст.): соціальна активність церкви. Сучасний католицизм після II Ватиканського собору. Понтифікат Іоана-Павла II. Енцикліка “Сотий рік” і подальший розвиток соціально-етичної доктрини католицизму.

Реформація: засади протестантської релігійності та церковності. Біблія в протестантизмі. Ранній та пізній протестантизм: особливості вчення, організації, культу. Основні протестантські деномінації. Модернізм та фундаменталізм у сучасному протестантизмі. “Протестантський дух та етика капіталізму”: соціальні, економічні та духовно-культурні виміри.

Іслам як світова релігія: виникнення та поширення. “П'ять стовпів” ісламу, інші особливості віровчення та культу. Основні течії в ісламі та їх особливості. Коран, Сунна та шаріат у житті мусульман. Іслам в історії України. “Ісламський чинник” та його роль у сучасному світі. Сучасна географія ісламу.

Релігійна свідомість і проблеми сучасної науки, економіки, політики, освіти, культури, мистецтва, права та моралі.

Розвиток форм нормативної регуляції в лоні релігійних традицій. Релігія і звичай, релігія і мораль. Вчення про гріх, його онтологічний та моральний вимір. Етика Декалогу та Нагірної проповіді в Біблії. Релігійна свідомість. Релігія і право. Закон: теологічний та юридичний зміст. Біблійне, талмудичне, коранічне право. Християнське канонічне та церковне право. Релігія і моральність, релігія та законослухняність. Релігійна етика господарювання та підприємництва: особливості конфесійних моделей в лоні східних та західних релігійних традицій. Принципи сакралізації влади. Церква і держава. Релігійні

реформи та політичні перетворення. Релігія і війна. Релігійний фундаменталізм та клерикалізм. Принцип теократії. "Громадянська релігія". Світська держава, її політика щодо релігії та церкви. Правові засади державно-церковні відносини, свобода совісті та свобода віровизнання, їх філософсько-антропологічне осмислення та політико-правове забезпечення в Україні та в світі. Релігійна та релігієзнавча освіта в Україні.

Історія і сучасний стан релігійних вірувань та конфесій в Україні. Релігійні вияви національного буття українців. Українські народні вірування і повір'я. Українське язичництво. Християнізація України-Русі. Середньовічне християнство в Україні. Берестейська унія. Могилянська доба українського Православ'я. Роль Християнства в розвитку української культури. Релігійне життя України часів колоніальної неволі. Поява і поширення протестантизму.

Релігія в житті національних меншин. Іудаїзм в Україні. Україна і хасидизм. Релігійно-церковне життя доби тоталітаризму. Секулярні тенденції і формування нових форм релігійності. Конфесійна структура та географія релігій в Україні. Мережа релігійних об'єднань в Україні та характеристики їх діяльності. Світоглядний та конфесійний плюралізм. Етноконфесійна ситуація в Україні та міжцерковні та внутрішньоконфесійні відносини. Вплив геополітичного становища України та системи міждержавних відносин.

Релігія в сучасному світі. Релігійна багатоманітність та її перспективи. Географія релігій та тенденції їх поширення. Кризові явища в сучасному релігійному житті: криза традиційної релігійності та церковності. Виникнення нових релігійних традицій як закономірність історико-релігійного процесу. Еволюція вчення, культової та позакультової діяльності традиційних конфесій: взаємодія модернізму та фундаменталізму. Глобальні проблеми сучасності в їх богословському та релігійно-етичному осмисленні. Екуменізм як вияв універсалістських тенденцій та пуризм як потяг до збереження культурно-релігійної ідентичності.

Конституційно-правові основи забезпечення свободи совісті в Україні. Зміст та практичне здійснення державного регулювання релігійного життя за умов комуністичного режиму. Подолання в умовах становлення Української державності негативних наслідків порушень прав громадян на свободу совісті. Демократизація відносин між церквою та державою в суверенній Україні. Законодавство України про свободу совісті. Тенденції державно-церковних відносин. Джерела вільнодумства. Поширення нових релігійних течій в Україні. Прогнози у сфері релігійного життя.

Етика

Історія становлення і розвитку етичних норм в контексті світової етичної думки. Походження і значення термінів «етика» і «мораль». Функції моралі. Етика в системі філософських наук. Етика і релігія. Етика і моральне богослов'я. Суб'єкт, предмет та об'єкт етики.

Історія розвитку етичної думки стародавнього Сходу. Головні етичні

програми стародавнього Китаю: Даосизм як пошук індивідуального шляху та етика вседіяння. Конфуціанство як етика людської самовдосконалення.

Категоріальна основа китайської етики. Категорія доречності як єдність теорії та ритуалу. Категорія благодаті як єдність магічної сили та морального імперативу. Категорія «шляху» як синергія неба та людини в контексті абсолюту. Китайська гуманність як любов до людей і гармонії світу.

Особливості етики стародавньої Індії. Категорія цінності блага і мети в етичній думці стародавньої Індії. Кордони етичного в етичній думці стародавньої Індії. Оцінка: «зовнішня» і «внутрішня».

Стародавня етична дидактика. Головні моральні чесноти та їх характеристика у брахманській та буддійській етичних традиціях. Характеристика моральних чеснот у контексті стародавніх індійських етичних традицій: правдивість; цнотливість; безкорисливість; терпіння; мужність.

Історія етичної думки античного світу. Моральний канон античності в текстах старогрецької культури. Поеми Гомера «Одисей» та «Іліада» про моральну сутність героя античності як ідеальної людини. Безсмертя античного героя в контексті трьох моральних чеснот: мужності, слави та честі.

Сім античних мудреців про мораль як форму етичних імперативів. Основні моральні чесноти мудреця: особиста досконалість, інтелектуальний розвиток та душевний спокій. Мудрість духовний феномен.

Етичні вчення в ранній грецькій філософії. Етичне вчення Геракліта як ідея наслідування вагомих етичних цінностей. Етичне вчення Піфагора та піфагорійців про зв'язок математики з моральними чеснотами. Етичне вчення Демократа про моральні чесноти та шляхи їх досягнення.

Сутність етичного вчення Сократа. Мудрість як вища моральна чеснота в житті та філософському вченні Сократа. Моральний шлях Сократа як життя в істині.

Етичні погляди Платона та Арістотеля. Індивідуальна етика Платона як етика самовдосконалення і саморозвитку. Категорія «справедливості» в контексті соціальних поглядів Платона. Предмет та завдання етики у філософських поглядах Арістотеля. Арістотель про основні етичні категорії: справедливість, дружба, щастя. Характеристика основних етичних ідей в працях Арістотеля: «Нікомахова етика», «Евдомова етика», «Велика етика».

Етичне вчення епікурейців. Етична концепція про потреби: природні та необхідні, та неприродні і не необхідні. Етичне вчення про дружбу. Етичне вчення стоїків про чесноти: мудрість, мужність, справедливість, поміркованість. Мудрець як втілення всіх чеснот.

Етична думка Середньовіччя та доби Ренесансу. Формування християнської моральної доктрини в контексті десяти заповідей Божих. Нагірна проповідь Ісуса Христа з дев'ятьма заповідями блаженства та їх значення для формування християнських чеснот. Характеристика основних моральних чеснот християнства: смиренність, каяття, милосердя, правдолюбство, чистота думок та вчинків, миролюбство, мужність у

відстоюванні правди та справедливості.

Основні ідеї роботи Августина Аврелія «Сповідь». Проблема добра та зла, свобода вибору людини в релігійно-філософській концепції Августина Аврелія. Гріх та його сутність, шляхи подолання гріха.

Головні ідеї праці Томи Аквінського «Сумма теології». Тома Аквінський про свободу вибору людини. Етична категорія «щастя» в контексті релігійно-філософського дискурсу Томи Аквінського. Гуманізм як основний принцип доби Відродження. Честь і гідність людини в контексті гуманізму. Етичний контекст репутації людини.

Загальна характеристика поглядів Дж. Бруно. Дж. Бруно про любов та її значення в моральному розвитку людини. Поняття про любов чуттєву та любов божественну.

Концепція любові в «Божественній комедії» Данте. Сутність пекла та раю у формуванні моралі в контексті «Божественної комедії» Данте.

Етичні вчення доби Нового часу. Етична концепція Декарта. Місце і значення етики в контексті філософського знання. Основні правила моралі в етичній концепції Декарта: рішучість, твердість, поміркованість, толерантність, розсудливість. Моральні чесноти та їх роль у формуванні особистої моралі людини.

Етичні вчення Спінози. Головні ідеї «Етики» Спінози. Вчення Спінози про благо як вищу мету буття та про шляхи його досягнення. Спіноза про моральні чесноти (мужність, великодушність) та їх значення у формуванні моральності людини. Концепція добра і зла в етичних поглядах Спінози. Поняття про свободу людини як різновид природної необхідності.

Етичне вчення Локка. Роль свідомих дій людини у формуванні його моральності. Етичне вчення Локка про закони: божественні закони, закони громадські та природні закони.

Етична думка в контексті німецької класичної філософії. Етичне вчення І. Канта. Категоричний імператив Канта та його сутність. Етичне вчення Канта про обов'язок: обов'язок по відношенню до себе і обов'язок по відношенню до інших. Категорія свободи в етичній концепції І. Канта. Можливість свободи: негативна та позитивна свобода.

Етична концепція Гегеля. Феномен моралі в контексті розвитку об'єктивного духу. Етична концепція свободи. Діалектика свободи в контексті абстрактної свободи та внутрішньої свободи. Свобода та відповідальність. Проблема добра та зла в етичній концепції Гегеля.

Етичні погляди Л. Фейєрбаха. Щастя як основний моральний принцип життя людини, як прояв єдності «я» і «ти». Мораль як сфера вільного самовизначення людини по відношенню до щастя та самодіяльності. Концепція добра і зла в етичних поглядах Фейєрбаха.

Моральні цінності людини в контексті сучасних філософських течій. Етична думка в контексті екзистенційної філософії. Формування моральних якостей людини в контексті міжсуб'єктної взаємодії та дихотомії: «близький-далекий», «свій-чужий». Дегуманізація спілкування в контексті відчуження людини від своєї самості і перетворення в «людину-функціонера», «людину-

ролевіка». Спілкування як найвища розкіш (Екзюпері) та як «пекло» (Ж.-П. Сартр). Вплив негативних та позитивних якостей на процес спілкування. Свобода як етична категорія у філософських роздумах представників екзистенційної філософії. Свобода як відповідальність.

3 Фройд про зв'язок психоаналізу з мораллю. Мораль Фрейда в контексті Едипового комплексу. Формування моральної свідомості людини в контексті основних категорій теорії Фрейда: «Я», «Воно», «над-Я». Вчення К. Юнга про мораль. Феномен колективно несвідомого та його вплив на формування моралі. Поняття про архетипи. Вплив архетипів на формування моральної свідомості людини. Е. Фром про два основні напрями в житті людини: бути чи мати?

Основні етапи розвитку української етичної думки. Етична думка доби Київської Русі. «Ярославова правда» та «Руська правда» про основні моральні норми доби Київської Русі. «Києво-Печерський Патерик» про мораль святої людини як вищий тип моральності.

Етична думка доби українського бароко. Києво-Могилянська академія як приклад поєднання високої освіти та моралі. Магдебурзьке право та його вплив на розвиток високої моралі в містах. Етичне вчення Г. Сковороди в контексті категорій «сене буття» та «щастя».

Кирило-Мефодіївське товариство в контексті української національної ідеї, побудованої на засаді високої моралі. Д. Чижевський про український національний характер та його моральні складові.

Основні етапи розвитку етичної думки України в ХХ ст. Етична думка в Україні та сучасність.

Мораль як соціальний феномен. Мораль і проблема її соціальної детермінації. Мораль та інституційна регуляція. Мораль, право і політика.

Поняття і структура моральної свідомості. Структура моральної свідомості. Добро і зло як основні категорії моральної свідомості. Сене життя в контексті моральної свідомості.

Об'єктивні і суб'єктивні категорії моральної свідомості. Обов'язок і відповідальність. Щастя як категорія моральної самосвідомості. Моральна референція особистості. Совість як центральний чинник моральної самосвідомості.

Моральні проблеми людської діяльності та етика спілкування. Діяльність як світо відношення. Спілкування як царина людської моральності. Моральні виміри спілкування.

Естетика

Предмет естетики в системі наукового знання. Проблема термінології. Походження поняття «естетика». Зародження і становлення естетичної думки. Естетика як філософська наука. Предмет науки естетики, його історична динаміка. Предметне поле сучасної естетики. Функції естетики. Методи естетичних досліджень. Естетика в структурі

міжпредметних зв'язків. Інтеграція естетики з культурологією, соціологією, психологією. Зв'язок естетики із загально-світоглядною проблематикою.

Основні етапи і напрями розвитку світової естетичної думки. Принципи і критерії періодизації естетики. Зародження естетичних уявлень. *Естетичні уявлення стародавнього світу.* Естетичні уявлення в культурі Стародавнього Єгипту, Месопотамії, Ірану, Палестини.

Космологічні засади естетичних уявлень *Стародавньої Греції* та їхнє відображення в мистецтві доби архаїки. Естетика класичної доби: космологічна естетика Піфагора, антропологічна естетика софістів і Сократа, ейдологічна естетика Платона. Аристотель як систематизатор античної естетики. Поняття мімесису та катарсису в естетиці Аристотеля. Естетика елліністичної доби.

Візантійська естетика. Поняття прекрасного у візантійській естетиці. Категорія світла та її зв'язок і ученням ісихазму. Колір як модифікація прекрасного. Теорія символів. Образ-символ-знак. Філософсько-естетичні засади іконописного мистецтва.

Естетика західноєвропейського середньовіччя. Роль християнства у формуванні естетики середньовіччя. Антична спадщина і середньовічна естетична думка. Теоцентричний характер середньовічної естетики. Специфіка трактування категорії прекрасного. Мистецтво як видимий образ невидимого світу. Алегоричний і символічний характер середньовічного мистецтва. Митець у розумінні середньовічної естетики. Романський та готичний стилі середньовічного мистецтва. Вплив естетики середньовіччя на подальший розвиток естетичної думки.

Естетика і мистецтво Відродження. Соціально-історичні та філософські основи естетики Відродження. Вплив гуманістичної ідеології і формування ренесансної естетики. Категорія прекрасного в естетиці Ренесансу. Мистецтво як найдосконаліший спосіб осягнення світу. Одиначне і загальне в художньому образі. Вплив мистецтва на формування суспільного ідеалу. Культ творчої особистості. Основні етапи розвитку ренесансного мистецтва.

Особливості естетики Північного Відродження. Готика та релігійне оновлення як джерело естетичних ідей. Образ "звичайної людини". Побутовий простір живописного мистецтва.

Естетика Нового часу. Бароко (відображення в естетиці бароко принципів ірраціоналістичної філософії та ідей емпіризму. Теорія афектів та її вплив на барокову естетику. Д. Маріно про митця і художню творчість. Значення метафори. Принцип гри у бароковому мистецтві). Класицизм (трактування категорії прекрасного в естетиці класицизму. Роль зразка і канону. Теорія "модусів" Н. Пуссена. Принцип "трьох едностей" та розділення жанрів. "Поетичне мистецтво" Н. Буало про завдання мистецтва та специфіку художньої творчості. Мистецтво класицизму).

Естетика доби Просвітництва. Філософські основи просвітницької естетики. Становлення естетики як самостійної науки. Категорія

прекрасного в естетиці Просвітництва. Трактат У.Хогарта "Аналіз краси".Г.Е.Лессінг про види мистецтва (трактат "Лаокоон, або Про межі живопису і поезії).Проблема художнього смаку в естетичній думці ХУІІІ ст. Аналіз природи і специфіки художньої творчості у трактаті Д.Дідро "Парадокс про актора". Просвітницька концепція людини як основа теорії естетичного виховання.

Німецька класична естетика. Вчення Канта про прекрасне. Творча особистість та художня творчість в естетиці І. Канта. Діалектичний аналіз природи та історичного розвитку мистецтва в естетичній теорії Г.Гегеля.

Основні тенденції некласичної естетики. Сучасні естетичні теорії. Становлення естетичної думки у вітчизняній культурі.

Специфіка і структура естетичної свідомості. Естетична діяльність.Естетичне ставлення до дійсності. Поняття естетичної свідомості. Відмінність естетичної свідомості від інших форм духовного життя. Рівні функціонування естетичної свідомості: теоретичний і побутовий. Естетична потреба та її співвідношення з іншими сторонами естетичної свідомості. Розвиток естетичної потреби в онтогенезі. Естетичне почуття. Естетичний смак, критерії оцінки його розвинутості. Естетична інтуїція. Естетичний ідеал, його зв'язок з суспільним і моральними ідеалами людини і суспільства. Функції естетичного ідеалу Естетичні погляди й естетична теорія як елементи естетичної свідомості. Особливості, мета та види естетичної діяльності, співвіднесеність її з іншими видами людської діяльності. Художня та естетична діяльність. Дизайн як вид естетичної діяльності.

*Основні естетичні категорії.*Естетичне як метакатегорія естетики. Міфологічна, утилітарна, моральна форма естетичного. Естетичне і "надчуттєве". Аксіологічне трактування естетичного.

Історичні парадигми осягнення прекрасного (космоцентрична, природнича, формалістична, релігійна, суспільна, суб'єктивістська, діалектична). Онтологічна, гносеологічна, феноменологічна сутність прекрасного. Прекрасне як загальнолюдська цінність. Прекрасне і національна культура.

Діалектика прекрасного і потворного. Зв'язок естетичних категорій прекрасного і потворного з етичними категоріями добра і зла.

Прекрасне і величне. Величне як джерело піднесеного. Історична динаміка уявлень про піднесене. Пафосність і монументальність як вияв піднесеного в мистецтві.

Піднесене та нище.

Категорія трагічного як відображення екзистенційних суперечностей людського буття. Діалектика трагічного та її відображення у аристотелівському вченні про катарсис. Проблема трагічного в естетиці екзистенціалізму (Ж.-П. Сартр, А. Камю). Трагічне в сучасному мистецтві.

Історична еволюція розуміння комічного («Поетика» Арістотеля, проблема комічного в середньовічній філософії; ренесансна теорія комічного; теорія «романтичної іронії»). Категорія комічного у філософії А. Бергсона. Комічне в теорії З. Фрейда. Філософія сміху М. Бахтіна. Комічне

як засіб гармонізації буття. Комічне як вияв свободи і творчого потенціалу людини. Комічне в культурі постмодерної доби.

Естетика як метатеорія мистецтва. Мистецтво як соціальний і культурний феномен. Морфологія мистецтва. Проблема походження мистецтва в світлі сучасної естетичної теорії. Процес автономізації мистецтва в культурі стародавнього світу.

Мистецтво як мімесис. Теорія мімесису у філософії Арістотеля. Проблема художнього відображення дійсності в естетиці Ренесансу. Трактат Д.Дідро "Парадокс про актора": правда життя і правда мистецтва. Сучасна естетика про міметичну природу мистецтва (М.Гайдеггер).

Мистецтво і гра: аналіз проблеми у філософії Геракліта, Платона, Ф.Шіллера, позитивістській філософії XIX ст. Аналіз ігрової природи мистецтва у праці Й.Гейзінги "Homo ludens".

Концепція аполлонівського і діонісійського в мистецтві як відображення діалектики хаосу і космосу (Ф.Ніцше). К.Г.Юнг та неофрейдистська інтерпретація ідеї аполлонівського і діонісійського в мистецтві.

Мистецтво як вияв діалектики загальнолюдського та національного. Традиція і новація в мистецтві. Мистецтво як поліфункціональна система. Функції мистецтва стосовно людини, суспільства, природи. Мистецтво як художня самосвідомість культури. Основні соціальні функції мистецтва у сучасному суспільстві.

Поняття виду мистецтва. Проблема класифікації. Загальна характеристика основних видів мистецтва (декоративно-прикладне мистецтво, література, живопис, графіка, скульптура, архітектура, музика, театр, кіномистецтво).

Елітарне та масове мистецтво. Актуальний вид мистецтва в історії світової культури.

Синтез мистецтв. Особливості синтетичних видів мистецтва.

Історичні закономірності художнього розвитку. Художній розвиток суспільства. Художність як естетична категорія. Художній метод. Художній стиль: джерела формування і розвитку. Художній напрям. Художня течія. Свобода і детермінізм в мистецтві. Основні етапи розвитку мистецтва. Первісне мистецтво, його полі функціональність. Мистецтво стародавнього світу. Мистецтво середньовіччя. Мистецтво Відродження. Мистецтво нового часу.

Мистецтво XX століття в контексті європейської естетики. Модернізм як художньо-естетична система. Срібний вік у Росії та кінець класичної європейської культури. Художні напрями та течії модернізму. Постмодернізм як естетичний феномен. Принципи мистецтва соціалістичного реалізму. Contemporary art.

Питання:

1. Поняття світогляду: етимологія, значення і зміст терміна.
2. Міфологічні та релігійні елементи світогляду.
3. Світогляд як духовно-практичне освоєння світу. Основні функції світогляду.
4. Філософія як теоретичний вираз світоглядного ставлення до світу і теоретична форма самосвідомості людини.
5. Філософія в системі культури людства та її національні особливості.
6. Давня індійська філософія: ортодоксальні та неортодоксальні даршани.
7. Китайська філософія: порівняльний аналіз учень Лао Цзи і Конфуція. Школи даосизму, конфуціанства, моїзму і легізму.
8. Філософські вчення про природу, рання грецька діалектика у пошуку первоначал (мілетці, Геракліт, Піфагор, атомісти, Емпедокл, елеати).
9. Філософські вчення софістів та їхня критика у філософії Сократа і сократичних школах (мегарики, кіренаїки, кініки, Ксенофонт).
10. Вчення Платона про ідеї та його переосмислення в неоплатонізмі (Аммоній Саккас, Плотін, Порфирій, Прокл, Ямвлій та ін.). Вплив платонівської філософії на становлення філософсько-теологічної системи апологетів.
11. Вчення Арістотеля та його переосмислення у східному перипатетизмі (аль-Кінді, ібн Сіна, аль-Фарабі, ібн Рушд, Маймонід) та аверроїзмі (Сігер Брабантський).
12. Давньогрецька філософії елліністичного періоду (стоїки, скептики, епікурейці).
13. Східна і західна патристика: спільне і відмінне у вченнях християнських апологетів.

14. Августин і Тома Аквінський як ключові постаті західної середньовічної філософії: порівняльний аналіз вчень.

15. Спів реалістів (лінія Еріугени) і номіналістів (лінія Росцеліна) про універсалії як основний сюжет у схоластичній філософії Середньовіччя. Концептуалізм як поміркований реалізм (П. Абеляр, Іван Солсберійський, Іван Дунс Скот та ін.).

16. Гуманізм і натурфілософія в епоху Відродження.

17. Філософія Нового часу у пошуках методу наукового пізнання та реалізації розумності світу (емпіризм, раціоналізм, картезіанство).

18. Дух наукового знання у філософії доби Просвітництва.

19. Криза раціоналізму у філософії німецького романтизму, волюнтаризмі А.Шопенгауера, протоекзистенціалізмі С.К'єркегора, ірраціоналізмі Ф.Ніцше та представників «філософії життя».

20. Складність і багатоманітність філософських підходів у німецькому ідеалізмі 19 ст. Особливості гегельянства і неокантіанства.

21. Марксистська філософська традиція та її історичні трансформації (марксизм, фрейдомарксизм, марксизм-ленінізм, Франкфуртська критична філософія, західний та радянський неомарксизм, постмарксизм).

22. Філософське переосмислення феномену людини у філософії 20 ст.: психоаналіз (З.Фройд, К.Г.Юнг, Ж.Лакан та ін.), екзистенціалізм (К.Ясперс, Ж.-П.Сартр, А.Камю та ін.), персоналізм (М.Бердяєв, М.Бубер, Е.Мун'є), феноменологія (Е.Гуссерль, М.Гайдеггер, М.Шелер), неотомізм (Ж.Марітен, Е.Жильсон та ін.), діалектична теологія (К.Барт, П.Тілліх та ін.).

23. Основні положення філософії постмодернізму: деконструкція, «смерть автора» (суб'єкта), крах метанарративів, симуляція і симулякри, епістема, ризома, номадизм, «машини бажань», «тіло без органів» тощо.

24. Позитивізм та його трансформація у сучасну аналітичну філософію (перший позитивізм, неореалізм, Віденське коло, філософія мови Л.Вітгенштайна, прагматизм і неопрагматизм, сучасна філософія науки).

25. Українська філософська традиція софійності та філософії серця від Г.Сковороди і П.Юркевича до світоглядних розвідок Київської філософської школи. Вплив української філософії на російську релігійно-філософську традицію.

26. Поняття культури, її функції і типологія.

27. Методологічні принципи й джерела вивчення культури як історичного процесу.

28. Причини, сутність та головні риси кризових явищ в культурі.

29. Постмодернізм як нова парадигма соціокультурної трансформації.

30. Специфіка розвитку зарубіжної культури за формаційним підходом.

31. Специфіку розвитку зарубіжної культури за цивілізаційним підходом.

33. Культура і цивілізація.

34. Проблеми розвитку культури в контексті доіндустріальної цивілізації.

35. Особливості культури в контексті індустріальної цивілізації.

36. Специфіка культури в контексті інформаційної цивілізації.

37. Специфіка розвитку української культури.

38. Філософія культури: її об'єкт, предмет і методи.

39. Культура і соціальна структура.

40. Культура і природа. Сучасне осмислення екологічної культури.

41. Роль міфології і релігії в становленні духовної культури.

42. Канали трансляції культури. Культура як пам'ять.

43. Матеріальна і духовна культура.

44. Географічний чинник в культурі.

45. Діахронічний і синхронічний аспекти дослідження культур.

46. Масова, народна й елітарна культура.

47. Поняття субкультури і контркультури.

48. Історизм і культура.
49. Історія науки і техніки та їх роль у розвитку духовної культури.
50. Розкрити специфіку і характерні риси науки і техніки в їх історичному розвитку від античності до сьогодення.
51. Сцієнтизм та антисцієнтизм. Наука і релігія.
52. Форми та рівні наукового пізнання.
53. Зміст поняття «наукова картина світу».
54. Проблема наукових революцій.
55. Основні концепції філософії науки.
56. Верифікація, фальсифікація, детермінізм та проблема демаркації в науці.
57. Класифікація наук. Спеціалізація та інтеграція в науці.
58. Теоретичні методи наукового пізнання.
59. Емпіричні методи наукового пізнання.
60. Особливі універсальні методи наукового пізнання.
61. Проблеми дефініювання та значення терміну буття.
62. Головні діалектичні пари метафізики.
63. Теорії форми і матерії, що сформувалися в історії філософії
64. Загальне визначення трансценденталій добра, істини, єдності і краси.
65. Тлумачення проблеми категорій в Арістотеля, стоїків, І. Канта та В.Ф.О. Куайна.
66. Матерія та свідомість: діалектика співвідношення.
67. Становлення психічного відображення та генезис свідомості.
68. Структура свідомості, її основні рівні.
69. Рух як спосіб існування матерії. Види руху.
70. Простір і час – форми буття матерії. Основні властивості простору і часу.
71. Проблема пізнання в історії філософії.
72. Трансцендентний екзистенціал і пізнання.

73. Еволюційна епістемологія.

74. Ціль буття людини за Ф. Ніцше, за К. Марксом, З. Фройдом і Г. Маркузе.

75. Сенс буття і епістемологічна проблема.

76. Виокремлення наук із філософії.

77. Ідеал позитивної науки і епістемологічна дійсність.

78. Предмет та метод формальної логіки.

79. Значення формальної логіки.

80. Поняття як форма мислення. Логічні операції над поняттями.

81. Сутність судження та його структура. Види суджень.

82. Умовиводи та їх види.

83. Дедуктивні умовиводи, їх види та правила побудови.

84. Недедуктивні умовиводи: індуктивні та за аналогією.

85. Сутність запитання та його структура. Види запитань.

86. Відповіді та їх види.

87. Сутність та структура аргументації.

88. Доведення та спростування. Пряме і непряме доведення.

89. Логіка класична та некласична: сутність, особливості та причини виникнення.

90. Система багатозначної логіки Я. Лукасевича.

91. Алетична та темпоральна логіка.

92. Логіка деонтична та епістемічна.

93. Проблема соціального буття в філософії.

94. Соціальна реальність як спосіб буття людини.

95. Соціальний простір та соціальний час як форма прояву та здійснення буття суспільства.

96. Суспільство як об'єкт філософського аналізу.

97. Моделі соціального функціонування та розвитку.

98. Проблема законів соціального розвитку.

99. Природа та суспільство: діалектика взаємозв'язку та взаємодії.

100. Соціосфера і специфіка соціального буття людини.
101. Суспільне виробництво та його структура.
102. Суспільна свідомість та форми її прояву.
103. Духовна сфера суспільства.
104. Антропосоціогенез.
105. Культурогенез.
106. Поняття історичної свідомості та передумови її формування.
107. Філософія історії: поняття та предмет. Формування предмету філософії історії.
108. Субстантивна та аналітична філософії історії.
109. Дисциплінарні межі філософії історії. Філософія історії в системі суспільно-гуманітарного знання.
110. Визначні підходи та парадигми філософії історії.
111. Актуальність філософії історії, її сучасні завдання.
112. Початок грецької історіографії. Натуралістичний історизм античності.
113. Поняття метапаттерну історії як базової інтуїції в розумінні історичного процесу.
114. Циклічні уявлення про історію в давньогрецькій міфології та філософії.
115. Проблема «кінця історії» в новітній філософії історії (Ф.Фукуяма). Концепт «постісторія».
116. Тлумачення історичного процесу за моделлю «різоми» (Дельоз, Гваттарі).
117. Образи світової історії в новітній філософії історії: концепція світ-системного аналізу І.Валерстайна.
118. Політична філософія як розгалудження практичної філософії.
119. Лібералізм як модельна структура модерної політичної філософії.
120. Повна концепція моральної особистості: розсудковість (розсудливість) та раціональність (розумність).

121. Політична філософія в ранньому Модерні.
122. Теорія справедливості Дж. Ролза.
123. Інституалізація політичної філософії в Україні.
124. Права людини як незаперечні вимоги людської природи.
125. Контрактористська модель Дж. Локка.
126. Природне право власності.
127. Принципи справедливості та правила пріоритету.
128. Специфіка та актуальність проблеми людини в філософії.
129. Генеза проблеми людини в історії західної філософії.
130. Становлення і розвиток філософської антропології у XX столітті.
131. Проблема сутності людини в історії філософії.
132. Своєрідність людського способу існування людини в світі.
133. Свобода, творчість, духовність як сутнісні характеристики людини, форми прояву її універсальності і унікальності.
134. Проблема походження та природи людини в філософії: різноманіття підходів.
135. Специфічні характеристики людського способу буття в світі.
136. Людське життя як філософська проблема.
137. Трансгуманізм: сутність, специфіка, форми прояву.
138. Практичний (моральний) вимір філософії.
139. Дисциплінарне поле практичної філософії.
140. Герменевтично-практична функція практичної філософії.
141. Три перспективи тлумачення свободи в практичній філософії.
142. Свобода як практична апріорі (І. Кант).
143. Передумови та сутність сучасної реабілітації практичної філософії.
144. Поняття теоретичного та практичного розуму.
145. Проблема граничного обґрунтування моральних норм: головні підходи до її розв'язання.
146. Контрверза матеріальної етики і етики відповідальності.
147. Головні засади аристотелівської етики блага.

148. Нормативний і комунікативний консенсус: їх специфіка.
149. Предмет релігієзнавства та основні етапи розвитку релігієзнавства як науки.
150. Основні теоретичні проблеми сучасного релігієзнавства.
151. Соціологічні теорії про місце та роль релігії в житті суспільства (О. Конт, Е. Дюркгейм, К. Маркс, М. Вебер).
152. Іудаїзм – перша історична форма строгого монотеїзму. Базові ідеї іудаїзму.
153. Релігійне та загальнокультурне значення Біблії, її структура і зміст.
154. Передумови і чинники виникнення християнства.
155. Іслам у сучасному світі. Ісламський радикалізм та екстремізм.
156. Національні релігії (індуїзм, синтоїзм, конфуціанство, даосизм).
157. Нетрадиційні форми релігійного життя кінця XX ст.
158. Історичний розвиток атеїстичних ідей.
159. Охарактеризуйте провідні етичні категорії «добро» та «зло».
160. Проаналізуйте головні парадигми спілкування.
161. Розкрийте структуру моральної свідомості.
162. Проаналізуйте проблему пошуку сенсу життя.
163. Доведіть, що любов є головним чинником морального спілкування.
164. Охарактеризуйте об'єкт та предмет естетики.
165. Розкрийте структуру естетичної свідомості.
166. Розкрийте сутність категорій естетики.
167. Проаналізуйте основні художні стилі в мистецтві.
168. Охарактеризуйте методологічні засади дослідження мистецтва.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Александрова О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження: підручник. – К.: 2002.
2. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. Курс лекцій. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: –Генеза, 1996., Розд. 3, § 2, С. 199 – 220.
3. Артемюк Б. Філософські проблеми суспільного розвитку. – К.:Абрис, 2008. – 176 с.
4. Асмус В. Этика Канта // Кант И. Соч.: В 6 т. — М, 2014. — Т. 4. Ч. 1. — С. 5-66.
5. Асмус В.Ф. Диалектика необходимости и свободы в философии истории Гегеля // Вопросы философии. – 1995. – №1. – С. 52 – 69.
6. Афанасенко В. С., Горлач М. І., Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Квіткін П. В. Соціальна філософія: підруч. для вищ. шк. – Х.: Прапор, 2007.
7. Бацевич Ф.С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень: підручник. – К.:Академія, 2008. – 240 с.
8. Бойченко І.В. Філософія історії. Підручник. – К., 2000.
9. Бондар С. В., Вдовиченко Г. В., Кривда Н. Ю., Литвинов В. Д., Лісовий В. С. Історія української філософії: підручник. – К. : Академвидав, 2008. — 624 с.
10. Буття // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 68 – 69.
11. Введение в философию: Учеб. пособие для вузов / Авт. колл.: Фролов И. Т. и др. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Республика, 2003.
12. Виробництво суспільне// Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.
13. Відносини виробничі// Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.– С. 85.
14. Вільчинський Ю. Філософія історії: теорія взаємопроникнення часу і вічності. – К.: Поліграфкнига, 2009. – 360с.
15. Власність// Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.– С. 95.
16. Гайденко П. П. Эволюция понятия науки (XVII–XVIII вв.). – М.: 1987.
17. Гайденко П.П. История новоевропейской философии в ее связи с наукой. – М.: 2000.
18. Герменевтика // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.– С. 114-117.
19. Го Можо. Философы древнего Китая: («Десять критических статей») / Можо Го; [пер. с кит., общ. ред. и послесл. Н.Т. Федоренко]. –М.: Иностр. лит., 1961. –737 с.
20. Головка Б.А. Філософська антропологія.– К., 1997, –239 с.

21. Горський В.С. Історія української філософії. Курс лекцій. – К.: 1997.
22. Горський В.С., Кислюк К.В. Історія української філософії: підручник. – К.: Либідь, 2004. – 488 с.
23. Горфункель А. Философия эпохи Возрождения. – М.: 1980.
24. Гринин Л.Е. Государство и исторический процесс. Политический срез исторического процесса. – М. – 2007. – 240 с.
25. Гулыга А. В. Немецкая классическая философия. – М., 2006. – С. 63-104.
26. Гусев В.І. Вступ до метафізики: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2004. – 488 с.
27. Гусев В.І. Західна філософія Нового часу. XVII-XVIII ст.: Підручник. – К.: 2000.
28. Данильян О.Г. Философия: учебник / О.Г. Данильян, В.М. Тараненко. – М.: ЭКСМО, 2009. – Раздел 12. – С. 341-364, Раздел 13. – С. 365-384.
29. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: підручник. – Харків: 2011.
30. Діалектика. Діалектичний метод // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.– С. 158 – 161.
31. Діденко В.Ф. Філософія: ескізи для самопідготовки: Навчальний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр — Київський університет, 2006. – Тема 12. – С. 153 – 164.
32. Древнекитайская философия: Собрание текстов в 2-х т. –М.: Мысль, 1972-1973. – (Серия «Философское наследие»).
33. Егоров В.С. Философия открытого мира. – М.:Московский психолого –социальный институт; Воронеж: Издательство НПО –МОДЭК, 2002., (Серия —Библиотека студента). – С. 183 – 188.
34. Екзистенція // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.– С. 187.
35. Економіка//Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.– С. 190.
36. Епістемологія // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 201-202.
37. Закович М.М. Культурологія: українська та зарубіжна культура. Навч. Посібник. – К., 2007.
38. Зиновьев А.А. Очерки комплексной логики. – М., 2000.
39. Зиновьев А.А. Фактор понимания. – М., 2006.
40. Индийская философия: энциклопедия / [отв. ред. М.Т. Степанянц; Институт философии РАН]. – М.: Восточная литература, 2009. –950 с.
41. История восточной философии / Отв. ред. М.Т. Степанянц. – М.: 1998.
42. История китайской философии / [пер. с кит. В.С. Таскина; ред. М.Л. Титаренко]. – М.: Прогресс, 1989. – 551 с.

43. История философии. Учебник для вузов / Под. ред. В.В. Васильева, А.А. Кротова, Д.В. Бугая. – М.: 2005.
44. История философии. Энциклопедия. – Мн.: 2002.
45. История философии: Запад – Россия – Восток. Учебник для студентов высших учебных заведений. Книга вторая: Философия XV-XIX веков / под. ред. Н.В. Мотрошиловой. – М.: 2000.
46. Істина // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 252 – 253.
47. Історія світової культури / Ред. Левчук Л.Т. – К., 1999.
48. Історія української філософії: підручник для студ. вищих навч. закл. – К.: Київський університет, 2008. – 592с.
49. Історія філософії // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 257 – 259.
50. Історія філософії. Словник / За ред. В.І. Ярошовця. – К.: Знання України, 2006. – 1200с.
51. Історія філософії: Підручник / Ярошовець В.І., Бичко І.В., Бугров В.А. та ін.; за ред. В.І. Ярошовця. – К.: 2002.
52. Історія// Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 255.
53. Ішмуратов А.Т. Вступ до філософської логіки.- К., 1997.
54. Капіталізм// Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 268-269.
55. Касьян В.І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів / Навч. посібник. – К.: 2008.
56. Категорії // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 272 – 273.
57. Категорії діалектики // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 273 – 274.
58. Клини С. Математическая логика. – М., 1973.
59. Комунікація // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 291.
60. Конверський А.Є. Логіка традиційна та сучасна.- К., 2007.
61. Кузнецов В. Н. Немецкая классическая философия второй половины XVIII — начала XIX века. — М., 1989. — С. 49—70.
62. Кузнецов В. Н. Французский материализм XVIII века. - М.: 1981.
63. Кузнецов В.Н., Мееровский Б.В., Грязнов А.Ф. Западноевропейская философия XVIII века. – М.: 1986.
64. Культура // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 313 – 314.
65. Культурология: Учебное пособие / Сост. А.А. Радугин. – М., 1999.
66. Культурологія: теорія та історія культури: Навч. посіб. / За ред. І.І. Тюрменко, О.Д. Горбула. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004.
67. Лазарев В. В. Становление философского сознания Нового времени. – М.: 1987.

68. Левчук Л. Т. Історія світової культури. – К.: Либідь, 1999. – 477 с.
69. Лой А.Н. Сознание как предмет теории познания. – К., 1998.
70. Лосский Н.О. История русской философии. – М.: 1991.
71. Лукасевич Я. Аристотелевская силлогистика с точки зрения современной формальной логики. – М., 1959.
72. Людина // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 350.
73. Майєвтика // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 354.
74. Мамардашвили М.К. Картезианские размышления. – Ел. джерело: <http://philosophy.ru/library/mmk/kr/index.html>.
75. Матерія // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 366 – 367.
76. Мердок Дж. П. Социальная структура. – М., – ОГИ, 2003., – 608 с.
77. Метафізика // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 372 – 373.
78. Милль Д.С. Система логики. – СПб., 1865. – Т.1.
79. Мировая художественная культура. – М., 1996.
80. Мова // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 389.
81. Мова науки // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 389 – 90.
82. Момджян Х. Н. Французское Просвещение XVIII века. – М.: 1983.
83. Нарский И. С. Западноевропейская философия XIX века. – М, 1976. – С. 53-80.
84. Нарский И.С. Западноевропейская философия 18 века. – М.: 1973.
85. Новая философская энциклопедия. В 4-х томах/ под ред. В.С. Степина. – М.: 2000-2001.
86. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. – К.: 1999.
87. Ольденбург Сергей. Жизнь Будды, индийского учителя жизни. Пять лекций по буддизму. – Самара: Агни, 1998.
88. Ольденбург Сергей. Конфуций, Будда Шакьямуни. – Москва: Ломоносовъ, 2012.
89. Омархали Ханна. Зороастризм./ Религии мира: Учебное пособие. Под ред. М.М. Шахнович. Изд. 2. – Санк-Петебург: Изд-во С-Петербур. ун-та, 2005.
90. Онтологія // Там же. – С. 449 – 451.
91. Осічнюк Ю.В. Філософія: підручник. – К.: 2003.
92. Основні питання філософії // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 457.
93. Очерки истории арабской культуры V-X V вв. М., 1982. – Очерк второй. Развитие исторического сознания арабов (VI-VIII вв.) П.А. Грязневич. С. 75-155. – Очерк третий. Средневековый арабский город. О.Г.

Большаков. С. 156-214. – Очерк пятый. Бедуины и горожане в Мукаддима Ибн Халдуна. С.М.Бациева.

94. Павленко Ю. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства. – К., 2000. – С. 198-228.

95. Пазенок В.С. Філософія: навч. посіб. – К.: Академвидав, 2008..

96. Пашук А.І. Нариси з історії філософії середніх віків: підруч. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.

97. Перепёлкин Юрий. История Древнего Египта / Общ. ред. А. Вассоевича. – Санкт-Петербург: Летний Сад, Нева, 2000.

98. Петрушенко В.Л. Філософія: курс лекцій. навч. посіб. для студ. вищ. Закладів освіти III-IV рівнів акредитації. – Львів: «Новий Світ» – 2000, 2008. – С. 16-34.

99. Подольська Є.А., Лихвар В.Д., Іванова К.А. Культурологія: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003.

100. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи. – К.: Майстерня Білецьких, 2007. – 256с. Татаркевич В. Історія філософії: В 3-х т. / Пер. з пол. – Львів: Свічадо, 1999.

101. Попович М.В. Философские вопросы семантики. – К., 1975.

102. Предмет // Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – С. 522 – 523.

103. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: Підруч. – К.: Академвидав, 2006. – С. 15-20.

104. Психіка // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.– С. 533.

105. Психоаналіз // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 533 – 534.

106. Рассел Б. Історія західної філософії. – К.: 1995.

107. Рационалистическая традиция и современность. Ближний и Средний Восток. – М.: 1990.

108. Реале Д, Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Новое время. В 4 т. Т.3. – СПб.: 1996.

109. Рушійні сили історії// Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.– С.559 – 560.

110. Сагадеев А.В. Ибн Сина. – М.: 1980.

111. Сагадеев А.В. Ибн-Рушд. – М.: 1973.

112. Садохин А.П., Грушвицкая Т.Г. Мировая художественная культура.

113. Саух Юрій. Філософія буддизму. Глобалізаційний вимір. – Київ, 2009.

114. Светлов В.А. – Современная логика. – Спб., 2006.

115. Свідомість // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 567.

116. Світогляд // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 569 – 570.

117. Свобода// Там само. – С. 570 – 573.

118. Смирнов А.В. Великий шейх суфизма. Опыт парадигмального анализа философии Ибн Араби. – М.: 1993.
119. Смирнова Е.Д. Логическая семантика и философские основания логики. – М., 1986.
120. Смысл жизни // Новая философская энциклопедия: в 4-х т. / Ин-т философии РАН; Научно-ред. совет: предс. В.С. Степин, заместители предс.: А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. – М.: Мысль, 2001. – С. 578.
121. Соколов В. В. От философии античности к философии Нового времени. Субъектно-объектная парадигма. – М.: 2000.
122. Соколов В.В. Европейская философия XV-XVII веков. – М.: 1984.
- Соколов В.В. Европейская философия XV-XVII веков. – М.: 1984.
123. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: Підручник для вищ. навч. закл. / В.П. Андрущенко, Л.В. Губерський, М.І. Михальченко. – Вид. 3-тє, випр. та допов. – К.: –Генеза, 2006. Розд. 3, § 4,5, С. 410 – 455.
124. Соціальне освоєння// Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.– С. 598.
125. Соціальні верстви// Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.– С. 599-600.
126. Спиркин А.Г. Философия: учебник 2-е изд. – М.:Гардарики, 2009. – С. 308-337.
127. Спосіб життя// Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 606.
128. Стани суспільства// Там само – С. 607 – 608.
129. Степанянц М.Т. Мусульманские концепции в философии и политике XIX-XX вв. - М.: 1982.
130. Степанянц М.Т. Философские аспекты суфизма. – М.: 1987.
131. Субстанція // Там само. – С. 614 – 615.
132. Суспільство// Там само. – С.620 – 621.
133. Таран В.О., Зотов В.М., Резанова Н.О. Соціальна філософія: навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 272с.
134. Тарнас Р. История западного мышления. – М.: 1995.
135. Тарский А. Введение в логику и методологию дедуктивных наук. – М.,1948.
136. Теорія та історія світової і вітчизняної культури / За ред. А.К. Бичко. – К., 1993.
137. Українська та зарубіжна культура /За ред. Заковича М.М. – К., 2000.
138. Феноменологія // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.– С. 666 – 667.
139. Философия буддизма: энциклопедия. / Отв. ред.: М.Т. Степанянц; Институт философии РАН. – Москва: Восточная литература, 2011.
140. Философский энциклопедический словарь / Редкол. С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: 1989.

141. Філософія // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 670 – 674.
142. Філософія історії// Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С.677 – 678.
143. Філософія культури// Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.– С. 678 – 679.
144. Філософія та її ділянки // Татаркевич В. Історія філософії: Антична і середньовічна філософія / Пер. з пол. А. Шкарб'юка. – Львів: Свічадо, 1997. – Т.1. – С. 9 – 13.
145. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи: навч. посіб. / В.П. Андрущенко, Г.І. Волинка, Н.Г. Мозгова та ін. за ред. Г.І. Волинка. – К.: Каравела, 2009. – Тема 1.– С. 7-29.
146. Філософія: ідеї, ідеології, персоналії. Енциклопедичний словник / Укл. Омельченко Ю.В. – К., 2009.
147. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. – К.:Книга, 2005. – Т. 11. – С. 295-298, Т. 14. – С. 332-342, Т.16. – С. 358-368, С. 458–466.
148. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. – К.: Книга, 2005. – Т. 17. – С. 370 – 372.
149. Філософія: навч. посіб. / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін.; за ред. І.Ф. Надольного. – 7-ме вид., стер. – К.: Вікар, 2008. – Тема 1. – С. 15 23.
150. Філософія: навч. посібник / за ред. І.Ф. Надольного. – К.: 2011.
151. Філософія: Підруч. / Бичко І.В., Бойченко І.В., Табачковський В.Г. та ін. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2002. – Тема 1. – С. 14 – 30.
152. Філософія: підручник / за ред. О.П. Сидоренка. – К.: Знання, 2008. – Тема 20. – С. 634-647.
153. Філософія: світ людини. Курс лекцій: Навч. посібн. / В.Г. Табачковський, М.О. Булатов, М.В. Хамітов та ін. – К., 2004. – 428 с.
154. Фролова Е.А. История средневековой арабо-исламской философии. – М.: 1995.
155. Фролова Е.А. Проблема веры и знания в арабской философии. – М.: 1983.
156. Фэн Ю-Лань. Краткая история китайской философии. / Пер. с англ.: Р.В. Котенко. – Санкт-Петербург: Евразия, 1998.
157. ХамітовН., ГармашЛ., КриловаС. Історіяфілософії. Проблема людини та її меж: навчальний посібник 2-ге вид. перероб. та доп. – К.:КНТ. Центр навчальної літератури, 2006. – 296 с.
158. Хесле В. Гении философии Нового времени. – М.: 1992.
159. Хитти Ф. Краткая история Ближнего Востока. Мост трех континентов. / Пер. с английского: А.В. Бушуев. – Москва: ЗАО, 2012.
160. Цивілізація // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.– С. 704 – 705.
161. Чанышев А. К. Курс лекций по древней и средневековой философии. - М.: 1991.

162. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К.: 1992.
163. Чорненький Я.Я. Культурологія: теорія, практика, самостійна робота: Навч.посіб. – К., 2004.
164. Что такое философия? // Всемирная энциклопедия: Философия XX век / Главн. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2002. – С. 904-912.
165. Чудинов А. В. Утопии века Просвещения. - М.: 2000.
166. Шаймухамбетова Г.Б. Арабоязычная философия средневековья и классическая традиция. – М.: 1979.
167. Шевнюк О.Л. Українська та зарубіжна культура. – К., 2002.
168. Элиас Дж. Бикерман. Евреи в эпоху эллинизма. – Москва: Гешарим, Мосты культуры, 2000.
169. Ярошовець В.І. Історія філософії: від структуралізму до постмодернізму. Підручник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 263с.

Тексти для читання:

1. Абеляр П. История моих бедствий. – М.: 1992.
2. Августин Аврелий. Исповедь. – М.: 1992.
3. Августин Аврелий. О Граде Божием. – М.: 2000.
4. Августин Блаженный. О бессмертии души.
http://www.agnuz.info/library/books/avgustin_o_bessertii_dushi/
5. Аль-Газали. Избавляющий от заблуждения // Григорян С.Н. Из истории философии Средней Азии и Ирана VII-XII вв. – М.: 1960.
6. Аль-Фараби. Философские трактаты. – Алма-Ата, 1970.
7. Арендт Г. Становище людини. – Львів: «Лібра», 1999. – 257 с.
8. Аристотель Категорії // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч.посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 88 – 98.
9. Аристотель. О душе // Сочин.В 4 т. – М., 1976. Т.1.
10. Аристотель. Политика // Сочин. В 4т. – М., 1983. Т.4.
11. Арістотель. Нікомахова етика. – К., 2002.
12. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. – М.: 1990.
13. Беккер Г. Стенли Экономический взгляд на жизнь. Нобелевская лекция. // Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории. – М.: ГУВШЭ, 2003 – С. 582 – 614.
14. Белл Д. Настання постіндустріального суспільства // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 419 – 431.
15. Біблія.
16. Блок М. Короли-чудотворцы. – М.: 1998.
17. Бодріяр Ж. Символічний обмін і смерть. - Київ. 2000.- (Гл. 4)

18. Боэций. «Утешение философией» и другие трактаты. – М.: 1990.
19. Бруно Дж. Философские диалоги. – М.: 2000.
20. Булгаков С.Н. Философия хозяйства. – М.: «Наука», 1990. – С. 213 – 261. 12.
21. Бэкон Ф. Сочинения: в 2 т. – М.: 1971-78.
22. Бэркли Дж. Трактат о принципах человеческого знания. – Ел. джерело: <http://psylib.org.ua/books/berkl01/index.htm>.
23. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – К.: 1994.
24. Вітгенштайн Л. Логіко-філософський трактат // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 403 – 413.
25. Вольтер. Философские сочинения. – М.: 1988.
26. Гадамер Г.-Г. Мова як горизонт герменевтичної онтології // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 377 – 390.
27. Гайдеггер М. Що таке метафізика? // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 74 – 86.
28. Гантінгтон С. Зіткнення цивілізацій // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 432 – 443.
29. Гегель Г. В. Ф. Кто мыслит абстрактно? // Там само. — С. 387—394.
30. Гегель Г. В. Ф. Лекции по истории философии. Введение в историю философии // Соч. в 14 т. — М., 2002. — Т. 9. — С. 3—86.
31. Гегель Г. В. Ф. Лекции по эстетике. Введение // Эстетика. В 4 т. — М., 1968. — Т. 1. — С. 7—96.
32. Гегель Г. В. Ф. Наука логики. Предисловие к первому изданию. Введение. С чего следует начинать науку? — М., 1970. — Т. 1. — С. 75—138.
33. Гегель Г. В. Ф. О сущности философской критики // Работы разных лет. — В 2-х т. — М., 1970. — Т. 1. — С. 268—284.
34. Гегель Г. В. Ф. Система нравственности // Гегель Г. В. Ф. Политические произведения. – М., 1978. –С. 276-367.
35. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа // Соч. в 14 т. – М., 1959. – Т. 4. – 440 с.
36. Гегель Г. В. Ф. Философия истории // Соч. в 14 т. – М., Л., –2005. – Т. 8.
37. Гегель Г. В. Ф. Философия права // Соч. в 14 т. – М., – 1934. – Т. 7. – С. 5-60.
38. Гегель Г. В. Ф. Философия религии. В 2т. – М., 1976. – Т. 1. – С. 205-271.
39. Гегель Г. В. Ф. Философская пропедевтика // Работы разных лет. – В 2-х т. – М., 1971. – Т. 2. – С. 7-212.
40. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. – М., 1974. – Т. 1. – 452 с.

41. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. – М., 1975. – Т. 2. – С. 7-43.
42. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. – М., 1977. – Т. 3.
43. Гейзінга Й. *Homoludens* // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 597 – 608.
44. Гельвеций К. Сочинения в 2-х томах. – М.: 1973.
45. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества. - М.: 1977.
46. Гидденс Э. Устройство общества. – М.: Академический проект – 2005. – 528 с.
47. Гоббс Т. Сочинения в 2-х томах. – М.: 1989-1991.
48. Гольбах П.А. Избранные произведения в 2-х томах. – М.: 1965.
49. Гуревич А. Проблемы средневековой народной культуры // Культура Средневековой Европы. – СПб.: 2006.
50. Гуревич А.Я. Категории Средневековой культуры. - – Ел. джерело: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Gurev/.
51. Гуссерль Е. Ідеї до чистої феноменології та феноменологічної філософії // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 280 – 292.
52. Декарт Р. Метафізичні роздуми // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 59 – 69.
53. Декарт Р. Размышления о первой философии. – Ел. джерело: <http://psylib.org.ua/books/dekar02/>.
54. Декарт Р. Рассуждение о методе. – Ел. джерело: <http://psylib.org.ua/books/dekar01/>.
55. Делёз Ж. Гваттари Ф. Анти-Эдип. Капитализм и шизофрения. – Екатеринбург: У-Фактория, 2007. – 672 с.
56. Дидро Д. Жак-фаталист и его Хозяин / Дидро Д. Монахиня. Племянник Рамо. – М.: 2005.
57. Дильтей В. Типи світогляду і виявлення їх у метафізичних системах // Філософія:хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 150 – 162.
58. Дионисий Ареопагит. О церковной иерархии. Послания. (Издание с параллельными текстами). – СПб.: 2001.
59. Дракер П. Посткласическое общество // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М.: «Academia», 1999. – С. 67 – 100.
60. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. – М. – 1991. – 576 с.
61. Еразм Роттердамський. Похвала Глупоті. – К.: 1993.
62. Жильсон Э. Философия в Средние века. – М.: 2010.
63. Зиммель Г. Философия труда // Зиммель Г. Избранное. В 2-х т. – М.: «Юрист», 1996. – Т. 2. – С. 466 – 485.
64. Ибн Сина. Избр. философские произведения. - М.: 1980.

65. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. – М. – 2000.
66. Ільєнков Е. Діалектика ідеального // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 303 – 309.
67. Ільєнков Е.В. Філософія і молодість // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 51 – 58.
68. Кальвін Ж. Наставления в христианской вере. – Ел. джерело: <http://www.jeancalvin.ru/institution/>
69. Кант И. Критика чистого разума// Кант И. Соч.: В 6 т. – М., 1964.– С: 154-335.
70. Кант И. Пролегомены//Кант И. Соч.: В 6т. – М., 1965. – Т. 4. Ч.1.– С.111-146.
71. Кондильяк Э. Сочинения в 3-х томах. – М.: 1982.
72. Копнін П. Гносеологічні та логічні основи науки // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 334 – 343.
73. Коран / Пер. І.Ю. Крачковського. – М.: 1990.
74. Кримський С.Б. Філософія – авантюра духу чи літургія смислу? // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 15 – 27.
75. Кузанский Н. Об ученом незнании / Соч. в 2-х т. – М.: 1979.
76. Ламетри Ж. Сочинения. – М.: 1983.
77. Ле Гофф Ж. Другое Средневековье: время, труд и культура Запада. – Екатеринбург, 2002.
78. Ле Гофф Ж. Средневековый мир воображаемого. – М.: 2001.
79. Ле Гофф Ж. Цивилизация Средневекового Запада. – М.: 1992.
80. Ле Гофф Ж., Трюон Н. История тела в Средние века. – М.: 2008.
81. Леви-Строс К. Три вида гуманизма. Руссо – отец антропологи//Первобытное мышление. – М., 1994.
82. Левінас Е. Чи є онтологія фундаментальною? // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 141 – 149.
83. Лейбниц Г.В. Сочинения в 4-х тт. - М.: 1982-1984
84. Ленін В. Матеріалізм і емпіріокритицизм // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 187 – 193.
85. Лессинг Г.Э. Воспитание человеческого рода. – Ел. джерело: <http://www.portal-credo.ru/site/?act=lib&id=2457>.
86. Лессинг Г.Э. Лаокоон, или О границах живописи и поэзии. – Ел. джерело: http://az.lib.ru/l/lessing_g_e/text_1766_laokoon.shtml.
87. Локк Дж. Сочинения в 3-х тт. - М.: 1985-1988.

88. Лоренц К. Гносеологические пролегомены//Лоренц К.Оборотная сторона зеркала. Опыт естественной истории человеческого познания. – М., 1998.
89. Лютер М. О свободе христианина. - Ел. джерело: <http://www.bible-center.ru/article/freedom>.
90. Макиавелли Н. Государь. – М.: 1990.
100. Маркс К. До критики політичної економії. // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 414 – 418.
101. Маркс К. Приватна власність і комунізм. Різні етапи розвитку комуністичних поглядів. Грубий, зрівняльний комунізм і комунізм як соціалізм, що збігається з гуманізмом // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 514 – 525.
102. Маркузе Г. Ерос и цивілізація // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 470 – 478.
103. Мелье Ж.Завещание. – Ел. джерело: <http://trst.narod.ru/jm/oglav.htm>.
104. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия. – СПб., 1999.
105. Мизес фон Л. Человеческая деятельность. Трактат по экономической теории. – М.: «Экономика», 2000. – 878 с.
106. Мишле Ж. Ведьма. Женщина. – М.: 1997.
107. Монтень М. Опыты. В 3-х т. – М.: 1992.
108. Монтескье Ш.Л. О духе законов. – Ел. джерело: <http://readr.ru/sharl-monteske-izbrannie-proizvedeniya-o-duhe-zakonov.html>.
109. Монтескье Ш.Л. Размышления о причинах величия и падения римлян. – Ел. джерело: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Montesk/11.php.
110. Мунье Э. Персонализм // Э. Мунье. Манифест персонализма. – М., 1999. – С. 460 – 523.
111. Ницше Ф. Воля к власти. – М., 2005.(Кн. 4).
112. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла. Прелюдия к философии будущего // Ф. Ницше. Сочин. В 2т. – М., 1990. Т. 2.
113. Ницше Ф.Веселая наука //Ф.Ницше. Сочин. В2т. – М., 1990. Т. 1.
114. Ніцше Ф. Генеалогія моралі // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 132 – 140.
115. Оккам У. Избранное. – М.: 2002.
116. Ориген. О началах. – Самара: 1993.
117. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 457 – 469.
118. Паскаль Б. Мысли о религии. – М., 1902.
119. Паскаль Б. Письма к провинциалу. - М.: 1997.
120. Платон. Диалоги. М., 1986.

121. Плеснер Х. Ступени органического и человек: Введение в философскую антропологию. – М., 2004.
122. Потебня О. Думка і мова // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 391 – 402.
123. Прокопович Ф. Філософські твори в трьох томах. Т. 2. – Ел. джерело: <http://litopys.org.ua/procop/proc2.htm>.
124. Радищев А.Н. О человеке, о его смертности и бессмертии. – Ел. джерело: http://rvb.ru/18vek/radishchev/01text/vol_2/01text/026.htm.
125. Рассел Б. Людське пізнання. Його сфера та межі // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 321 – 333.
126. Рикер П. Какого рода высказывания о человеке могут принадлежать философам//О человеческом в человеке. – М., 1989. – С. 40-59.
127. Рикман Х. Возможна ли философская антропология//Это человек: Антология. – С.54 – 74.
128. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре. - М.: 1988.
129. Руссо Ж.Ж. Эмиль, или о воспитании. – Ел. джерело: <http://lib.rus.ec/b/148349/read>.
130. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо. – К., 2001.
131. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 206 – 216.
132. Сен-Симон А. Письма женевакого обитателя к своим современникам / Утопический социализм: Хрестоматия / Общ. ред. А.И. Володина. – М.: 1982.
133. Сковорода Г. Кольцо. Дружеский разговор о душевном мире. // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 124 – 131.
134. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів. Т. 1. – Ел. джерело: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov1.htm>.
135. Сорокін П. Соціальна стратифікація і мобільність. Соціальна і культурна мобільність // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 444 – 456.
136. Спиноза Б. Сочинения в 2-х тт. - СПб.: 1999.
137. Тейлор Э. Первобытная культура. – М., 1989.
138. Тойнби А. Дж. Постижение истории. – М., 1995.
139. Тойнби А.Дж. Цивилизация перед судом истории. – М. – СПб., 1995.
140. Фейербах Л. Основные положения философии будущего // Л. Фейербах. Избран. философ. произ. В 2 т. – М., 1955. Т. 1.
141. Финк Э. Основные феномены человеческого бытия // Проблема человека в западной философии. – М., 1990.

142. Фихте И.Г. Назначения человека // И. Г. Фихте. Сочин. В 2 Т. – СПб. 1993. Т. 2. – С. 163-224.
143. Фоєрбах Л. Фрагменти до характеристики моєї філософської біографії // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 250 – 260.
144. Фома Аквинский. Сума против язычников. – М.: 2004.
145. Фома Аквинский. Сума теологии. В 4-х т. – М.: 2006, 2007, 2008, 2012.
146. Фома Аквинский. Учение о душе. – М., 2004.
147. Франк С. Духовные силы общества. – М., 1992.
148. Франкл. В. Человек в поисках смысла. СПб. /Пер. с англ. и нем. – М, 1990.
149. Фрейд З. Неудовлетворенность культурой // Мир философии. – Ч.2. – М., 1991.
150. Фрейд З. Я та Воно // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 293 – 302.
151. Фромм Е. Анатомія людської деструктивності // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 270 – 279.
152. Фромм Э. Бегство от свободы. – М., 1990.
153. Фуко М. Забота о себе. – К., М., 1998. – С. 47-77.
154. Фукуяма Ф. Довіра: соціальні добродії і шлях до розквіту // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 538 – 548.
155. Хайдеггер М. Кант и проблема метафизики. – М., 1997. – С. 119 - 134.
156. Хайдеггер М. Основные проблемы феноменологии.- СПб., 2001.- С.13-28, 300-438.
157. Хайек Ф.А. Познание, конкуренция и свобода. – СПб.: «Пневма», 1999. – 288 с.
158. Хейзинга Й. Осень Средневековья. – М.: 1995.
159. Хенгстенберг Г. Э. К ревизии понятия человеческой природы // Это человек. Антология.- М., 1993.
160. Швейцер А. Культура і етика // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 609 – 620.
161. Шелер М. Місце людини в космосі // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 261 – 269.
162. Шеллинг Ф. В. Й. Философия исследования о сущности человеческой свободы // Ф. В. Й. Шеллинг. Сочин. В 2 Т. – М., 1984. Т. 2. – С. 86-158.

163. Шеллінг Ф. Про відношення реального та ідеального в природі // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 194 – 205.
164. Шинкарук В. Світогляд і філософія // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 163 – 173.
165. Шлейермахер Ф. Герменевтика. – М.: 2004.
166. Шпенглер О. Закат Європи. – М., 1991. Юнг К.-Г. Архетип и символ. – М., 1991.
167. Шюц А., Лукман Т. Структури життєсвіту. – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – 560 с.
168. Элиаде М. История веры и религиозных идей. От Магомета до Реформации. – М.: 2008.
169. Эразм Роттердамский. Оружие христианского воина. – М.: 1992.
170. Юм Д. Исследования человеческого познания // Д. Юм. Сочин. В 2т. – М., 1966. Т.2.
171. Юм Д. Трактат о человеческой природе. – Ел. джерело: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000185/index.shtml>.
172. Яковенко Б.В. Що таке філософія? (Вступ до трансценденталізму) // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 28 – 34.
173. Ясперс К. Філософська віра // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 35-49.

РЕСУРСИ (електронні адреси)

- <http://lib.onu.edu.ua/> Бібліотека ОНУ ім. І.І.Мечникова.
- <http://www.onu.edu.ua/ru/index.html> Сайт ОНУ ім. І.І.Мечникова.
- <http://www.ognb.odessa.ua/> Бібліотека ім. М.Горького.
- <http://www.nbuv.gov.ua/> Бібліотека ім. В.Вернадського.
- <http://lib-gw.univ.kiev.ua/> Бібліотека ім. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- <http://www.filosof.com.ua/> Інститут філософії НАН України імені Григорія Сковороди.
- <http://www.inst-ukr.lviv.ua/> Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича.
- <http://www.gilan.uar.net/nasu/hiuass.html> Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського.
- <http://www.philosof.onu.edu.ua/> Сайт Філософського факультету ОНУ ім. І.І.Мечникова.
- <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html> Найвидатніші філософи світу та України.